

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Mgr. Lenka Šínová

**Proměny tzv. kamaril v ruských dějinách
18. století**

**Metamorphoses of so-called camarillas in 18th
century Russian history**

Praha 2013

školitel: doc. PhDr. František Stellner, Ph.D.

Poděkování

Mé nejsrdečnější poděkování za vedení práce, podnětné připomínky, cenné rady a věnovaný čas patří doc. PhDr. Františkovi Stellnerovi, Ph.D. Za láskyplnou podporu, povzbuzování a přínosné diskuze o tématu děkuji mému příteli Mgr. Zdeňkovi Vaškovi. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat také mé mamince Bc. Aleně Šínové za trpělivost, podporu a vytvoření zázemí pro tvůrčí činnost.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Žebráku dne 15. 1. 2013

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá proměnami kamaril tří ruských panovníků. Úvod pojednává o pramenech a literatuře k tomuto tématu. V další kapitole jsou definovány pojmy kamarila, favorit, favoritismus a absolutismus. Následující tři kapitoly se věnují jednotlivým panovníkům, jejich nástupu na trůn, klíčovými vládními institucím a hlavně nejdůležitějším členům kamaril. Poslední kapitola se zabývá srovnáním těchto tří režimů. Nejprve se věnuje předpokladům panovníc k vládě. Dále srovnává jejich favority a poté se zaměřuje na nejúspěšnější osobnosti, které se u moci dokázaly udržet během několika režimů, přičemž poskytuje odpověď na otázku, zda měli tito lidé nějaké společné rysy, co bylo důvodem jejich úspěchu, zda se jejich postavení nějakým způsobem proměňovalo, nebo zda bylo konstantní.

Klíčová slova: kamarila, carevna, regent, favorit, cizinci, 18. století, palácové převraty, samoděržaví, Kabinet ministrů, Senát, gardové pluky

Abstract

This diploma thesis deals with camarilla changes of three Russian rulers. Sources and literature of this theme are dealt in the thesis introduction. Camarilla, favourite, favouritism and absolutism are defined in another chapter. Subsequent chapters deal with particular rulers, their accession to the throne, key government institutions and mainly with the most important camarilla members. Last chapter compares the three regimes. Firstly it goes in for qualifications of rulers to rule. Further it compares their favourites and then it focusses at the most successful persons who were able to maintain their position throughout several regimes and gives reply to questions if those people had common features which were reasons for success and if these positions sometimes changed or remained constant.

Key words: camarilla, tzarina, regent, favourite, foreigners, 18th century, palace coups, autocracy, Cabinet of ministers, Senate, Guards

OBSAH

1.0 ÚVOD	8
1.1 Prameny a literatura	8
1.1.1 Prameny	10
1.1.2 Odborná literatura	14
2.0 TEORETICKÉ POJEDNÁNÍ	20
2.1 Kamarila	20
2.2 Favoritismus a favorité	21
2.3 Absolutismus	22
3.0 ANENSKÁ KAMARILA	25
3.1 Nástup Anny Ivanovny na ruský trůn	25
3.2 Hlavní vládní instituce	28
3.3 Carevnin charakter	34
3.4 Kamarila	36
3.4.1 Ernst Johann Biron	36
3.4.2 Andrej Ivanovič Ostermann	41
3.4.3 Christoph Burkhard Münnich	44
3.4.4 Alexej Michajlovič Čerkasskij	47
3.4.5 Pavel Ivanovič Jagužinskij	48
3.4.6 Artemij Petrovič Volynskij	49
3.5 Shrnutí	51
4.0 VLÁDA IVANA VI.	53
4.1 Jeho výsost, regent ruského impéria, vévoda kuronský, livonský a zemgalský	53
4.2 Velkokněžna a vládkyně	57
4.2.1 Münnichův převrat	57
4.2.2 Charakter Anny Leopoldovny	60
4.2.3 První ministr	61
4.2.4 Návrat Ostermanna	62
4.2.5 Anton Ulrich Brunšvický	64
4.2.6 Favorité	65
4.3 Shrnutí	66

5.0 ALŽBĚTINSKÁ KAMARILA	68
5.1 Státní převrat	68
5.2 Hlavní vládní instituce	75
5.3 Carevnin charakter	78
5.4 Kamarila.....	81
5.4.1 Jacques-Joachim Trotti markýz de la Chétardie.....	81
5.4.2 Jean Armand Lestocq	83
5.4.3 Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin	84
5.4.4 Michail Illarionovič Voroncov	88
5.4.5 Alexej Grigorjevič Razumovskij.....	90
5.4.6 Petr Ivanovič a Alexandr Ivanovič Šuvalovové	92
5.4.7 Ivan Ivanovič Šuvalov	94
5.5 Shrnutí	97
6.0 SROVNÁNÍ KAMARIL	100
6.1 Panovnice	100
6.2 Kamarily.....	102
6.2.1 Favorité.....	104
6.2.2 Nejúspěšnější osobnosti.....	105
ZÁVĚR	111
BIBLIOGRAFIE.....	114
PŘÍLOHY	125

1.0 ÚVOD

Tato diplomová práce se zaměřuje na proměny kamaril ruských panovníků, kteří vládli v letech 1730 – 1762. V roce 1730 se stala carevnou Anna Ivanovna a vládla ruskému impériu celých deset let. Po její smrti nastoupil na trůn syn její neteře Ivan VI. Protože byl nezletilý, vládl za něj jako regent kuronský vévoda Ernst Johann Biron a po jeho svržení matka Anna Leopoldovna. Ani ta se však u moci neudržela příliš dlouho. V roce 1741 došlo k dalšímu státnímu převratu a vlády se chopila dcera Petra I. Alžběta Petrovna. Nevzdala se jí až do své smrti v roce 1762.

Období vlády těchto tří panovníků bývá považováno za dobu nestability, úpadku, soupeření o moc a odklonu od petrovského reformního kurzu, a proto mu nikdy nebyla věnována velká pozornost. V 19. století se touto dobou zabýval např. V. O. Ključevskij nebo S. M. Solovjov. V Sovětském svazu pak bylo studium tohoto období nežádoucí, protože bylo považováno za dobu, kdy mezi sebou soupeřily různé skupiny svrhnuté třídy. Tento pohled se mění až v posledních letech, zejména díky pečlivé práci současných ruských historiků. Vznikají monografie tří výše zmíněných panovníků i některých členů jejich kamaril. Poprvé se tak toto období dostává do centra pozornosti širší veřejnosti. V českém prostředí ale toto téma dosud nebylo relevantně zpracováno.

Cílem této diplomové práce je srovnání kamaril Anny Ivanovny, Ernsta Johanna Birona, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny. I když byly režimy těchto vládců odlišné, najdeme osobnosti, které se dokázaly udržet u moci za vlády hned několika z nich. Proto se pokusím nalézt odpověď na otázku, proč se to některým lidem podařilo. Zajímá mě, zda měli nějaké společné rysy, které by je předurčovaly k úspěchu. Také se pokusím zjistit, zda se jejich postavení nějakým způsobem proměňovalo nebo zda bylo konstantní.

1.1 Prameny a literatura

Tato práce byla vytvořena na základě materiálů ruské, anglické, německé a slovenské provenience, které jsou k dispozici ve Slovanské knihovně v Praze, v Národní knihovně v Praze a v Bayerische Staatsbibliothek v Mnichově. Většina anglicky a německy psaných knih a článků z 19. století je dostupná v elektronické podobě na internetu (např. na www.archiv.org nebo www.books.google.cz).

Anglicky psané články z 20. století jsem získala z elektronických databází JSTOR a EBSCO.

Při psaní diplomové práce jsem hojně užívala paměti významných osobností.¹ Tento pramen však vyžaduje speciální přístup, neboť se jedná o záznamy minulých událostí, v nichž jejich autoři sehráli určitou, aktivní či pasivní, roli a jsou tedy psány cíleně pro vytvoření vlastního obrazu nebo zachycení jedinečných zkušeností autora. Stejně jako u většiny ostatních pramenů má využití pamětí své výhody i nevýhody.

Hlavní výhodou pamětí je, že nám mohou poskytnout informace, které bychom se jinde nedozvěděli. Autoři často věnují pozornost i zdánlivě nedůležitým detailům a podrobnostem, které nám však mohou mnohé prozradit. Memoáristé také často vysvětlují své kroky, snaží se zdůvodnit své postoje, což nám může pomoci pochopit podstatu některých událostí, která by nám jinak mohla uniknout. Autoři pamětí většinou vzpomínají na doby dávno minulé, takže mohou zachytit celý vývoj událostí. Další výhodou je, že řada informací, obsažená v pamětech, se dá rovněž poměrně snadno ověřit. Zjistíme tak, zda jsou svědectví autora pamětí spolehlivá a můžeme na ně odkazovat nebo zda je nutné konfrontovat je s dalšími prameny.² Nejvěrohodnější bývají paměti osob, které byly politickému dění velice blízko, ale zároveň se na něm přímo nepodílely.

Paměti jsou výborné především pro popis a pochopení atmosféry dané doby, pro dokreslení detailů, pro upozornění na mnohdy skryté stránky historických dějů nebo pro porovnávání jedněch názorů s druhými.³

Nyní se zaměříme na nevýhody tohoto pramene. Základním problémem použití pamětí je skutečnost, že jsou vždy subjektivní. Autor pamětí popisuje svět tak, jak ho vnímá on sám. Upřednostňuje jevy a události, které mají na jeho život největší vliv, a není pro něj důležité, zda je toto dění také celospolečensky významné. Tak například sedláci ve svých pamětech často popisují i počasí nebo přírodní jevy a věnují jim mnohdy větší pozornost než politickým událostem, neboť to, co se dělo ve vzdálených místech země, pro ně nemělo tak velký význam jako dění bezprostředně

¹ Paměti (memoáry) bývají definovány jako „žánr věcné literatury založený na vzpomínkách zvláště z vlastního autorova života, svědectví pamětníka minulých událostí“. OTTOVA všeobecná encyklopedie, 187.

² JAKUBEC, Paměti a vzpomínky, 72; KUSÝ, Memoáre jako žánr, 402.

³ SEKYRKOVÁ, Úvod, 8; RANDÁK, Životní světy, paměti, 79; ŠEDIVÝ, Kouzlo i záludnosti vzpomínek, 94 – 96.

související s jejich živobytím.⁴ Dalším problémem je skutečnost, že někteří autoři pamětí záměrně nepopisují události tak, jak se ve skutečnosti staly, ale upravují si minulost tak, aby vyhovovala jejich tvrzením. Takové paměti nejčastěji píší politicky poražení státníci nebo neúspěšní vojevůdci, takže je nutné k nim přistupovat s větší obezřetností, neboť se nám snadno může stát, že se necháme svést na scestí.⁵ Úskalí způsobují také paměti potomků kontroverzních osob. Většina z nich se nějakým způsobem snaží vyrovnat s činy svých rodičů a často přitom sahá k osvědčené metodě úpravy historických faktů k obrazu svému. Dalším problémem, na který si při používání memoárů musíme dát pozor, je skutečnost, že většina pamětí vzniká s větším časovým odstupem. Paměť je problematická, a pokud si lidé na něco nepamatují, mají tendenci si to vymyslet.

I když má užívání pamětí jako historického pramene určitá úskalí a nevýhody mírně převažují nad výhodami, domnívám se, že jejich použití může být cenné, neboť nám mohou poskytnout informace, které jinde nenajdeme, a někdy nám dokonce umožní podívat se na svět v jiném úhlu pohledu. K pamětem je však potřeba přistupovat maximálně obezřetně, všechna fakta ověřovat a kriticky posuzovat.

1.1.1 Prameny

Klíčový význam pro mou práci měly paměti nejrůznějších osobností mnou popisovaného období. První sepsal své vzpomínky plukovník Christoph Hermann von Manstein, který byl pobočníkem polního maršála Münnicha, takže velmi dobře znal všechny členy kamaril Anny Ivanovny a Anny Leopoldovny. Svě paměti nazval „*Zapiski Manštejna o Rossii: 1727 – 1744*“ a psal je francouzsky.⁶ Zabývá se v nich fungováním státních institucí, hodnotí charakterové vlastnosti nejmocnějších osobností a neopomíná ani důležité zahraniční záležitosti jako např. úmrtí evropských panovníků nebo nově uzavřené spojenecké smlouvy. Protože byl voják, věnuje se velmi podrobně také vojenským tažením. Vzhledem k jeho osobní účasti v některých záležitostech však nelze všechna jeho tvrzení považovat za stoprocentně pravdivá. Přesto patří k těm objektivnějším.

⁴ RANDÁK, Životní světy, paměti, 81 – 82.

⁵ JAKUBEC, Paměti a vzpomínky, 73; BAGIN, Pokus o charakteristiku memoárovej literatury, 176.

⁶ MANSTEIN, Zapiski, 4.

Kuronský vévoda a regent ruského impéria Ernst Johann Biron vytvořil dokonce dvě verze svých německy psaných pamětí. Sepisoval je v době, kdy žil ve vyhnanství v Jaroslavlí. První verze, nesoucí název „*Neizdannyyj tekst zapiski, predstavlennoj imperatrice Jelizavete Petrovne byvšim gercogom Ernestom – Iogannom Bironom*“, byla určena vládnoucí carevně a Biron se v ní snažil vysvětlit a omluvit své chování. Cílovou skupinou druhé verze, nazvané „*Sobstvennoručnaja Zapiska Ernesta Ioanna, Gercoga Kurljandskago (bolee izvestnago pod imenem Birona) o smutnoj epoche jeho žizni*“, byl širší okruh veřejnosti, které se kuronský vévoda chtěl představit v tom nejlepší světlo. Některé části obou verzí jsou téměř totožné, jiné se od sebe naopak podstatně liší. V obou verzích Biron seznamuje čtenáře s událostmi, které z něj učinily regenta, a podrobně popisuje také poslední dny carevnina života. Ve druhé verzi informuje rovněž o své cestě do vyhnanství. K Bironovým pamětem nelze přistupovat jako k stoprocentně věrohodnému pramenu. Jejich cílem bylo udělat dojem na carevnu či potomky, takže autor záměrně některé informace zamlčel nebo zkrátil.

Další paměti, které jsem při psaní diplomové práce použila, byly paměti hraběte Burkharda Christopa Münnicha nazvané „*Zapiski feldmaršala grafa Minicha*“. Poprvé vyšly v roce 1774 v Kodani a byly psány francouzsky. Informují o Rusku v období od Petra I. do Petra III.⁷ B. Ch. Münnich působil v armádě, takže není příliš překvapivé, že se primárně zaměřuje na popis vojenských záležitostí. Velmi podrobně se věnuje také událostem posledních dnů života carevny Anny Ivanovny. Münnich však evidentně přeceňuje svůj význam, snaží se své protivníky vykreslit v nejhorších barvách a záměrně neuvádí některé informace.⁸ Cílem polního maršála však nebylo vytvořit osobní paměti, ale představit návrh vládní reformy doprovázený historickým ospravedlněním.⁹

Další paměti, se kterými jsem pracovala, nesou název „*Rossija i ruskij dvor v pervoj polovine XVIII veka: Zapiski i zamečanija gr. Ernsta Minicha*“. Jejich autor, hrabě Ernst Johann Münnich, syn polního maršála Münnicha, je sepsal v 50. letech 18. století, kdy žil ve vyhnanství ve Vologdě.¹⁰ Velmi podrobně popisuje dvůr

⁷ MÜNNICH, Zapiski, VII.

⁸ Např. se ve svých pamětech vůbec nezmiňuje, že se aktivně podílel na Bironově jmenování regentem.

⁹ RANSEL, The „Memoirs“, 843.

¹⁰ MÜNNICH, Rossija, IV.

carevny Anny Ivanovny a ještě podrobněji se věnuje období „vlády“ Anny Leopoldovny. E. J. Münnich byl totiž jejím komořím a patřil mezi lidi, kterým velkokněžna důvěřovala, takže měl informace o všech důležitějších událostech. I když se Münnich snaží obhajovat svého otce a při popisu Anny Leopoldovny je až moc nekritický, některé pasáže jeho pamětí mají objektivní výpovědní hodnotu.

Jako cenný zdroj informací mi posloužil rovněž pramen „*Imperija posle Petra*“, který je sestaven z pamětí tří ruských osobností – knížete Jakova Petroviče Šachovského, Vasilije Alexandroviče Naščokina a Ivana Ivanoviče Neplujeva.¹¹ J. P. Šachovskoj popisuje dvory careven Anny Ivanovny a Alžběty Petrovny, věnuje se palácovým převratům v roce 1740 a 1741, informuje o fungování státních institucí a neopomíjí ani události rusko-turecké nebo sedmileté války. V. A. Naščokin popisuje období od počátku 20. do konce 50. let 18. století. Soustředí se zejména na život dvora a armádu a zabývá se také státním aparátem. Přílohu jeho vzpomínek tvoří úryvky z novin *Sankt-Peterburgskije vedomosti*, které informují o dění v Rusku i v zahraničí. I. I. Nepljuev přináší unikátní podrobnosti ze života ruských obyvatel žijících v Benátkách a Španělsku, zmiňuje se o setkáních s Petrem I. v roce 1721 a detailně líčí své všestranné působení v Konstantinopoli, v Orenburské oblasti a v Petrohradě.¹²

Další paměti, ze kterých jsem čerpala informace, byly paměti ruské carevny Kateřiny II. Pracovala jsem jak s ruským překladem nazvaným „*Zapiski imperatricy Jekateriny Vtoroj*“, tak s českým překladem, který nese název „*Paměti carevny Kateřiny II.*“. Česká verze na rozdíl od ruské obsahuje řadu chyb. Budoucí panovnice se podrobně rozepisuje o životě u ruského dvora za vlády Alžběty Petrovny. Její paměti obsahují také popisy charakterů členů alžbětinské kamarily, přičemž celkem objektivně hodnotí i osoby, které jí nebyly zrovna sympatické.

¹¹ Jakov Petrovič Šachovskoj (1705 – 1777) – v roce 1720 vstoupil do Semjonovského gardového pluku. Ve 30. letech 18. století sloužil pod svým strýcem, který byl guvernérem Maloruska. V době Bironova regentství vykonával funkci šéfa policie. Anna Leopoldovna ho jmenovala senátorem a Alžběta Petrovna hlavním prokurátorem Synodu. Za vlády Kateřiny II. působil opět jako senátor. Vasilij Alexandrovič Naščokin (1707 – 1759) – generál-poručík a major Izmajlovského gardového pluku.

Ivan Ivanovič Nepljuev (1693 – 1773) – v letech 1721 – 1734 působil jako ruský rezident v Konstantinopoli. V roce 1739 se podílel na uzavření bělehradského míru s Turky. Po nástupu Alžběty Petrovny byl krátce vězněn, poté ho carevna propustila a jmenovala místodržícím Orenburska. V roce 1760 se stal senátorem. Těšil se velké důvěře carevny Kateřiny II.

¹² IMPERIJA posle Petra, 7.

Velmi důležitým pramenem, který jsem při psaní diplomové práce použila, byla ruská edice „*Sbornik imperatorskago ruskago istoričeskago obščestva*“, kterou tvoří 132 dílů. Pracovala jsem zejména se svazky, které obsahují diplomatické dokumenty vztahující se k historii Ruska v 18. století, zprávy anglických a francouzských vyslanců, dopisy členů kamaril, protokoly a ukazy Nejvyšší tajné rady nebo dokumenty Kabinetu ministrů carevny Anny Ivanovny. Diplomaté se podrobně rozepisovali nejen o ruské vnitřní i zahraniční politice, ale informovali své panovníky také o vzájemných vztazích mezi ruskými ministry, jejich názorech na danou zemi a dokonce i o událostech méně podstatných jako byly např. dvorní slavnosti nebo přírodní katastrofy. Dokumenty Kabinetu ministrů obsahují instrukce určené dalším vládním institucím, zákony vydávané tímto úřadem, odpovědi na dopisy a žádosti dvořanů nebo informace o povyšování šlechticů. V dobách válek převažují dokumenty vojenského charakteru.

Důležitý zdroj informací pro mě představovaly také zprávy zahraničních diplomatů působících u ruského dvora. Vyslanci se podrobně rozepisovali o kurzu ruské zahraniční politiky, nově vydaných zákonech, vzájemných vztazích nejmocnějších osob, problémech, které musel ruský panovník řešit a v neposlední řadě také o tom, jak se jim daří hájit zájmy jejich státu. Zprávy britských a francouzských diplomatů z let 1725 – 1783 byly vydány v knižní podobě pod názvem „*Russkij dvor sto let tomu nazad*“. Jedná se v podstatě o výtah z depeší vyslanců, který je někdy doplněn vysvětlujícími pasážemi.

Velmi pozoruhodným pramenem jsou dopisy manželky britského vyslance Lady Rondeau. Soubor celkem 37 dopisů vyšel v roce 1836 a dostal název „*Pisma ledi Rondo ženy anglijskago rezidenta pri ruskom dvore v carostvovanije imperatricy Anny Ivanovny*“. Dopisy jsou adresovány přítelkyni pisatelky, která se v nich zmiňovala o věcech, které jí připadaly zajímavé nebo pro ni byly nějakým způsobem důležité. Dozvídáme se z nich např. o ruských zvycích, slavnostech, které probíhaly u dvora nebo o osobách, které tvořily kamarilu carevny Anny Ivanovny. Dopisy mají velký význam právě proto, že se věnují věcem zdánlivě méně podstatným, a tudíž zachycují informace, které jinde jen těžko nalezneme.

Dále jsem při psaní diplomové práce čerpala z depeší francouzského vyslance markýze de la Chétardie, které byly vydány knižně pod názvem „*Markiz de-la-*

Šetardi v Rossii 1740 – 1742 godov“. Vyslanec posílal do Francie rozsáhlé zprávy, ve kterých barvitě líčil dění u ruského dvora. Velmi rád však přeháněl, zveličoval své schopnosti a zásluhy a některé informace překrucoval. Takovým příkladem je např. depeše z 24. listopadu 1741, tedy ze dne, kdy Alžběta Petrovna provedla státní převrat. Markýz de la Chétardie líčí v této zprávě, že princezna Alžběta má šanci chopit se moci pouze tehdy, pokud se Švédům na jaře 1742 podaří úspěšně zaútočit na Petrohrad a pokud se bude řídit markýzovými radami. Čtenář získá pocit, že vyslanec byl hlavním organizátorem všeho. V depeši z následujícího dne radostně informuje o proběhlých změnách a svou neúčast v převratu omlouvá tím, že Alžběta Petrovna musela jednat rychle, protože za ní přišli gardisté a žádali, aby se ujala trůnu. Kdyby to odmítla, ztratila by jejich podporu, což si nemohla dovolit.¹³

Některé prameny, zejména korespondenci, jsem čerpala z historicko-literárního časopisu *Russkij archiv*. Toto periodikum vycházelo v letech 1863 – 1917 v Moskvě vždy jednou měsíčně a obsahovalo dosud nevydané paměti, korespondenci, literárně-umělecké materiály nebo nejrůznější úřední dokumenty. V pozdějších dobách se v něm objevovaly také články o významných osobnostech ruských dějin. Redaktorem časopisu byl po dlouhou dobu historik a literární vědec Pjotr Ivanovič Bartenev.

1.1.2 Odborná literatura

V knihách ruských autorů se čas od času objevují úplně totožné pasáže, přičemž chybí odkazy na literaturu nebo jsou nedostatečné, takže je velmi složité poznat, zda opisuje jeden historik od druhého nebo zda citují tentýž pramen.

Mezi nejdůležitější knihy, které jsem při psaní diplomové práce použila, patří díla ruského historika a zřejmě současného největšího odborníka na dějiny Ruska v 18. století Jevgenije Viktoroviče Anisimova.¹⁴ Ve třetí kapitole věnované anenské kamarile jsem čerpala z Anisimovy knihy *„Anna Ioannovna“*. Autor se v ní snaží objektivně zhodnotit vládu této carevny, srozumitelně popsat její životní osudy a rozptýlit početné mýty kolující o tomto období.¹⁵ Při psaní čtvrté kapitoly jsem se inspirovala knihou *„Ivan VI Antonovič“*, ve které se autor věnuje smutnému

¹³ PEKARSKIJ, Markiz, 388 – 395.

¹⁴ Jevgenij Viktorovič Anisimov (* 1947) – historik, spisovatel a hlavní vědecký pracovník Sankt-Peterburgského institutu historie RAN.

¹⁵ ANISIMOV, Anna, 363.

životnímu osudu tohoto cara i jeho rodiny. Ivan byl v době nástupu na trůn teprve dvouměsíčním dítětem, takže první kapitoly knihy pojednávají spíše o Rusku v jeho době než o něm samotném.¹⁶ V páté kapitole věnované alžbětinské kamarile jsem čerpala zejména z knihy „*Jelizaveta Petrovna*“, která je prvním ruským životopisem této panovnice.¹⁷ V knize „*Dyba i knut: političeskij sysk i ruskoe obščestvo v XVIII veke*“ se J. V. Anisimov zabývá státními institucemi, které měly za úkol sledovat politicky nepohodlné osoby. Autor sleduje, jak tyto úřady vznikaly a snaží se objasnit roli jejich vedoucích činitelů.¹⁸ Kniha „*Rossija bez Petra. 1725 – 1740*“ se zaměřuje na období palácových převratů a navazuje na knihu „*Vremja petrovskich reform*“.¹⁹ Zatím posledním literárním počinem J. V. Anisimova se stala kniha „*Imperatorskaja Rossija*“, která se věnuje dějinám ruské říše v období od nástupu Petra Velikého do popravy Mikuláše II. a jeho rodiny. Všechna díla tohoto autora představují seriózní historické práce založené na prostudování velkého množství pramenů a literatury.

Dalším významným ruským historikem, který se věnuje dějinám Ruska v 18. století, je Nikolaj Ivanovič Pavlenko.²⁰ Z jeho pera vzešlo mnoho děl, přičemž za jedno z nejpovedenějších považují knihu nazvanou „*Anna Ioannovna: nemcy pri dvore*“. N. I. Pavlenko se v ní zabývá desetiletým obdobím vlády carevny Anny Ivanovny a popisuje ho skrze biografie hlavních činitelů této epochy – Birona, Ostermanna, Münnicha, Volynského a dalších. Při psaní čerpal autor z mnoha archivních materiálů, přičemž některé z nich nebyly do té doby nikým jiným použity.²¹ V knize „*Jelizaveta Petrovna: v krugu muz i favoritov*“ se N. I. Pavlenko pokusil objektivně zhodnotit tuto panovnici, vysvětlit její postup v určitých situacích a „*doplnit její portrét črtami, které nejen historici ale někdy i její současníci považovali za nepodstatné*“.²² Dalším dílem N. I. Pavlenka, se kterým jsem pracovala, je kniha „*Strasti u trona*“, která se zabývá politickou historií Ruska v období od smrti Petra Velikého do nástupu Kateřiny II. Pasáže pojednávající o

¹⁶ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 351.

¹⁷ ANISIMOV, Jelizaveta, 427

¹⁸ ANISIMOV, Dyba, 4.

¹⁹ ANISIMOV, Rossija, 4.

²⁰ Nikolaj Ivanovič Pavlenko (* 1916) – historik a člen Svazu spisovatelů.

²¹ PAVLENKO, Anna, 382.

²² PAVLENKO, Jelizaveta, 315.

letech 1730 – 1762 se dosti podobají některým kapitolám z výše zmiňovaných knih.²³

Velmi přínosnou shledávám také knihu „*Biron*“ od známého ruského historika Igora Vladimiroviče Kurukina.²⁴ Autor se na základě studia pramenů pokouší čtenáři poskytnout objektivní obraz života kuronského vévody Ernsta Johanna Birona a nepřejímat předsudky jeho současníků a některých starších historiků. Kromě toho se snaží nalézt odpovědi na otázky, zda se zvýšil počet cizinců žijících v Rusku v době vlády Anny Ivanovny, jakou roli hrál Biron v anenské kamarile a v čem spočívala jeho role favorita carevny.²⁵ Domnívám se, že se mu to úspěšně podařilo. Ve své další knize nazvané „*Epocha dvorskich bur: Očerki političeskoj istorii poslepetrovskoj Rossii*“ se I. V. Kurukin soustředí na palácové převraty, které probíhaly v letech 1725 – 1762, přičemž zajímá ho hlavně jejich vznik, formy a vývoj. Ze zřetele nepouští ani osudy hlavních aktérů převratů. V příloze této práce může čtenář najít soupis vedoucích ústředních institucí ruského impéria a guvernérů v letech 1720 – 1770.²⁶ Kromě těchto dvou knih jsem při psaní použila ještě několik článků od I. V. Kurukina – např. „*Dvorcovyj perevorot 1741 goda: pričiny, technologija, uroki*“ nebo „*Iz istorii skladyvanija režima „Bironovština*““.

Při psaní diplomové práce jsem čerpala také z knihy „*Inozemcy pri gosudarevom dvore*“ od Lva Michailoviče Anisova. Tato kniha je rozdělena na tři části. První nese název *Otec a syn* a věnuje se vztahu Petra I. a jeho syna Alexeje. Druhá pojmenovaná *Vnuk cara* pojednává o vládě Petra II. Třetí část nazvaná *Boj o trůn* se zabývá obdobím 1730 – 1741. Autor hojně čerpal z pramenů, ale přebral některé nejisté údaje jako stoprocentně věrohodné fakty.

Cenné informace mi poskytla též kniha „*Rossijskij generalissimus gercog Anton Ulrich*“, která je dílem Leonida Levina. Jak už název napovídá, pojednává o Antonu Ulrichovi Brunšvickém, otci cara Ivana VI. První kapitola se zabývá dějinami Ruska po smrti Petra I. Pak už následuje popis dětství prince, jeho příjezd do Petrohradu, sňatek s neteří carevny, krátké období vlády Ivana VI. a dlouhý život v různých vězeních. Kromě princova životního osudu se autor věnuje také životním osudům

²³ PAVLENKO, Strasti, 2.

²⁴ Igor Vladimirovič Kurukin (* 1953) – historik působící na Ruské státní humanitní univerzitě v Moskvě.

²⁵ KURUKIN, Biron, 427.

²⁶ KURUKIN, Epocha, 6.

jeho manželky Anny Leopoldovny a jejich pěti dětí. Při psaní knihy využíval autor dokumenty, které se nachází v ruských, německých a dánských archivech. Většina z nich nebyla nikdy publikována, protože byly dlouhou dobu nepřístupné.²⁷

Velmi přínosným pro mě byl také článek „*Jelizaveta Petrovna*“ od ruského historika Viktora Petroviče Naumova. Autor v článku výborně vysvětluje fungování alžbětinských státních institucí. Nikde jinde není tak srozumitelně a podrobně popsáno.

Ze starších prací jsem použila např. knihu „*Imperatrix Anna Ivanovna i jeja carstvovanije*“ od historika Mykoly Kostomarovy.²⁸ Autor čerpal informace z pramenů, zejména z pamětí současníků Anny Ivanovny, ale bohužel je někdy nekriticky přejímal, takže se v jeho práci vyskytují chyby a nepřesnosti.

Dalším významným dílem, se kterým jsem pracovala, byla kniha polského historika Kazimierza Waliszewského,²⁹ která nese název „*Carstvo ženštin – Jekaterina I., Anna, Jelizaveta*“. Pojmenování knihy však úplně nekoresponduje s jejím obsahem. Dílo tvoří tři části. První část nazvaná *Žena a vnuk* pojednává o vládě Kateřiny I. a Petra II. Druhá část nese název *Anna I.* a věnuje se vládě Anny Ivanovny. Ve třetí části pojmenované *Dvě vlády* se autor zabývá obdobím Bironova regentství, „vládou“ Anny Leopoldovny a Alžbětíným převratem. Vzhledem ke skutečnosti, že dílo vzniklo před více než sto lety, jsou některé teze v něm uvedené již překonané. Přesto však představuje solidní práci, kterou může i současný historik využít.

Velmi přínosná pro mě byla také syntéza ruského historika Sergeje Michajloviče Solovjova³⁰ „*Istorija Rossii s drevnejšich vremen*“. S. M. Solovjov jako první zpracoval období let 1725 – 1762.³¹ Ve svém monumentálním díle se pokusil poskytnout komplexní obraz ruské monarchie. I po více než 150 letech mají jeho knihy co nabídnout. Nesouhlasím ale s jeho přílišnou kritikou Němců působících u dvora Anny Ivanovny a Anny Leopoldovny. Nelze na ně svalovat všechny

²⁷ LEVIN, Rossijskij generalissimus, 9.

²⁸ Mykola (Nikolaj Ivanovič) Kostomarov (1817 – 1885) – historik, publicista, básník a přítel a spolubojovník Tarase Ševčenka.

²⁹ Kazimierz Waliszewski (Kasimir Feliksovič Vališevskij) (1849 – 1935) – historik, právník, spisovatel a publicista.

³⁰ Sergej Michajlovič Solovjov (1820 – 1879) – historik, rektor Moskevské univerzity (1871 – 1877) a tajný rada.

³¹ KURUKIN, Biron, 19.

neúspěchy těchto režimů. V každém svazku Solovjova díla se také nachází přílohy – např. úryvky z dopisů významných osobností nebo dokumenty různých státních institucí.

Z anglosaské produkce jsem využila např. knihu „*A Forgotten Empress: Anna Ivanovna and her Era, 1730 – 1740*“ od americké historičky Miny Curtiss. Autorka zastává všeobecně tradovaný pohled na ruské dějiny 18. století a s některými jejími názory nelze souhlasit.

Mezi kvalitnější anglicky psané práce o ruských dějinách 18. století lze bezpochyby zařadit dílo Phillipa Longwortha nazvané „*The Three Empresses: Catherine I, Anne and Elizabeth of Russia*“, které se věnuje vládám těchto tří careven. Autor používal při psaní také ruské prameny a literaturu, takže jeho kniha neobsahuje příliš nepřesností.

Vládě Alžběty Petrovny se věnuje též kniha „*The Daughter of Peter the Great*“ od britského historika Roberta Nisbeta Baina.³² Z jeho díla je cítit protifrancouzská orientace. Velmi kritizován je zejména francouzský vyslanec markýz de la Chétardie. Všechny neúspěchy Alžběty Petrovny jsou svalovány na něj. Bain při psaní používal také ruské prameny, takže jeho kniha obsahuje přesné informace.

Za velmi přínosný považuji článek amerického historika Alexandra Lipského³³ nazvaný „*A Re-Examination of the ‚Dark Era‘ of Anna Ioannovna*“. Autor v něm na základě pramenů velmi zdařile vyvrací některé mýty o tomto období a popisuje fungování hlavních státních institucí.

Z německé produkce jsem při psaní diplomové práce využila knihu „*Heinrich Graf Ostermann von Bochum nach St. Petersburg 1687 bis 1747*“, jejímž autorem je Harm Klueing.³⁴ Autor poskytuje čtenáři kvalitní Ostermannův životopis, ale někdy odbíhá od tématu. Podrobněji se rozepisuje např. o rakousko-tureckých vztazích nebo o rodině prince Antona Ulricha Brunšvického.

Dále jsem čerpala z rozsáhlého článku „*Der russische Hof unter Kaiserin Elisabeth*“ od Ernta Hermanna. Autor v něm podrobně rozebírá fungování dvora carevny Alžběty Petrovny a neopomíná ani nejdůležitější členy její kamarily. Hojně cituje depeše saského vyslance Pezolda, ale používá i prameny ruské provenience.

³² Robert Nisbet Bain (1854 – 1909) – historik a ligvista.

³³ Alexander Lipski (1919 – 2009) – historik a spisovatel.

³⁴ Harm Klueing (* 1949) – historik, teolog, univerzitní profesor a římskokatolický kněz.

Cenné informace mi poskytl též článek Konrada Bittnera³⁵ „*Beiträge zur Geschichte des Lebens und Wirkens Heinrich Johann Friedrich Ostermanns*“. Autor nepodává Ostermannův ucelený životopis, ale zaměřuje se jen na některé události z jeho života, jež detailně rozebírá – např. období studií nebo Ostermannovu zahraniční politiku. Do textu jsou vloženy i celé texty dopisů, většinou ve francouzštině.

Jedinou českou odbornou prací, která pojednává o tomto tématu, je kniha „*Rusko a střední Evropa v 18. století*“ od historika Františka Stellnera. Autor prostudoval velké množství pramenů a literatury zejména ruské, německé a anglické provenience. Velmi zdařile zanalyzoval moc jednotlivých osobností v kamarilách, přičemž zvláštní pozornost věnoval Středoevropanům, kterým se podařilo obsadit nejvyšší vládní posty.

³⁵ Konrad Bittner (1890 – 1967) – filolog a literární historik.

2.0 TEORETICKÉ POJEDNÁNÍ

V této kapitole nejprve vysvětlím pojem kamarila. Poté se zaměřím na favority a jejich postavení v kamarilách ruských panovníků. Nakonec se budu zabývat absolutismem a pokusím se vysvětlit rozdíl mezi ruským samoděržavím a neomezenou panovnickou mocí v západoevropských monarchiích.

2.1 Kamarila

Pojem kamarila se vyvinul ze španělského slova *camara*, které se používalo pro označení soukromého kabinetu panovníka. Kamarilu lze tedy definovat jako skupinu dvořanů nebo favoritů, kteří obklopují vládce.³⁶ Tito lidé často ani nemusí zastávat žádnou státní funkci a přesto je jejich vliv ohromný. Trefně to vystihl Karel Havlíček Borovský:

Jako u všech potentátů
tak i v Rusku byla
mocnější než ministerstvo
dvorní kamarila.³⁷

Poprvé byl termín kamarila použit pro označení nejbližších spolupracovníků španělského krále Ferdinanda VII., který vládl v letech 1814 – 1833. Teprve postupně se začal používat i pro označení starších režimů v odborné terminologii historiografie a dalších oborů. V dnešní politologii se výraz kamarila objevuje především ve španělsky mluvících oblastech. Často se jím označují např. některé struktury mexického politického systému.³⁸ Také v českém prostředí není pojem neznámý. Pevně zde zakotvil již v 19. století, o čemž svědčí i výše zmíněný Havlíčkův verš. Kdyby totiž slovo kamarila nebylo ve společnosti všeobecně známé, nemohl by ho básník použít.

Podíváme-li se na kamarily ruských panovníků vládnoucích v první polovině 18. století, zjistíme, že v nich lidé, kteří nezastávali vyšší státní úřady, tvoří menšinu. Do této menšiny pak patří hlavně favorité, kteří ovlivňovali dění ze zákulisí buď skrze

³⁶ UNIVERSUM, 469.

³⁷ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel, Křest sv. Vladimíra. Legenda z historie ruské, zpěv VIII., 57.

³⁸ COERVER – PASZTOR – BUFFINGTON, Mexico: an encyclopedia of contemporary culture and history, 206.

své přívržence, jimž zajistili lukrativní místa ve státní správě, nebo přímo skrze monarchu.

2.2 Favoritismus a favorité

Favoritismus je sociokulturní jev vyskytující se u evropských královských a knížecích dvorů zejména v období absolutismu. Tímto termínem se označuje takový stav, kdy favorit či skupina favoritů na sebe strhne značnou (někdy dokonce veškerou) moc a vládní místo panovníka.

Termín favorit vznikl z italského slova favor, což znamená přízeň. Favorit tedy označuje oblíbence a důvěrného společníka panovníka či jiné významné osobnosti, která mu prokazuje mimořádné počty. Mezi panovníkem a favoritem nemusí být nutně intimní vztah. Jako příklad nám může posloužit vévoda z Buckinghamu, který byl favoritem Jakuba I. Stuarta i jeho syna Karla I. Zatímco s prvně jmenovaným s největší pravděpodobností udržoval homosexuální poměr, s jeho nástupcem žádný intimní kontakt neměl. Panovník a favorit dokonce nemuseli být ani blízcí přátelé. Někdy si panovníci vybírali jako své favority jedince, kteří jim sice nebyli sympatičtí, ale které považovali za natolik schopné, že se bez nich nedokázali obejít.³⁹

Rozlišujeme několik typů favoritů:

- 1) osobní favorit,
- 2) politický favorit,
- 3) favorit-ministr.

Jedna osoba v sobě může spojovat několik typů najednou.⁴⁰

Favorité se po boku vládců objevovali už od nejstarších dob a nevymizeli ani dnes. Největšího rozmachu dosáhl favoritismus ve Španělsku v 16. a 17. století. V 17. a 18. století pak představoval zcela běžný jev. Funkce favorita byla často považována za veřejnou instituci a nebyla vnímána jako něco nepřístojného. Favoritismus představoval pozoruhodný a lákavý způsob jak získat moc, bohatství či slávu. Ve Francii byl královským milenkám dokonce udělován titul „oficiální favoritka“. Žena, která se mohla honosit tímto označením, se od ostatních milenek

³⁹ KURUKIN, Biron, 100.

⁴⁰ ELLIOT – BROCKLISS, The World of the favourite, 14.

lišila tím, že měla velký vliv na krále. Jako příklad si uvedme markýzu de Pompadour, milenkou francouzského krále Ludvíka XV., která hojně zasahovala do politiky, určovala, kdo se stane ministrem nebo získá jinou významnou hodnost, a kdo svou pozici ztratí.⁴¹

Jaká byla situace v Rusku? Všichni ruští panovníci vládnoucí v 18. století měli svého favorita. Zatímco většina ostatních členů kamarily se do ní dostala kvůli schopnostem, favorité často nemuseli oplývat žádnými zázračnými kvalitami. Stačilo, že byli panovníkovi sympatičtí. Mezi favority ruských vládců převažovali muži. Všechny ruské panovnice pak udržovaly se svými favority milostný poměr. Favorité často intrikovali a využívali slabin panovníků, aby dosáhli úspěchu nebo aby si své postavení udrželi.

2.3 Absolutismus

Termín absolutismus pochází z latinského slova *absolutus*, což znamená samostatný či nezávislý. Jedná se o druh monarchistické vlády, v níž se veškerá moc (zákonodárná, výkonná, soudní) nachází v rukách panovníka, který ji deleguje na na něm závislé úředníky. Autorem termínu je německý pozitivistický historik Leopold von Ranke.⁴²

Vleklá krize evropské ekonomiky a společnosti ve 14. a 15. století ukázala obtíže a limity feudalismu, takže se v 16. století objevil v západní Evropě nový typ vlády – absolutistická monarchie, která umožňovala překonat krizi tím, že „*integrovala nové nesyستمové prvky do starého systému. Absolutismus sice politicky oslabil aristokracii, ale upevnil a posílil starý systém jako celek*“.⁴³ Rozlišujeme tři etapy vývoje absolutistické monarchie:

- 1) raná, kdy absolutistická monarchie teprve vzniká ze stavovských monarchií (konec 15. – 16. století),
- 2) období vrcholu (v západní Evropě 17. století, ve střední a východní Evropě v 18. století),

⁴¹ KURUKIN, Biron, 102; ELLIOT – BROCKLISS, *The World of the favourite*, 5; ANISIMOV, *Jelizaveta*, 221.

⁴² ŽALOUDEK, *Encyklopedie politiky*, 11; SCHMIDT – GUTNOVA – ISLAMOV, *Absolutizmus*, 44; KNOZ, *Absolutismus*, 453.

⁴³ HROCH, *K problémům definice absolutismu*, 19 – 20; ANDERSON, *Lineages of the Absolutist State*, 15.

3) úpadek (v 18. století ve Francii a Španělsku, v 19. století ve střední a východní Evropě).⁴⁴

Hlavním cílem absolutistických monarchů byla centralizace říše. K tomu jim mělo dopomoci sjednocení právního, politického i hospodářského systému. Pro absolutistické státy je charakteristické zřizování stálých armád, centralizace byrokratického systému, merkantilismus⁴⁵ či církve začleněná do státního aparátu.⁴⁶

Typický absolutistický stát představuje Francie v době vlády Ludvíka XIV. V Anglii dosáhl absolutismus vrcholu za vlády Alžběty I., nicméně na Britských ostrovech nikdy nedospěl do své klasické formy, protože zde pro něj nebyly příhodné podmínky. Absolutistická královská moc se prosadila také ve Španělsku, ale slabá ekonomika státu nedovolila, aby se vytvořila silná podnikatelská vrstva a španělský absolutismus se zvrhl v despocii.

Ruská varianta absolutismu bývá označována jako samoděržaví. Od absolutismu západoevropských monarchií se odlišuje několika rysy. Zatímco západní absolutistické státy se opíraly především o nově vznikající úřednickou a obchodnickou šlechtu, hlavní oporou ruského samoděržaví byla stará rodová šlechta. Ruská varianta neomezené moci vychází z tradice a zvyků, kdežto západní absolutismus se opírá o znovuzavedené římské právo.⁴⁷ Ruský car byl také považován za rovného Bohu, západoevropští monarchové nikoliv.

Samoděržaví se v řadě parametrů podobá východnímu typu státu, zejména byzantskému. Ničím neohrazená moc panovníka bez jasného principu následnictví, převaha aristokracie často zahraničního nebo neznámého původu, která neměla garantovanou držbu pozemkového vlastnictví nebo častější výskyt převratů jsou rysy charakterizující Byzantskou říši v 11 – 13. století a nápadně připomínají také situaci v popetrovském Rusku.⁴⁸

⁴⁴ SCHMIDT – GUTNOVA – ISLAMOV, Absolutizmus, 46.

⁴⁵ Merkantilismus charakterizuje snaha o centrální řízení hospodářství, sjednocení měny, měř a vah a odstranění vnitřních cel. Jeho cílem rovněž bylo, aby vývoz převažoval nad dovozem a aby se zabránilo odlivu drahých kovů ze země.

⁴⁶ ANDERSON, Lineages of the Absolutist State, 17; HROCH, K problémům definice absolutismu, 11.

⁴⁷ SCHMIDT – GUTNOVA – ISLAMOV, Absolutizmus, 45; ŠČERBA, Rossijskaja monarchija, 17; ANDERSON, Lineages of the Absolutist State, 27.

⁴⁸ ŠČERBA, Rossijskaja monarchija, 16; VOLKOVÁ – KURUKIN, Fenomen dvorcových perevorotov, 54.

Od kdy se v Rusku vyskytuje absolutismus? Tato otázka je poněkud problematická. Část historiků se přiklání k názoru, že se absolutismus v Rusku objevil již v 16. století, jiní tvrdí, že se tak stalo až v 17. století. Všichni se ale shodují na tom, že v první polovině 18. století byl absolutismus v Rusku již pevně zakotven. K upevnění samoděržaví přispěly zejména reformy Petra I., které zasáhly do všech sfér správy říše a probíhaly podle západoevropského vzoru.⁴⁹

⁴⁹ SCHMIDT – GUTNOVA – ISLAMOV, Absolutizmus, 55; ŠČERBA, Rossijskaja monarchija, 17; ANISIMOV, Samoderžavije XVIII veka, 53.

3.0 ANENSKÁ KAMARILA

V této kapitole se budu zabývat desetiletou vládou carevny Anny Ivanovny. Nejprve se budu věnovat jejímu nástupu na ruský trůn. Poté se zaměřím na změny, které Anna provedla ve státní správě. Také se pokusím o analýzu carevniných povahových vlastností a následně se budu zabývat Anninými nejbližšími rádci, jejich vzájemnými vztahy a vlivem na řízení státu. Období vlády Anny Ivanovny bývá označováno jako období tzv. bironovštiny⁵⁰ a není hodnoceno příliš kladně. Převládá názor, že v této době došlo k úpadku ruského impéria a veškerá moc se soustředila v rukách cizinců, kteří hleděli jen na svůj vlastní prospěch. V závěru kapitoly se pokusím ukázat, zda tomu tak skutečně bylo.

3.1 Nástup Anny Ivanovny na ruský trůn

Dne 19. ledna 1730 zemřel car Petr II., poslední žijící mužský potomek Romanovců. Mladý car nestihl jmenovat svého nástupce, a proto ho musela vybrat Nejvyšší tajná rada,⁵¹ která rozhodla, že se novou ruskou carevnou stane Anna Ivanovna.⁵² Členové Nejvyšší tajné rady zároveň rozhodli, že bude omezeno

⁵⁰ Podle Annina milence Ernsta Johanna Birona. Termín poprvé použil spisovatel Ivan Ivanovič Lažečnikov v románu *Ledový dům*. KURUKIN, Biron, 181.

⁵¹ KURUKIN, *Epocha*, 170.

Nejvyšší tajnou radu zřídila v únoru 1726 carevna Kateřina I. Tato instituce měla původně sloužit jako poradní orgán panovníka, ale ve skutečnosti řídila celou zemi. V lednu 1730 měla 8 členů, jimiž byli kníže Vasilij Lukič Dolgorukij, kníže Ivan Alexejevič Dolgorukij, kníže Vasilij Vladimirovič Dolgorukij, kníže Alexej Grigorjevič Dolgorukij, kníže Dmitrij Michajlovič Golicyn, kníže Michail Michajlovič Golicyn, hrabě Andrej Ivanovič Ostermann a hrabě Gavril Ivanovič Golovkin.

⁵² Hlavní slovo měl během jednání kníže Dmitrij Michajlovič Golicyn, který odmítl kandidaturu dcery Petra I., Alžběty, protože se narodila před svatbou svých rodičů. Jako vhodní kandidáti mu nepřípadali ani Jevdokije, první žena Petra I. a babička zesnulého cara, a Karel Petr Ulrich Holštýnský, další vnuk Petra Velikého. Kníže Golicyn navrhl upřednostnit starší linii dynastie – dcery Ivana V. Nejstarší Kateřina byla manželkou meklenburského vévody, jehož charakterových vlastností se členové Nejvyšší tajné rady obávali. Nejmladší Praskovja byla zase velmi nemocná. Jako nevhodnější kandidátka jim proto připadala prostřední Anna, vdova po kuronském vévodovi, která navíc měla pověst slabé, snadno ovladatelné a málo ambiciózní ženy. Žila řadu let mimo Rusko, takže neměla v Petrohradě příliš velkou skupinu přívrženců a nedostávalo se jí ani podpory ze zahraničí. Navíc byla ve věku, kdy se stále ještě mohla vdát a mít vlastní potomky. M. Magnan, chargé d'affaires, à m. de Chauvelin, ministre des affaires étrangères, Moscou, 2 février 1730, SIRIO, LXXV., No. 169., 456 – 457; DOLGORUKOV, *Iz zapisok*, 48 – 49; PLANS for Political Reform, 41 – 42; KOSTOMAROV, *Imperatrix*, 333; PAVLENKO, *Anna*, 31 – 33; STELLNER, *Rusko*, 61 – 62; DUKES, *The Making of Russian Absolutism*, 104. Srov. LIRIA, *Zapiski*, 227 – 228; PROKOPOVIČ, *Istorija ob izbranii*, 25 – 27.

samoděržaví, což měly zajistit tzv. kondice.⁵³

Za Annou Ivanovnou byla neprodleně vyslána delegace, která jí měla nabídnout ruskou korunu.⁵⁴ Ovšem pod podmínkou, že podepíše kondice. Anna se o jejich existenci dozvěděla ještě před příjezdem oficiální delegace – varovali ji její přívrženci,⁵⁵ kteří jí doporučili, aby s podpisem kondicí souhlasila a následně počkala na vhodnou příležitost, při které by mohla omezení samoděržaví zrušit. Anna dala na jejich rady a dokument bez váhání podepsala.⁵⁶

V Rusku nevyvolal krok nové carevny radost ale spíše rozpaky. Většina obyčejných lidí si nový způsob vlády nedokázala vůbec představit. Šlechta se pak obávala zejména toho, že místo jednoho panovníka, který by pevně vládnul, bude o moc soupeřit osm lidí, což by značně komplikovalo rozhodování ve vyhrocených situacích, kdy je potřeba jednat velmi rychle. Patrně z tohoto důvodu se také začaly objevovat šlechtické projekty, které obsahovaly různé návrhy na nové státní uspořádání – některé požadovaly např. zrušení Nejvyšší tajné rady, přenesení hlavního města z Moskvy do Petrohradu nebo přesné vymezení délky dvorské služby.⁵⁷

⁵³ Tajně sepsaný dokument, který však byl prezentován jako vůle všeho ruského lidu. Tvořilo jej celkem osm bodů a jeho podpisem se Anna Ivanovna musela zavázat, že bez vědomí Nejvyšší tajné rady nevstoupí do manželství, neurčí svého následníka, nebude nikoho dosazovat do dvorních funkcí, nepovede s nikým válku ani neuzavře mír, nebude zavádět nové daně, bez soudu nebude odnímat šlechtě její majetek a výsady a vojsko svěří pod kontrolu Nejvyšší tajné rady. Kdyby něco z toho porušila, hrozilo jí, že ztratí korunu. Diplomatičeské dokumenty odnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, SIRIO, V., No. 268., 359 – 360; LONGWORTH, *The Three Empresses*, 96 – 97. Srov. PAVLENKO, Anna, 36.

⁵⁴ Delegaci tvořil diplomat Vasilij Lukič Dolgorukij, senátor Michail Michajlovič Golicyn mladší a generál Michail Ivanovič Leontěv. IMPERIJA posle Petra, 242; LONGWORTH, *The Three Empresses*, 97; KORSAKOV, *Vocarenije Anny Ioannovny*, 13.

⁵⁵ Annu podporovali odpůrci omezení samoděržaví (např. její příbuzní z matčiny strany Saltykovovi), odpůrci Nejvyšší tajné rady (např. kníže Ivan Jurjevič Trubeckoj nebo kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij), duchovenstvo, generalita, osoby spojené s petrovskými reformami (např. generál-prokurátor hrabě Pavel Ivanovič Jagužinskij či metropolita Feofan Prokopovič) a cizí velmoži (např. hrabě Gustav Reinhold von Löwenwolde).

⁵⁶ STELLNER, Rusko, 62; PAVLENKO, Strasti, 57.

⁵⁷ PAVLENKO, Anna, 40 – 44; KURUKIN, Biron, 68; KOSTOMAROV, *Imperatrix*, 340; ANISIMOV, Anna, 38 – 40. K projektům podrobněji např. PLOTNIKOV, *Ograničenieje samoděržavija*, 60 – 69. Nejdůležitější projekty lze nalézt v *PLANS for Political Reform*, 46 – 52.

Dne 29. ledna 1730 se Anna Ivanovna vydala na cestu do Ruska. Svého favorita Ernsta Johanna Birona však na příkaz Nejvyšší tajné rady nesměla vzít s sebou.⁵⁸ Členové rady se snažili novou carevnu držet v izolaci, ale přes všechny jejich snahy se jim nepodařilo zabránit jí v kontaktu s jejími přívrženci.⁵⁹

Anna Ivanovna si velice dobře uvědomovala, že postavení Nejvyšší tajné rady není zdaleka tak stabilní, jak se její členové snažili předstírat a že moc má v Rusku ten, kdo má na své straně armádu. Proto se rozhodla podmanit si gardu. Při návštěvě kasáren Preobraženského gardového pluku se prohlásila jeho velitelkou. Tímto krokem porušila 4. bod kondicí, neboť armáda spadala pod Nejvyšší tajnou radu. Zarážející je chování členů rady, kteří místo aby rázně zakročili, upozornili carevnu, že překračuje její pravomoci a pohrozili jí ztrátou trůnu, přešli celý čin mlčením a neodvážili se protestovat.⁶⁰ Dalším významným carevniným spojencem se v této době stal hrabě Andrej Ivanovič Ostermann, který ačkoliv byl sám členem Nejvyšší tajné rady, domníval se, že omezení panovnické moci Rusku spíše uškodí.⁶¹

Anna Ivanovna pomalu zjišťovala, s čí pomocí může počítat a čekala, až se jí naskytne vhodná příležitost k obnovení samoderžaví. Ta se objevila už 25. února 1730, kdy za carevnu přišla delegace dvořanů v čele s Alexejem Michajlovičem Čerkasským, Grigorijem Petrovičem Černyševem a Grigorijem Dmitrijevičem Jusupovem, která žádala, aby carevna svolala nějaký zákonodárný orgán, jenž by vybral formu státního zřízení vyhovující většině.⁶² Carevna souhlasila a nařídila dvořanům, aby se okamžitě odebrali do vedlejší místnosti, vybrali vhodnou formu

⁵⁸ MÜNNICH, Rossija, 28.

Ernst Johann Biron (1690 – 1772) – jeho rodina přišla do Kuronska z Vestfálska. V mládí studoval na univerzitě v Královci, ale školu nedokončil, protože se kvůli rvačce dostal do vězení. Po propuštění se vrátil do Kuronska, kde se spřátelil s Bestuževem, vrchním hofmistrem dvora kuronské vévodkyně, který mu zajistil místo sekretáře. Kuronská vévodkyně si ho velmi brzy oblíbila, povýšila ho na komořího a učinila z něj svého milence a důvěrníka. MANSTEIN, Zapiski, 29 – 30; KURUKIN, Biron, 26 – 27.

⁵⁹ Jako spojky fungovaly carevniny dvorní dámy – např. kněžna Černyševová, Saltykovová nebo Čerkasská. MÜNNICH, Rossija, 28; PROKOPOVIČ, Istorija ob izbranii, 50; KARNOVIČ, Značeniye bironovščiny, 554.

⁶⁰ KOSTOMAROV, Imperatrica, 342; PAVLENKO, Anna, 47; KURUKIN, „Vremja, ctob samoderžaviju ne byt“?, No. 5, 15.

⁶¹ Hrabě Heinrich Johann Friedrich (Andrej Ivanovič) Ostermann (1687 – 1747) – narodil se ve Vestfálsku do rodiny luteránského pastora. Dostalo se mu vynikajícího vzdělání. Při cestě po Evropě vstoupil v Holandsku do služeb Petra Velikého a stal se jeho sekretářem. V roce 1721 se aktivně zapojil do mírových jednání v Nystadu. Za Kateřiny I. zastával funkci vice-kancléře a stal se členem Nejvyšší tajné rady. Tyto posty si udržel také za vlády Petra II. BARTHOLD, Anna Ioanowna, 238 – 239; VILGELM, Nemcy v istorii Rossii, 130; CURTISS, A Forgotten Empress, 79 – 80.

⁶² Cílem této skupiny nebyla obnova samoderžaví, ale omezení moci členů Nejvyšší tajné rady. KURUKIN, Biron, 74; ANISIMOV, Anna, 45; HERMANN, Carstvovanie, 12.

státního zřízení a výsledek jí sdělili ještě tentýž den. V zápětí se do paláce dostavili gardisté, kterým došla trpělivost, a proto se rozhodli zasáhnout. Gardoví důstojníci v čele s velitelem podplukovníkem Semjonem Andrejevičem Saltykovem pak Annu prohlásili samoděržavnou carevnou.

Šlechtici jednající ve vedlejší místnosti dostali strach, a proto carevně navrhli, aby přijala samoděržaví takové, jaké měli její předchůdci. Poté si Anna Ivanovna nechala přinést kondice a před zraky členů Nejvyšší tajné rady je roztrhla. K obnově samoděržaví v Rusku bylo zapotřebí pouhých 37 dní.⁶³

Následně Anna Ivanovna povolala do Ruska svého favorita Ernsta Johanna Birona a rozhodla se provést čistku ve státních institucích. Funkce byly odebrány těm, kteří se pokusili omezit moc carevny. Někteří z nich byli posláni do vyhnanství, jiné postihl trest o něco mírnější. Museli pouze opustit dvůr a uchýlit se na své statky.⁶⁴

3.2 Hlavní vládní instituce

Na počátku vlády provedla Anna Ivanovna reorganizaci státní správy a výrazné personální změny. Co však bylo příčinou takového chování? V první řadě to byla snaha o upevnění moci a pravděpodobně také strach ze svržení. Anna, která dlouhá léta žila mimo Rusko, zde neměla žádnou velkou skupinu svých straníků, a proto musela rychle vytvořit okruh nejbližších spolupracovníků a zbavit se nežádoucích osob. Zpočátku se carevna opírala pouze o své příbuzné a cizince.⁶⁵

Prvním činem nové carevny bylo zrušení Nejvyšší tajné rady, k němuž došlo 4. března 1730. V manifestu, jenž měl toto nařízení provést, je likvidace formulována jako obyčejná reorganizace s cílem obnovit systém správy říše podle vzoru Petra

⁶³ KOSTOMAROV, *Imperatrix*, 347 – 350; KURUKIN, *Biron*, 74; ANISIMOV, *Anna*, 45 – 48. Srov. PAVLENKO, *Anna*, 57 – 59.

⁶⁴ MANSTEIN, *Zapiski*, 28 – 29; HERMANN, *Carstvovanije*, 20; PAVLENKO, *Anna*, 63. Podrobněji KOSTOMAROV, *Imperatrix*, 533 – 534.

⁶⁵ ANISIMOV, *Anna*, 180; PAVLENKO, *Anna*, 147.

Anna jako kuronská vévodkyně sice udržovala písemný kontakt s několika významnými politiky (např. s A. D. Menšikovem, A. I. Ostermannem, I. M. Golovkinem, P. I. Jagužinským nebo V. L. Dolgorukovem), ale nepsala si s nimi o politickém dění. Většina jejích dopisů obsahuje prosby (např. o přímělu za zvýšení jejích příjmů) nebo přání k různým výročím. ANNA IVANOVNA, *Perepiska gercogini kurljandskoj Anny Ivanovny*, in: *Pisma russkich gosudarej i drugih osob carskago semejstva*, Moskva 1862.

Velikého. Ve skutečnosti ovšem zlikvidovala Anna Nejvyšší tajnou radu proto, aby upevnila svou moc a zbavila se politických protivníků.⁶⁶

Současně se zrušením Nejvyšší tajné rady došlo k obnovení Senátu v té podobě, v jaké ho vytvořil Petr I.⁶⁷ Do Senátu jmenovala Anna Ivanovna jak své přívržence, tak i své odpůrce. Proč to udělala? Odpůrce chtěla mít pod kontrolou a tím, že do Senátu uvedla lidi zastávající zcela odlišné zájmy a názory, zajistila, že jakákoliv dohoda v úřadu bude prakticky nemožná. To však carevně nestačilo, a proto se rozhodla postupně omezit jeho pravomoci.⁶⁸ V roce 1731 se počet senátorů snížil na dvanáct a po přestěhování dvora do Petrohradu byl Senát rozdělen na dvě části – petrohradskou a moskevskou.⁶⁹

Dne 17. června 1730 byl vydán ukaz, který rozdělil Senát na pět departmentů: 1) duchovních záležitostí; 2) vojenských, námořních a pozemních záležitostí; 3) finanční, příjmů a výdajů; 4) justiční; 5) obchodní. V každém departmentu působilo 4 – 5 senátorů, kteří měli na starost prostudovat věci týkající se jejich departmentu a vypracovat řešení, která následně předkládali celému Senátu ke schválení. Toto nařízení zvýšilo efektivitu práce a urychlilo vyřizování záležitostí.⁷⁰

Od listopadu 1731 byl Senát pod kontrolou nového nejvyššího státního úřadu, Kabinetu ministrů, kterému musel jednou měsíčně posílat zápis o všech řešených záležitostech a bez jehož souhlasu nemohl přijímat žádná rozhodnutí. Münnich ve svých pamětech uvádí, že s tím někteří starší senátoři nesouhlasili, a proto záměrně

⁶⁶ Manifest ob uničtoženii Verchovnago tajnago soveta, Marta 4 dnja 1730 goda, SIRIO, CI., No. 192., 552 – 553; ANISIMOV, Anna, 187.

⁶⁷ Manifest o vozstanovlenii Senata, Marta 4 dnja 1730 goda, SIRIO, CI., No. 193., 553 – 554.

Na počátku měl Senát 21 členů, jimiž byli: kancléř hrabě Gavril Ivanovič Golovkin, polní maršál kníže Michail Michajlovič Golicyn, polní maršál kníže Vasilij Vladimirovič Dolgorukij, polní maršál kníže Ivan Jurjevič Trubeckoj, kníže Dmitrij Michajlovič Golicyn, kníže Vasilij Lukič Dolgorukij, hrabě Andrej Ivanovič Ostermann, kníže Ivan Fedorovič Romodanovskij, kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij, generál hrabě Pavel Ivanovič Jagužinskij, Grigorij Petrovič Černyšev, Ivan Iljič Dmitrijevmamonov, kníže Grigorij Dmitrijevič Jusupov, Semjon Andrejevič Saltykov, Andrej Ivanovič Ušakov, kníže Jurij Jurjevič Trubeckoj, generál-major kníže Ivan Fjodorovič Barjatinskij, generál-major Semjon Ivanovič Sukin, kníže Grigorij Alexejevič Urusov, hrabě Michail Gavrilovič Golovkin a generál-major Vasilij Jakovlevič Novosilcev. Ve funkci generál-prokurátora stanul Pavel Ivanovič Jagužinskij. V tomto složení však Senát dlouho nevydržel. Diplomatičeskije dokumenty odnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, SIRIO, V., No. 273., 372 – 373; KOSTOMAROV, Imperatrica, 531.

⁶⁸ ANISIMOV, Anna, 183.

⁶⁹ Moskevská část Senátu se od roku 1733 nazývala Senátní kancelář a pracovala pod vedením Semjona Andrejeviče Saltykova. KURUKIN, Iz istorii, 4.

⁷⁰ Diplomatičeskije dokumenty odnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, SIRIO, V., No. 283., 381; O ZAKONODATELSTVE, 64; PISARKOVA, Gosudarstvennoe upravlenie, 258.

do Senátu nejezdili a vymlouvali se na nemoc. Na konci vlády Anny Ivanovny se Senát zabýval převážně už jen finančními otázkami.⁷¹

Dne 18. října 1731 zřídila Anna Ivanovna Kabinet ministrů, který převzal mnoho povinností bývalé Nejvyšší tajné rady a stal se nejvyšším státním úřadem.⁷²

Někteří historikové, zřejmě pod vlivem Münnichových pamětí, chybně uvádí, že Kabinet ministrů měl čtyři členy.⁷³ Ve skutečnosti však měl pouze tři členy, jimiž byli nejbližší carevnini rádci – kancléř hrabě Gavril Ivanovič Golovkin, vice-kancléř hrabě Andrej Ivanovič Ostermann a kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij.⁷⁴ Několik let dokonce sestával pouze ze dvou ministrů.⁷⁵

Formálně stál v čele Kabinetu ministrů starý kancléř Golovkin,⁷⁶ ale ve skutečnosti řídil jeho činnost vice-kancléř Ostermann. Golovkin se kvůli špatnému zdravotnímu stavu často nemohl účastnit zasedání Kabinetu a Čerkasskij měl jen průměrné schopnosti a byl lenivý, takže Ostermannovi nedalo mnoho práce prosadit svůj názor.⁷⁷ Rostoucí vliv nebezpečného konkurenta však ostražitě sledoval Biron, který se rozhodl zasáhnout. Aby vytvořil protiváhu Ostermannovi, potřeboval v Kabinetu člověka, který by ho nejen informoval o veškeré činnosti této instituce, ale zároveň by prosazoval jeho zájmy, byl by schopný mít vlastní názor a zvládl ho prosadit. Biron se domníval, že přesně takovým člověkem je Pavel Ivanovič

⁷¹ MÜNNICH, Zapiski, 46; CURTISS, A Forgotten Empress, 75; KURUKIN, Iz istorii, 4; PAVLENKO, Anna, 60; LIPSKI, A Re-Examination, 484.

⁷² Kopija imennago ukaza ob učreždenii Kabineta, 18. 10. 1731, SIRIO, CIV., No. 1., 1 – 2.

Za autory myšlenky o zřízení Kabinetu označuje Biron Ostermanna a Löwenwolda. Naproti tomu Münnich tvrdí, že to byl pouze Ostermannův nápad. SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 21; MÜNNICH, Zapiski, 44.

⁷³ Např. KOSTOMAROV, Imperatrix, 531; KLUETING, Heinrich Graf Ostermann, 63.

⁷⁴ Kopija imennago ukaza ob učreždenii Kabineta, 18. 10. 1731, SIRIO, CIV., No. 1., 1 – 2.

Hrabě Gavril Ivanovič Golovkin (1660 – 1734) – důvěrník cara Petra I., který ho doprovázel na jeho první cestě do ciziny. V roce 1709 byl jmenován kancléřem. Za vlády Kateřiny I. se stal členem Nejvyšší tajné rady a opatrovníkem budoucího cara Petra II. SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 21; MANSTEIN, Zapiski, 27.

Kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij (1680 – 1742) – od roku 1719 působil ve funkci sibiřského guvernéra, v roce 1726 se stal senátorem. Za zachování věrnosti Anně Ivanovně byl jmenován kabinetním ministrem.

I když se Münnich nestal členem Kabinetu, je nepochybné, že ve všech obtížných případech byl zván na jeho zasedání a osobně podával carevně zprávy o činnosti Válečného kolegia, jehož byl prezidentem.

⁷⁵ V období od ledna 1734, kdy zemřel Golovkin, do dubna 1735, kdy byl nahrazen Jagužinským a od dubna 1736, kdy zemřel Jagužinskij, do dubna 1738, kdy se stal členem Kabinetu Volynskij. PETRUČINCEV, Carstvovanije, 97.

⁷⁶ V roce 1730 bylo Golovkinovi 70 let.

⁷⁷ Např. v roce 1733 zasedal Kabinet ministrů celkem 348 krát a Golovkin se zasedání zúčastnil pouze 27 krát. PAVLENKO, Anna, 151; WILBERTZ, Heinrich Graf Ostermann, 9.

Jagužinskij,⁷⁸ a proto když v roce 1734 zemřel Golovkin, prosadil ho na jeho místo. Jak se později ukázalo, velmi se spletl. Jagužinskij, který se ujal funkce kabinetního ministra v dubnu 1735, sice držel činnost Kabinetu v kurzu svého ochránce, ale rozhodně se nesnažil být v opozici proti Ostermannovi. Navíc zemřel už v dubnu 1736.⁷⁹

K jistému vyrovnání sil došlo poté, co se členem Kabinetu ministrů stal Artemij Petrovič Volynskij,⁸⁰ který dokázal získat na svou stranu Čerkasského. Tento ambiciózní člověk se však odmítl smířit s rolí, kterou mu Biron určil a rozhodl se, že se kromě Ostermanna zbaví také carevnina favorita. Volynskému se podařilo získat si důvěru Anny Ivanovny, což ho utvrdilo v jeho úmyslu a v roce 1740 se otevřeně postavil proti Bironovi. Favorit se však postaral, aby byl Volynskij zatčen a odsouzen k trestu smrti. Jeho místo v Kabinetu zaujal Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin.⁸¹

Ačkoliv se Biron po celou dobu snažil vytvořit v Kabinetu opozici proti Ostermannovi, nikdy se mu to nepodařilo. Z osob, které Ostermannovi do Kabinetu podsouval, představoval jistě nebezpečí pouze Volynskij. Nabízí se otázka, proč

⁷⁸ Hrabě Pavel Ivanovič Jagužinskij (1683 – 1736) – narodil se do rodiny litevského varhaníka luteránské církve. V roce 1687 se s rodiči přestěhoval do Moskvy. Sloužil u Preobraženského pluku a stal se oblíbencem cara Petra I. V letech 1722 – 1726 zastával funkci generál-prokurátora Senátu. Pomohl na trůn Kateřině I., za což získal titul hraběte. Působil také jako diplomat a vyslanec.

⁷⁹ ANISIMOV, Rossija, 288 – 289; PAVLENKO, Anna, 152 – 153.

⁸⁰ Artemij Petrovič Volynskij (1689 – 1740) – v roce 1704 vstoupil do armády a poměrně rychle postupoval v žebříčku hodností. Petr I. ho poslal jako vyslance do Persie, aby získal obchodní privilegia pro ruské kupce. Volynskij tento úkol úspěšně splnil. V letech 1719 – 1730 působil jako astrachaňský a kazaňský guvernér. Anna Ivanovna ho v roce 1730 opět poslala do Persie, ale již následujícího roku ho povolala zpět do Moskvy, kde působil jako vojenský inženýr pod velením Münnicha. Podílel se také na uzavření bělehradského míru s Tureckem.

⁸¹ MANSTEIN, Zapiski, 190; KOSTOMAROV, Imperatrice, 543 – 544; BARTHOLD, Anna Ioanowna, 341; STELLNER, Rusko, 68 – 69; STROEV, Bironovščina, 55.

Hrabě Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin (1693 – 1766) byl synem známého ruského diplomata Petra Michajloviče Bestužev-Rjumina, rezidenta u dvora kuronské vévodkyně Anny Ivanovny. V roce 1712 byl jedním ze členů delegace, která se vypravila na mírová jednání do Utrechtu, jež zakončila válku o španělské dědictví. Se souhlasem Petra I. vstoupil Bestužev-Rjumin do služeb hannoverského kurfiřta, který se v roce 1714 stal britským králem Jiřím I. Mladý ruský dvořan, dobře vychovaný a vzdělaný, se králi velmi zalíbil, a tak ho poslal v čele poselstva do Petrohradu, aby svého spojence informoval o nástupu na britský trůn. Příjezd Bestužev-Rjumina velmi potěšil ruského cara, protože ruský poddaný v čele britského poselstva byl svědectvím očividných úspěchů mladého Ruska ve sblížení se Západem. Od roku 1720 působil Bestužev-Rjumin jako vyslanec v Dánsku a poté v Hamburku. Po smrti Petra I. se Bestuževova kariéra přerušila. Menšikov, který vládl za Kateřinu I., neměl rodinu Bestužev-Rjumina rád a postaral se, aby měla co nejmenší vliv. Za vlády Anny Ivanovny působil Bestužev-Rjumin v zahraničí ve funkci vyslance v druhořadých státech. V roce 1740 ho Biron povolal do Ruska a zařídil, aby byl jmenován členem Kabinetu ministrů, kde nahradil popraveného Artemije Petroviče Volynského. Po Bironově pádu byl Bestužev zatčen a vyslýchán. Svědčil proti Bironovi, ale při první vhodné příležitosti popřel všechna obvinění na adresu Birona odvolávající se na výhrůžky a špatné zacházení ve vězení. ANISIMOV, Jelizaveta, 167 – 168; BAIN, The Daughter, 77 – 78.

vlastně Biron nevstoupil do Kabinetu sám? Pak by přeci mohl běh událostí ovlivňovat mnohem snáze. Jenže to by odporovalo jeho povaze. Bironovi spíše vyhovovalo tahat za nitky ze zákulisí.

Kabinet měl administrativní, zákonodárné i soudní pravomoci. Rozhodoval o zahraničních, finančních i vojenských záležitostech a kontroloval všechny další vládní úřady. Množství záležitostí, které musel prozkoumat, se však neustále zvyšovalo. Proto byl vydán požadavek, aby instituce posílaly současně s hlášením i návrh řešení daného problému. I přesto se však stávalo, že důležité záležitosti, které měly být vyřešeny do několika měsíců, ležely v Kabinetu i několik let.⁸²

Až do roku 1735 nebyla práva ani povinnosti Kabinetu nijak přesněji stanovena. V tomto roce však získal Kabinet ministrů právo vydávat ukazy a pokud je podepsali všichni tři kabinetní ministři, nebyl už nutný podpis carevny.⁸³

Ministři však nebyli vždy ochotní vzít na sebe odpovědnost za přijatá rozhodnutí. V případech, kdy se projednávaly záležitosti, u kterých byla potřebná konzultace s kompetentními nebo zainteresovanými osobami, zvali si tyto lidi na zasedání Kabinetu. Např. při projednávání obchodní smlouvy s Velkou Británií byl zasedání přítomen prezident Obchodního kolegia Šafirov nebo při prozkoumávání vystoupení protivníků církevní reformy se zasedání účastnil představitel Synodu Feofan Prokopovič.⁸⁴

Jestliže v první polovině 30. let 18. století byla viditelná značná aktivita Kabinetu ministrů,⁸⁵ potom ve druhé polovině 30. let se situace zcela změnila. Hlavní pozornost kabinetních ministrů se soustředila na rusko-tureckou válku a v ostatních oblastech byly projednávány pouze nejzávažnější záležitosti, bez jejichž vyřešení by bylo velice těžké spravovat zemi.⁸⁶

Jak se podílela na řízení státu carevna? Prvních několik měsíců po zřízení Kabinetu ministrů se pravidelně účastnila jeho zasedání a podepisovala všechny dokumenty, ale brzy se její zájem o státní záležitosti snížil a carevna přenechala

⁸² LIPSKI, A Re-Examination, 483; PAVLENKO, Anna, 159 – 160.

⁸³ KURUKIN, Iz istorii, 4 – 5; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 233.

V době, kdy měl Kabinet pouze dva členy, stačily samozřejmě podpisy dva. Viz ukazy Anny Ivanovny Semjonu Saltykovu in: KNIGA zapisnaja imjannym pismam i ukazam imperatric Anny Ioannovny i Jelisavety Petrovny Semenu Andrejeviču Saltykovu 1732 – 1742 gg.

⁸⁴ PAVLENKO, Anna, 161.

⁸⁵ Byly vytvářeny komise na prozkoumání stavu armády, námořnictva, mincovních záležitostí a v hojném množství se psaly a vydávaly ukazy.

⁸⁶ ANISIMOV, Anna, 207.

rozhodování kabinetním ministrům. Nelze ovšem říci, že by se o státní záležitosti přestala zajímat úplně. O některých problémech si nechala posílat zprávy a např. o jmenování do funkcí, pozemkových změnách a trestech v některých soudních procesech rozhodovala dál úplně sama.⁸⁷

Pro zajištění bezpečnosti carevny Anny Ivanovny byla v březnu 1731 vytvořena Tajná kancelář. Nejednalo se však o nic nového. Podobnou instituci nazvanou Preobraženský prikaz zřídil už Petr Veliký a fungovala i za vlády Kateřiny I. Zrušena byla až carem Petrem II.

Tajná kancelář, v jejímž čele stál Andrej Ivanovič Ušakov,⁸⁸ se zabývala jak prozkoumáváním různých udání politického charakteru, tak nepolitickými případy, které se týkaly zpronevěr státních financí, loupeží nebo žhářství. Podřízena byla pouze carevně a Kabinetu ministrů.⁸⁹

Po přesunu dvora do Petrohradu se přestěhovala také Tajná kancelář a v Moskvě byla ponechána pouze její pobočka, do jejíhož čela jmenovala carevna svého příbuzného Semjona Andrejeviče Saltykova.⁹⁰

Tajná kancelář byla jedním z mála úřadů, jehož činnost carevnu skutečně zajímala. Ušakov byl jedním z jejích nejbližších spolupracovníků a neustále ji buď ústně, nebo v krátkých zprávách informoval o všech záležitostech, které jeho kancelář řešila. Carevna aktivně ovlivňovala vyšetřování, dávala Ušakovovi rady na zlepšení průběhu vyšetřování a rozhodovala o některých rozsudcích a způsobech mučení. Rovněž se občas účastnila zasedání Nejvyššího soudu.⁹¹

Obecně vžitý názor, že období vlády Anny Ivanovny bylo obdobím zvýšené politické kontroly, není pravdivý. V letech 1730 – 1740 vyšetřovala Tajná kancelář

⁸⁷ Např. Imennoj ukaz Senatu o požalovanii gr. von Minichu na Vasilevskom ostrove dvora, byvsago vo vladenii gr. Ostermana, s poveljeniem otvesti jemu po kanalu ješčo 4 mesta i s razrešenijem kupit, jesli poželajet, dvor Fedora Matvejeva, Ijunja 11 dnja 1733 g., SIRIO, CVI., 297; Imennoj ukaz Senatu o uvolnenii ot voinskoj služby gr. Ivana Golovkina, s naznačenijem jego k prisutstvovaniju v Senate, Dekabrja 7 dnja 1731 g., SIRIO, CIV., 66; Imennoj ukaz Senatu o vozvraščenii iz slylki v Sibir byvsago černigovskago sudi V. Kanevskago, Ijulja 31 dnja 1734 g., SIRIO, CVIII., 299; LIPSKI, A Re-Examination, 483; ANISIMOV, Anna, 189 – 190, 193.

⁸⁸ Hrabě Andrej Ivanovič Ušakov (1672 – 1747) – sloužil v Preobraženském pluku, v roce 1717 byl jmenován členem Tajné kanceláře. Po jejím zrušení se účastnil pátrání po ruské expedici vyslané Petrem Velikým na ostrov Madagaskar. Při nástupu Anny Ivanovny podepsal žádost dvořanů, aby carevna nedovolila omezení samoděržaví. V roce 1730 se stal senátorem.

⁸⁹ Nepolitickými případy však daleko méně. KOSTOMAROV, Imperatrix, 545; LIPSKI, A Re-Examination, 481 – 482; PAVLENKO, Anna, 147; ANISIMOV, Dyba, 112; DUKES, The Making of Russian Absolutism, 107 – 108; KURUKIN, Poezija i proza Tajnoj kanceljarii, 123.

⁹⁰ ANISIMOV, Dyba, 118; O ZAKONODATELSTVE, 84.

⁹¹ ANISIMOV, Dyba, 117 – 118.

celkem 1909 případů. Při srovnání s předchozími i následujícími obdobími však zjistíme, že toto číslo nijak nevybočuje z řady.⁹²

V roce 1730 byl na příkaz carevny vytvořen nový gradový Izmajlovský pluk, v jehož čele stanul Karl Gustav Löwenwolde.⁹³ Důstojníci tohoto pluku pocházeli zejména z řad cizinců,⁹⁴ zatímco řadové vojáky nabírali z ukrajinských pluků. U tohoto pluku také sloužil jako major bratr favorita, Gustav Biron, který po smrti Löwenwolda zaujal místo velitele.

Koncem toho samého roku se začala formovat ještě jízdní garda a kyrysarské pluky. Formálním velitelem jízdní gardy byl jmenován Pavel Ivanovič Jagužinskij a po jeho odjezdu do Berlína Alexej Ivanovič Šachovskoj. Přibližně třetina důstojníků tohoto pluku patřila k pobaltským dvořanům.⁹⁵ Řadoví vojáci pak pocházeli většinou z měšťanských vrstev. Koně pro jízdní gardu byli nakoupeni v zahraničí.⁹⁶

Proč se Anna Ivanovna rozhodla zřídít nové vojenské složky a proč do nich jmenovala nové lidi? Carevna si byla vědoma toho, že její pozice ještě stále není upevněna, a proto se obklopila osobami, na které se mohla spolehnout. Noví důstojníci nebyli svázáni s moskevským dvořanstvem, a tak byli daleko spolehlivější než stará garda.

3.3 Carevniin charakter

Anna Ivanovna byla svými současníky většinou hodnocena kladně a její nedostatky byly velkoryse tolerovány. Lidé, kteří měli možnost se s ní osobně setkat, ji popisovali jako „*od přírody laskavou a soucitnou*“,⁹⁷ nebo jako člověka, který měl „*laskavou a dobrosrdečnou povahu*“.⁹⁸ Manželka britského vyslance, Lady Rondeau, popsala Annu Ivanovnu následovně: „*Výraz jejího obličejě působí*

⁹² V letech 1715 – 1725 řešila Tajná kancelář celkem 992 případů, ve 40. letech 2478 případů, v 50. letech 2413 případů, v 60. letech 1246 případů, v 70. letech 1094 případů, v 80. letech 992 případů a v 90. letech 2861 případů. ČERNIKOVA, Gosudarovo slovo, 157.

⁹³ Hrabě Karl Gustav von Löwenwolde († 1735) – diplomat, za vlády Petra II. zastával funkci komořího.

Izmajlovský pluk získal svůj název podle sela Izmajlova, které bylo oblíbeným sídlem carevny. SOLOVJOV, Istorija, T. 19, 260.

⁹⁴ Zejména z řad pobaltských Němců. Ze 76 důstojníků bylo 27 cizinců, což představuje 35,5 %. PETRUCHINCEV, Carstvovanije, 110 – 111.

⁹⁵ Např. Karel Biron, druhý bratr carevniina favorita, který měl taktéž hodnost majora.

⁹⁶ MÜNNICH, Zapiski, 45; KURUKIN, Iz istorii, 14; ANISIMOV, Anna, 181.

⁹⁷ MANSTEIN, Zapiski, 194.

⁹⁸ RUSSKIJ dvor, 31.

majestátně. Když hovoří, na rtech se jí objeví sotva znatelný úsměv. Rozmlouvá hodně a se všemi a k lidem se obrací tak vlídně, že se zdá, jako by hovořila se sobě rovným; přesto ani na okamžik neztrácí důstojnost carevny“.⁹⁹ Také španělský vyslanec nešetřil chválou: „Je příjemná, laskavá a mimořádně pozorná. Štědrá až marnotratná, až příliš miluje bohatství, takže její dvůr velkolepostí předčí všechny další evropské dvory...Přeje si vědět vše, co se děje v jejím státě; nezapomíná na pomoc, kterou jí druzí prokázali, ale zároveň si dobře pamatuje, kdo ji urazil. Mohu říci, že je dokonalá panovnice hodná dlouholeté vlády.“¹⁰⁰ Také Münnich hodnotí carevnu převážně pozitivně: „Tato velká carevna byla od přírody obdarována velkou důstojností. Měla jasnou a bystrou mysl, znala schopnosti svých nejbližších spolupracovníků, milovala pořádek a velkolepost a dvůr nikdy nebyl tak dobře organizován jako za její vlády. Byla velkomyslná a jednou z jejích radostí bylo dělat dobro a štědře odměňovat za zásluhy. Jejím nedostatkem bylo, že milovala pohodlí a úplně se nezajímala o státní záležitosti, přičemž jejich řešení přenechávala svým ministrům“.¹⁰¹ Münnich mladší kromě již řečeného ještě uvádí, že „na veřejnosti vystupovala carevna důstojně, byla ctižádostivá a svým jednáním se snažila dosáhnout slávy“.¹⁰²

Ve skutečnosti však měla Anna Ivanovna daleko více chyb, než byli její současníci ochotní připustit. Neoplývala příliš velkou inteligencí, byla náladová, lenivá a pověřčivá. Také její vzdělání bylo nedostatečné. Ruský historik N. I. Pavlenko uvádí, že se Anna Ivanovna stala ruskou carevnou neočekávaně, a tudíž se na tuto roli nemohla řádně připravit. Souhlasím s dalším ruským historikem J. V. Anisimovem, který dospěl k závěru, že navzdory všem svým nedostatkům byla Anna Ivanovna poměrně úspěšnou carevnou, protože dokázala udržet samoděržaví a navíc se obklopila schopnými lidmi, kteří pokračovali v politice Petra I. a pomohli začlenit Rusko mezi nejvýznamnější evropské státy.¹⁰³

⁹⁹ PISMA ledi Rondo, 1733, No. XIV, 45.

¹⁰⁰ LIRIA, Zapiski, 247.

¹⁰¹ MÜNNICH, Zapiski, 62.

¹⁰² MÜNNICH, Rossija, 91.

¹⁰³ PAVLENKO, Anna, 5, 81; ANISIMOV, Anna, 355 – 356.

Mezi záliby Anny Ivanovny patřila jízda na koni, lov, výborně střílela a milovala hudbu a divadlo. Také se zajímala o klepy a různé skandály. Ačkoliv sama žila v nezákonném svazku s ženatým mužem, přísně chránila všeobecnou morálku.¹⁰⁴

3.4 Kamarila

V této podkapitole se budu věnovat vztahům mezi nejvýznamnějšími ruskými politiky. Vztahy mezi těmito osobami byly velice komplikované a často se měnily. Členové kamarily se snažili prosazovat své zájmy na úkor ostatních, a tak mezi nimi často docházelo k ostrým srážkám.

3.4.1 Ernst Johann Biron

Ernst Johann Biron, nejdůležitější osobnost anenské éry, nebyl svými současníky hodnocen kladně. Manstein o něm ve svých pamětech napsal, že byl „*namyšlený, pyšný, extrémně ctižádostivý, hrubý a dokonce sprostý, chamtivý, v nepřátelství nesmiřitelný a v trestání krutý. Miloval luxus a okázalost a byl odborníkem a milovníkem koní*“.¹⁰⁵ Také Dolgorukov zaznamenal, že koně byli Bironovou vášní a že „*trávil celé dny ve své manéži*“.¹⁰⁶

Dalším, kdo Birona osobně znal a ve svém díle popsal jeho charakter, byl polní maršál Münnich. Bironovy jazykové schopnosti ohodnotil následovně: „*neměl úplné vzdělání, hovořil pouze německy s kuronským přízvukem a špatně četl, zvláště pokud se v textu vyskytovala také latinská a francouzská slova*“.¹⁰⁷ Kromě toho Münnich také poznamenal, že se Biron „*nestyděl veřejně prohlašovat, že se nechce učit číst a psát rusky, aby nemusel předčítat Jejímu veličenstvu prosby, hlášení a další dokumenty, které jí byly denně posílány*“.¹⁰⁸ Z tohoto tvrzení si někteří historici odvodili, že se Biron nikdy ani nepokusil naučit ruský jazyk. Ruský historik I. V. Kurukin však tento názor zpochybňuje a odvolává se na sešit s ruskou gramatikou, který našel v Bironově archivu. Domnívám se, že byť by byl odpor Birona k ruštině

¹⁰⁴ Zvláště německé a italské hry. MANSTEIN, Zapiski, 183; MÜNNICH, Rossija, 95; DOLGORUKOV, Iz zapisok, 105; KOSTOMAROV, Imperatrix, 525 – 526; ANISIMOV, Rossija, 220.

¹⁰⁵ MANSTEIN, Zapiski, 32.

¹⁰⁶ DOLGORUKOV, Iz zapisok, 120.

¹⁰⁷ MÜNNICH, Zapiski, 67 – 68.

¹⁰⁸ Cit. dle: PAVLENKO, Anna, 100.

jakkoliv velký, přesto se musel alespoň pokusit tento jazyk naučit. Nicméně faktem zůstává, že se mu to nepodařilo. Proto také byly některé důležité dokumenty speciálně pro něj překládány do němčiny.¹⁰⁹

Trochu mírnější ve svém hodnocení byl Münnich mladší, který neuváděl jen Bironovy záporné vlastnosti, ale poznamenal také, že pokud si favorit „uvědomil, že udělal chybu, snažil se ji napravit, ale nedokázal se omluvit. Spíše se dotyčnému snažil zajistit nějakou milost nebo výhodu“.¹¹⁰

Jak hodnotili Birona zahraniční diplomaté? Mírněji než ruští dvořané. Španělský vyslanec o Bironovi poznamenal: „Byl velmi zdvořilý; měl dobré vychování...přál si, aby na všechny působil příjemným dojmem, ale rozumu měl málo, a proto se nechal ovládat druhými do té míry, že nedokázal rozlišit špatné rady od dobrých...byl laskavý, ale ovládala ho ctižádostivost...“.¹¹¹ Manželka britského vyslance, Lady Rondeau, o Bironovi poznamenala, že když mluvil „stával se velmi laskavým“.¹¹² Později ještě uvedla, že „pokud si někoho oblíbil, nešetřil chválou, ale byl nestálý a svůj názor měnil bez jakékoliv příčiny“.¹¹³

Jaký tedy Biron vlastně byl? Je jisté, že měl mnoho špatných vlastností, ale pokud chtěl, dokázal být přívětivý a dokonce i okouzující. Uměl se chytře zbavit svých nepřátel, takže téměř vždy dosáhl svého cíle. Nenávist většiny ruských velmožů si Biron vysloužil tím, že se k nim choval přezíravě a arogantně a byl příliš pedantský a svědomitý.¹¹⁴

Byl Biron se svým postavením spokojen? Rozhodně ne. Jak už bylo řečeno výše, carevnický favorit patřil mezi velmi ambiciózní muže, a proto se snažil získat co největší moc a co nejvíce zlepšit svou prestiž. To se mu podařilo v roce 1737, kdy

¹⁰⁹ IMPERIJA posle Petra, 20; KURUKIN, Biron, 124.

¹¹⁰ MÜNNICH, Rossija, 27.

¹¹¹ LIRIA, Zapiski, 252.

¹¹² PISMA ledi Rondo, 1733, No. XIV, 46.

¹¹³ Tamtéž, 1737, No. XXVIII, 92.

¹¹⁴ PISMA ledi Rondo, 1737, No. XXVIII, 93; PAVLENKO, Anna, 102; STELLNER, Rusko, 64; CURTISS, A Forgotten Empress, 81; KURUKIN, Biron, 120.

byl zvolen kuronským vévodou.¹¹⁵ Poté si Biron stanovil ještě ambicióznější cíl. Rozhodl se, že se pokusí získat ruskou korunu pro své potomky. Navrhl carevně, aby provdala svou neteř Annu Leopoldovnu za jeho nejstaršího syna Petra. Tento plán však nevyšel, protože princezna Petra rázně odmítla a carevna ji do sňatku nenutila.¹¹⁶

Jak Biron ovlivňoval fungování ruského státu? Zmapovat Bironovu činnost je velice složité, protože nezastával žádnou státní funkci,¹¹⁷ a proto nejsou jeho činy zaznamenány v žádných oficiálních pramenech¹¹⁸ a musíme opět spoléhat pouze na zprávy jeho současníků. Do dění zasahoval Biron prostřednictvím sobě oddaných osob.¹¹⁹

Ze zpráv zahraničních diplomatů víme, že se Biron po svém příjezdu do Ruska držel v pozadí. Vzhledem k tomu, že v Moskvě nikoho neznal, počínal si velice opatrně, choval se nenápadně a naslouchal názorům cizinců, kteří znali ruský dvůr lépe než on. Velice brzy se však zorientoval, začal si kolem sebe vytvářet okruh spolehlivých lidí, jeho moc nekontrolovaně rostla a Biron získal pověst nekorunovaného vládce ruského impéria.¹²⁰ V roce 1734 napsal saský diplomat, že v Rusku se „*nic neděje bez jeho vůle*“ a britský diplomat ho nazval „*všemocným favoritem*“.¹²¹

Biron rád opakoval, že se do vnitřních záležitostí Ruska nevměšuje. Toto tvrzení však nekoresponduje se skutečností. Popírá ho sám Biron, když líčí své jmenování regentem a uvádí, že velmoži „*po úvaze nenašli nikoho, kdo by více vyhovoval než já; a to z toho důvodu, že znám stav říše, každou osobu a zahraniční záležitosti jsou*

¹¹⁵ Dne 4. května 1737 zemřel kuronský vévoda Ferdinand, poslední příslušník dynastie Kettlerů. Kandidátů na vévodský stolec bylo hned několik, ale carevna se rozhodla, že prosadí volbu Ernsta Johanna Birona. Aby dala najevo, že se pokusí svého kandidáta protlačit za každou cenu, poslala ke kuronským hranicím ruské jednotky. Kuronské šlechtice se snažila získat na svou stranu také pomocí různých finančních „darů“. Tato taktika se ukázala velice účinnou, neboť Ernst Johann Biron byl jednohlasně zvolen. Ani polský král August III. nedělal problémy, protože carevně vděčil za pomoc při nástupu na trůn. Dokonce dovolil vévodovi vládnout zemi z Petrohradu. Podle zpráv současníků spravoval Biron Kuronsko energicky a starostlivě. C. Rondeau to the right honourable lord Harrington, 11. 6. 1737, SIRIO, LXXX., No. 73., 155; RUSSKIJ dvor, 35; DOLGORUKOV, Iz zapisok, 116; VALIŠEVSKIJ, Carstvo, 220; KURUKIN, Biron, 162, 164 – 165;

¹¹⁶ RUSSKIJ dvor, 37 – 38; PAVLENKO, Anna, 104. Biron to sice ve svých pamětech popírá, nicméně jeho tvrzení nepůsobí věrohodně, neboť se o jeho plánech podrobně zmiňuje hned několik jeho současníků. NEIZDANNYJ tekst, 346.

¹¹⁷ Zastával pouze dvorskou funkci vrchního komořího.

¹¹⁸ Oficiálními prameny myslím dokumenty vydané Kabinetem ministrů.

¹¹⁹ PAVLENKO, Anna, 94.

¹²⁰ MANSTEIN, Zapiski, 32; STELLNER, Rusko, 64; ANISIMOV, Anna, 182.

¹²¹ PAVLENKO, Anna, 95 – 96.

mi taktéž známy“.¹²² Kdyby tedy Biron opravdu nezasahoval do vnitřních záležitostí ruského impéria, nemohl by mít tak dokonalý přehled.

Carevnin favorit se vměšoval do všech sfér správy země, ale nejvíce ze všeho do personálních otázek. Ani jedno jmenování do funkce, udělení vyznamenání či finančního daru se neobešlo bez jeho schválení.¹²³ Podle svědectví Münnicha mladšího, „štědrá carevna nesměla dát ani ten nejmenší dárek bez Bironova vědomí“.¹²⁴ Anna Ivanovna skutečně nepřijala žádné stanovisko, dokud se neporadila se svým favoritem. Nebylo to však proto, že by nesměla, ale proto, že nechtěla.¹²⁵

Jakou tedy vlastně zastával Biron pozici? Dalo by se říci, že se stal carevniným sekretářem. Měl za úkol předkládat jí zprávy od ministrů, vyřizovat její korespondenci a přebírat žádosti a stížnosti dvořanů. Zprostředkoval jí spojení s ostatním světem.¹²⁶

Jakmile bylo jasné, že si Biron u ruské carevny udržel své postavení takové, jaké měl, když byla kuronskou vévodkyní, začali si ho ruští šlechtici předcházet. Posílali mu hlášení, která mu poskytovala dokonalý přehled o evropské politice.¹²⁷ Birona si však snažili naklonit také monarchové různých evropských států.¹²⁸

A jak hodnotí Birona historici? Jeden z největších odborníků na období palácových převratů, ruský historik I. V. Kurukin tvrdí, že se „*Biron stal prvním ‚správným‘ favoritem v politické historii Ruska*“,¹²⁹ což mu umožnilo zasahovat do vnitřní i zahraniční politiky. Na základě studia pramenů se domnívám, že s tímto názorem lze plně souhlasit. Také ruský historik N. I. Pavlenko dochází k závěru, že Birona lze považovat za „*nekorunovaného vládce Ruska*“ a odvolává se na svědectví

¹²² SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 87.

¹²³ DOLGORUKOV, Iz zapisok, 107; PAVLENKO, Anna, 101.

¹²⁴ MÜNNICH, Rossija, 94.

¹²⁵ PAVLENKO, Anna, 84.

¹²⁶ STELLNER, Rusko, 64.

¹²⁷ RUSSKIJ dvor, 32.

Jedním z prvních, kdo začal favoritovi posílat informace, byl Pavel Ivanovič Jagužinskij, který působil jako vyslanec v Berlíně. Čilou korespondenci udržoval s Bironem také Semjon Andrejevič Saltykov, který ho podrobně informoval o všem, co se dělo v Moskvě. Získat favoritovu přízeň se pokoušela dokonce i Alžběta Petrovna. Další zprávy pak Biron dostával např. z Válečného kolegia, z Námořního úřadu nebo z Lékařské kanceláře. KURUKIN, Biron, 124 – 125; SOLOVJOV, Istorija, T. 20, 663 – 664.

¹²⁸ Pruský panovník daroval Bironovi državy vynášející ročně důchod 7 000 rublů. Císař Karel VI. udělil Bironovi titul hraběte Svaté říše římské a věnoval mu svůj portrét zdobený drahokamy. Polský král poslal Bironovi jako dárek čtyři krásné koně. PAVLENKO, Anna, 97 – 98.

¹²⁹ KURUKIN, Biron, 119.

jeho současníků.¹³⁰ Podle historika Lipského měl Biron velký vliv na ruskou carevnu a skrze ni mohl kontrolovat celou vládu.¹³¹ Zcela opačný názor, se kterým však nelze souhlasit, zastává americký historik M. Raeff, jenž tvrdí, že Biron měl vliv pouze na carevnu soukromý život a do politiky zasahovat nemohl.¹³²

I když to mnozí jejich současníci nemohli pochopit, Anna Ivanovna Birona milovala. Nepatřila k těm ženám, které chtějí mít ve vztahu dominantní postavení. Naopak potřebovala mít pocit, že se má o koho opřít, a proto se svému milenci ráda podřizovala. Jeho vůdčí role ve vztahu jí imponovala a vyhovovala. Nejpodrobnější svědectví o tom zanechal Münnich mladší: „*Biron Annu Ivanovnu ovládal tak, že všechno dělala podle jeho vůle, nemohla se od něj ani na chvíli odloučit a odcházela a vyjížděla vždy jen v jeho doprovodu. Biron pozorně hlídal, aby nikdo bez jeho vědomí nebyl k carevně puštěn. Pokud se stalo, že ji musel opustit, zanechal u ní alespoň svou ženu nebo děti*“.¹³³

Biron, jeho manželka, jejich děti a carevna v podstatě tvořili rodinu. Společně obědvali i večereli a účastnili se různých společenských akcí. Bironovy pokoje se v každém paláci nacházely hned vedle pokojů carevny.¹³⁴

Anna Ivanovna měla podobnou povahu i vkus jako její favorit. Svědectví o tom opět zanechávají jejich současníci: „*To, co miloval Biron, milovala i carevna, to, co nesnášel on, nemohla vystát ani ona*“.¹³⁵ „*Na jejím obličejí bylo možné vidět, v jakém rozpoložení myslí se zrovna nachází její důvěrník. Měl-li Biron zachmuřený vzhled, okamžitě se i v obličejí carevny objevil smutek; když se zdál spokojeným, byla veselá i carevna*“.¹³⁶

Carevna prokazovala favoritovi pozornost nejen odměnami, ale i dojemnou starostlivostí o jeho zdraví. Když v létě roku 1734 vážně onemocněl, nehnula se od něj podle svědectví britského diplomata Rondeaua ani na krok a dokonce i jedla v jeho pokoji. Rondeau dále informoval svůj dvůr o tom, že nemoc favorita „*carevnu hluboce zarmoutila. Se slzami v očích říkala, že hrabě je jediný člověk, kterému*

¹³⁰ PAVLENKO, Anna, 95 – 97.

¹³¹ LIPSKI, A Re-Examination, 483.

¹³² STELLNER, Rusko, 95.

¹³³ MÜNNICH, Rossija, 91, 93. Informaci, že favorit nikdy nenechával carevnu samotnou, uvádí ve svých pamětech i polní maršál Münnich. MÜNNICH, Zapiski, 68.

¹³⁴ KURUKIN, Biron, 109.

¹³⁵ DOLGORUKOV, Iz zapisok, 107.

¹³⁶ MÜNNICH, Rossija, 94.

*může věřit a vyjádřila rovněž přesvědčení, že Ostermann bude velmi rád, až Biron zemře, i když předstírá, že ho jeho nemoc rmoutí“.*¹³⁷ V červnu toho samého roku byla Anna Ivanovna pozvána na hostinu k synovi kancléře Golovkina. Její kočár doprovázel také Biron, jemuž se během cesty náhle splašil kůň a shodil ho. Biron se pouze lehce odřel, ale pro carevnu to byl dostatečný důvod, aby na hostinu nejela.¹³⁸

Péče carevny o favorita se vztahovala i členy jeho rodiny. Bironova manželka získala u dvora výsadní postavení, jeho bratři obdrželi významné posty v armádě a Bironův mladší syn Karel Ernst, jehož si Anna Ivanovna velice oblíbila, byl jmenován velitelem Izmajlovského pluku a v roce 1737 se stal carevniným komořím.¹³⁹

Proč se Bironovi podařilo udržet si postavení carevnina favorita po celou dobu vlády Anny Ivanovny? Protože se snažil nestrhávat na sebe moc příliš veřejně a působil spíše ze zákulisí. Byl si také vědom potřeby spojenců, a proto se snažil vycházet žadatelům o pomoc vstříc, aby se jim zalíbil a získal pozitivní ohlas.¹⁴⁰

3.4.2 Andrej Ivanovič Ostermann

Druhou nejdůležitější osobností anenské éry byl hrabě Andrej Ivanovič Ostermann, kterého jeho současníci považovali za nejvzdělanějšího¹⁴¹ a nejvýznamnějšího politika Ruska. Byl inteligentní, dokonale ovládal umění intrikovat, dokázal se přizpůsobit, získat si důvěru lidí kolem sebe a uměl dlouze hovořit, aniž by však prozradil nějakou cennou informaci. Přetvařoval se, své myšlenky skrýval za okouzlujícím úsměvem, takže si nikdo nikdy nemohl být jist tím, co si Ostermann právě myslí, co si přeje nebo jaký zaujímá postoj k tomu či jinému člověku.¹⁴²

Typickým rysem Ostermannova charakteru byla neúplatnost a pracovitost. Podle zpráv současníků pracoval dnem i nocí a odpočinek si nedopřál ani o svátcích. Také

¹³⁷ C. Rondeau to the right honourable lord Harrington, 10. 8. 1734, SIRIO, LXXVI., No. 128., 262.

¹³⁸ M. Magnan à m. de Chauvelin, 19. 7. 1731, SIRIO, LXXXI., No. 86., 221.

¹³⁹ PAVLENKO, Anna, 99; KURUKIN, Biron, 195.

Někteří Bironovi současníci se domnívali, že Karel Ernst byl synem Birona a Anny Ivanovny.

¹⁴⁰ KURUKIN, Iz istorii, 7.

¹⁴¹ Hovořil německy, holandsky, italsky, francouzsky, latinsky a výborně se naučil také ruštině. BITTNER, Beiträge zur Geschichte, 106. K hodnocení literatury věnující se Ostermannovi MARKINA, Graf A. I. Osterman, 169 – 171.

¹⁴² RUSSKIJ dvor, 15; SOLOVJOV, Istorija, T. 19, 262; CURTISS, A Forgotten Empress, 79 – 80; PAVLENKO, Anna, 102, 106.

mu nevadilo dělat jakoukoliv práci, dokonce ani tu, kterou Rusové odmítli, protože ji považovali za nudnou nebo zbytečnou.¹⁴³

Ostermann se vyznačoval také velkou opatrností.¹⁴⁴ V kritických dobách, kdy docházelo k zápasům o moc, předstíral, že je nemocný. Vyčkával, analyzoval situaci a v rozhodující okamžik se pak přidal k vítězí straně.¹⁴⁵ Na nemoc se Ostermann vymlouval také v případech, kdy byl nucen činit rozhodnutí, která se neztotožňovala s jeho přesvědčením. Častým užíváním se tato jeho taktika stala všeobecně známou. V dubnu 1734 se Biron v dopise Keyserlingkovi¹⁴⁶ zmínil: „*Ostermann od 18. února leží a stěžuje si na bolest v uších*“. Trochu jízlivě pak dodává, že „*veškerá jeho bolest může být následujícího původu: 1) aby nemusel dávat Prusku nepříznivou odpověď, nebo 2) proto, že válka s Tureckem probíhá jinak, než by si přál*“.¹⁴⁷ Britský vyslanec Finch pak uvádí, že Ostermann předstíral nevolnost, i když nechtěl odpovídat na otázky: „*Byla to jedna z jeho fint, které užíval vždy, když se rozhovor zkomplikoval a on nechtěl odpovídat. Lidé, kteří ho znali, pokračovali v rozhovoru. Když hrabě viděl, že se mu spolubesedníka zbavit nepodaří, rychle se uzdravil, jako by mu nic nebylo*“.¹⁴⁸

Ostermannovi také nedělalo žádný problém zbavit se svých konkurentů. V roce 1730 o něm britský vyslanec Rondeau napsal: „*Vždy hrál velice chytře, nenápadně se zbavoval všech velikých osobností, které by mu mohly stát v cestě: Tolstého, barona Šafirova, knížete Menšikova a nakonec i Vasilije Lukiče Dolgorukova – jediného Rusa, který se vyznal v zahraničních záležitostech*“.¹⁴⁹

¹⁴³ OSTERMANN, Pisma k Kn. B. I. Kurakinu, 1. 8. 1727, Priloženie k predyduščemu pismu, No. 3, 18; ANISIMOV, Anna, 162.

Když se Ostermann nemohl účastnit zasedání Nejvyšší tajné rady, probíhala jednání tak, že se členové sešli, vypili po skleničce vodky, popovídali si a zase se rozešli. Zatímco za Ostermannovy přítomnosti se pilně pracovalo. PAVLENKO, Anna, 108.

¹⁴⁴ Např. ruským diplomatům radil „*utíkat od všeho, co by nás mohlo zavést do problémů*“.
OSTERMANN, Pisma k Kn. B. I. Kurakinu, 1. 8. 1727, Proloženie k predyduščemu pismu, No. 3, 18.

¹⁴⁵ Stejnou taktiku uplatnil Ostermann také při nástupu Anny Ivanovny na ruský trůn. RUSSKIJ dvor, 22; PAVLENKO, Anna, 114.

¹⁴⁶ Hrabě Hermann Karl Keyserlingk (1697 – 1764) – pocházel z Kuronska a působil ve službách tamního dvora. Když se v roce 1730 stala Anna Ivanovna carevnou, povolala ho do Ruska a jmenovala ho nejprve vice-prezidentem Justičního kolegia a v roce 1733 prezidentem Akademie věd. V roce 1734 vstoupil Keyserlingk do diplomatických služeb a stal se ruským vyslancem v Polsku. Pisma Birona poslaníku Keizerlingu, SIRIO, XXXIII., 443.

¹⁴⁷ Pisma Birona poslaníku Keizerlingu, 5. 4. 1736, SIRIO, XXXIII., No. VII., 466.

¹⁴⁸ Cit. dle: ANISIMOV, Anna, 164.

¹⁴⁹ C. Rondeau to the right honourable lord viscount Townshend, 11. 5. 1730, SIRIO, LXVI., No. 59., 191.

Většina Rusů vnímala Ostermanna jako jednoho z nich, o čemž svědčí také skutečnost, že mu říkali Andrej Ivanovič, i když nepřestoupil k pravoslaví. Na vážnosti mu přidal také sňatek s Marfou Ivanovnou Strešněvovou, příslušnicí jednoho z nejvýznamnějších ruských šlechtických rodů.¹⁵⁰

Zatímco Biron udělal kariéru proto, že byl favoritem carevny, Ostermann dosáhl moci zásluhou svého talentu a neobyčejné výkonnosti. Carevna si ho vážila kvůli jeho důkladnosti a ohromným vědomostem.¹⁵¹ Nicméně jeho postavení nebylo zpočátku stabilní a měnilo se v závislosti na změnách vztahu s Bironem, o čemž svědčí zprávy zahraničních diplomatů, kteří informovali své dvory tu o snížení vlivu Ostermanna, tu o jeho zvýšení.¹⁵²

Na počátku Anniny vlády vznikla proti Ostermannovi opozice ve složení Biron, bratři Löwenwoldovi a Jagužinskij a v létě roku 1730 prakticky nikdo nepochyboval o jeho pádu.¹⁵³ Následujícího roku se však situace změnila. Impulzivní Jagužinskij, nespokojený se svou podřízenou rolí, se postupně odklonil od svých dosavadních spojenců. Naproti tomu Ostermann využil všechny své schopnosti a umění intrikovat a postupně si našel cestu k Bironovi. Avšak to neznamená, že by se z nich stali přátelé. Biron Ostermannovi nevěřil, ale věděl, že se bez něj neobejde, protože nikdo jiný se ve státních záležitostech nevyzná lépe než on. Také Ostermann si uvědomoval, že jeho postavení zcela závisí na milosti carevny a tudíž na rozhodnutí Birona, a proto se snažil s carevniným favoritem vycházet v dobrém a stal se jeho nepostradatelným pomocníkem. Bylo-li to potřeba, dokázali se spojit, aby se postavili společnému nepříteli.

Biron se přesto obával se, že by Ostermann mohl ohrozit jeho postavení favorita, a proto se ho snažil mít neustále pod kontrolou. Ostermann však měl jiné ambice a o

¹⁵⁰ MARKINA, Graf A. I. Osterman, 172, 178.

¹⁵¹ Ostermannovu pečlivost, opatrnost a perfektní orientaci v zahraniční problematice můžeme ilustrovat na jeho vlastním pojednání o perských a tureckých záležitostech v roce 1726. Ostermann nejprve analyzuje situaci, rozebírá, který stát má jaké cíle. Pak navrhuje postup, popisuje, jak se Rusko chovalo k těmto státům dříve, jaké jsou jeho možnosti a co by pro něj bylo nejlepší. Nakonec navrhuje řešení, přičemž dává přednost diplomatickému postupu a válku považuje až za poslední možné řešení. OSTERMANN, Zapiska vice-kanclera barona Ostermana o persidskich i tureckich delach v marte mesjace 1726 goda, in: Russkij vestnik 2, 1841.

¹⁵² ANISIMOV, Anna, 164; PAVLENKO, Anna, 106 – 107.

¹⁵³ Diplomatické dokumenty otnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, 16. 10. 1730, SIRIO, V., No. 292., 385 – 386; M. Magnan à m. de Chauvelin, 19. 7. 1731, SIRIO, LXXXI., No. 86., 222.

místo favorita mu nikdy nešlo. Jeho cílem bylo udržet si moc a vliv na řízení ruského státu, zejména pak na ruskou zahraniční politiku.¹⁵⁴

Ostermannovo postavení se definitivně upevnilo, když se stal členem Kabinetu ministrů. Sám sestavoval návrhy řešení problémů týkajících se vnitřních záležitostí ruského impéria, připravoval zprávy pro carevnu a vedl zahraniční politiku.¹⁵⁵ Jeho síla byla ve fenomenálním umění působit ze zákulisí a skrývat se za zády mocných osobností. Se svými kolegy se většinou neradil, ani když bylo potřeba přijmout závažnější rozhodnutí.¹⁵⁶

V zahraniční politice sledoval Ostermann dva cíle: upevnění pozice Ruska jako evropské velmoci a zatlačení Turecka do takových hranic, které by se daly co nejlépe bránit. Proti Turecku se spojil s Rakouskem, které Osmanskou říši také považovalo za svého největšího nepřítele. Ostermann rovněž podporoval obchodní spolupráci s Velkou Británií. V podstatě tak navázal na zahraniční politiku Petra I.¹⁵⁷

3.4.3 Christoph Burkhard Münnich

Třetím nejvýznamnějším mužem Ruska byl hrabě Christoph Burkhard Münnich,¹⁵⁸ jehož jeho současníci považovali za nesmírně ctižádostivého, samolibého, nesnášenlivého a chamtivého člověka. Kromě toho měl sklon

¹⁵⁴ Diplomatické dokumenty odnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, 23. 4. 1731, SIRIO, V., No. 306., 426; Le Fort markizu Fleri, ministru inostrannyh del, 11. 6. 1731, SIRIO, V., No. 312., 430; PAVLENKO, Anna, 108; LOGWORTH, The Three Emperors, 111; ANISIMOV, Anna, 164, 186; KLUETING, Heinrich Graf Ostermann, 95.

¹⁵⁵ Základ ruské politiky viděl Ostermann v pragmatismu. Uzavíral spojenecké smlouvy jen s těmi zeměmi, které mohly být Rusku nějakým způsobem užitečné.

¹⁵⁶ C. Rondeau to the right honourable lord Harrington, 17. 9. 1730, SIRIO, LXVI., No. 79., 233; ANISIMOV, Anna, 165 – 166; PAVLENKO, Anna, 148 – 149.

¹⁵⁷ WILBERTZ, Heinrich graf Ostermann, 9; LENTIN, Russia, 61; BITTNER, Beiträge zur Geschichte, 125. K Ostermannově zahraniční politice podrobněji např. KLUETING, Heinrich Graf Ostermann, 76 – 95; SCHULZE WESSEL, Zur Frage der Rationalität von Ostermanns Außenpolitik, 165 – 171. Aby posílil vztahy s Rakouskem, prosazoval Ostermann sňatek Anny Leopoldovny, neteře carevny, s Antonem Ulrichem Brunšvickým, který byl synovcem císaře Karla VI. KLUETING, Die Projekte, 54.

¹⁵⁸ Hrabě Christoph Burkhard Münnich (1683 – 1767) – pocházel z Oldenburska. Získal výborné vzdělání v oboru vojenského inženýrství. V 18 letech se zúčastnil války o španělské dědictví. Sloužil v rakouské armádě pod velením prince Evžena Savojského. V roce 1712 byl raněn a skončil ve francouzském zajetí. V roce 1720 předložil carovi Petrovi I. plán na opevnění nedávno získaných baltských provincií. Car byl ohromen a pozval Münnicha do Petrohradu. Münnich byl velice ambiciózní, uvědomoval si, že ho v malém německém knížectví žádná budoucnost nečeká, a proto nabídku přijal. Byla mu svěřena stavba Ladožského kanálu. V roce 1728 ho car Petr II. jmenoval generál-governérem hlavního města. Po nástupu Anny Ivanovny získal hodnost polního maršála. BANTYŠ-KAMENSKIJ, Biografii, 177 – 181; LEBENSGESCHICHTE Burchard Christophs von Münnich, 391 – 393; RANSEL, The „Memoirs“, 843.

k intrikaření, vychloubání a rád si připisoval zásluhy, které mu nenáležely. Stejně jako Biron ani Münnich neměl problém s braním úplatků a se zpronevěrami.¹⁵⁹ Španělský vyslanec o něm prohlásil, že byl „*falešný, tvářil se jako přítel každého, ale ve skutečnosti nebyl ničím přítelem*“.¹⁶⁰ Aby si zajistil své postavení, donášel na své podřízené. Na druhou stranu když Münnich chtěl, dokázal se chovat pozorně a zdvořile, což mělo velký úspěch hlavně u žen.¹⁶¹ Byl také velmi statečný a měl válečnický talent. Téměř prohranou bitvu dokázal obrátit ve vítězství, jak se tomu stalo např. při obléhání Očakova během rusko-turecké války.¹⁶²

Jestliže vnitřní a zahraniční politiku určoval Ostermann, pak vojenské úřady a velení armády bylo Münnichovou doménou.¹⁶³ Polní maršál provedl řadu reforem armády. Podle pruského vzoru zavedl pořádek a disciplínu, prosadil jednotný žold pro všechny, pořídil novou výzbroj a výstroj, budoval vojenské nemocnice a sklady materiálu.¹⁶⁴ Na pomoc si zval do Ruska odborníky ze zahraničí.¹⁶⁵ Münnich se také snažil zlepšit vzdělávání důstojníků, a proto navrhl, aby byla zřízena kadetská škola pro mladíky pocházející z ruské a livonské šlechty, která je kromě válečných dovedností měla naučit rovněž cizím jazykům, umění a vědám. Škola byla dokončena v roce 1733 a Münnich byl pověřen jejím vedením.¹⁶⁶

Za svoji kariéru vděčil Münnich Ostermannovi, se kterým na konci 20. a na počátku 30. let udržoval přátelské vztahy.¹⁶⁷ Nicméně sláva stoupla Münnichovi do

¹⁵⁹ MANSTEIN, Zapiski, 45; PEKARSKIJ, Markiz, 4; KURUKIN, Biron, 92; STELLNER, Rusko, 87.

¹⁶⁰ Cit. dle: PAVLENKO, Anna, 120.

¹⁶¹ PISMA ledi Rondo, 1735, No. XXII, 73.

¹⁶² ANISIMOV, Anna, 155; PAVLENKO, Anna, 117.

Očakov – pevnost na pobřeží Černého moře. Rusko-turecká válka probíhala v letech 1735 – 1739. Ačkoliv Rusové dosáhli významných vojenských úspěchů, nebyli schopni shodnout se se svým rakouským spojencem na mírových podmínkách, čehož Turecko obratně využilo ve svůj prospěch. Konečná mírová smlouva uzavřená v Bělehradu bylo pro Rusko nevýhodná a přinášela mu jen minimální územní zisky.

¹⁶³ V letech 1730 – 1732 byl jmenován polním maršálem, prezidentem Válečného kolegia a velitelem ozbrojených sil. Anna Ivanovna Senatu, SIRIO, CIV., No. 48., 182.

¹⁶⁴ Až do té doby totiž dostávali cizí důstojníci žold 15 rublů měsíčně, kdežto ruští pouze 8 rublů, což mezi vojáky vyvolávalo závist. Diplomatičeskije dokumenty odnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, SIRIO, V., No. 339., 447; MÜNNICH, Rossija, 29; LONGWORTH, The Three Empresses, 112; STELLNER, Rusko, 74.

¹⁶⁵ Ukaz imperatricy Anny Ivanovny o prinjatii na ruskuju službu inžener-oficerov iz Prussii i drugih stran (1731), NEMCY v istorii Rossii, No. 8, 21.

¹⁶⁶ MANSTEIN, Zapiski, 39 – 40; MÜNNICH, Zapiski, 44 – 45; MÜNNICH, Rossija, 29; IMPERIJA posle Petra, 244; KURUKIN, Iz istorii, 14; PAVLENKO, Anna, 169; STELLNER, Rusko, 66. Ukaz o zřízení kadetské školy A SOURCE Book, 380 – 381.

¹⁶⁷ M. Magnan á m. de Chauvelin, 5. 4. 1732, SIRIO, LXXXI., No. 132., 314.

hlavy natolik, že se začal vměšovat do zahraničních záležitostí a dokonce se odvážil otevřeně zaútočit na svého přítele a ochránce. Münnich se rozhodl podporovat kandidaturu Stanislava Leszczyńskiego na polský trůn, ačkoliv věděl, že Ostermann je kategoricky proti a prosazuje nástup Fridricha Augusta. Napětí mezi Münnichem a Ostermannem ještě zesílilo poté, co se Münnichovi navzdory přání vice-kancléře podařilo dosadit svého bratra do vedení Kolegia zahraničních záležitostí.¹⁶⁸

Biron se Münnicha obával proto, že se těšil carevničině přízni a netajil se tím, že by se mu líbilo stát se jejím favoritem. Proto se snažil omezit jeho moc. Zařídil, aby se Münnich nestal členem Kabinetu ministrů a přiměl carevnu, aby nařídila Münnichovi odstěhovat se ode dvora do vzdálenější části města. Tento svůj požadavek odůvodnil carevně tvrzením, že by bylo vhodné, aby její neteř Anna Leopoldovna Meklenburská bydlela v její blízkosti a Münnichův dům se podle Birona jevil jako nejvhodnější místo.¹⁶⁹ Vztahy mezi Münnichem a Bironem se ještě více zhoršily poté, co Biron odmítl dovolit sňatek sestry své manželky s Münnichovým synem.¹⁷⁰

Do roku 1732 si Münnich znepřátelil všechny nejbližší spolupracovníky carevny.¹⁷¹ Nelze však souhlasit s Mansteinovým tvrzením, že v roce 1733 došlo k Münnichovu pádu. Po vypuknutí války o polské nástupnictví¹⁷² byl sice poslán na bojiště, ale své funkce si podržel. Když v roce 1736 začala rusko-turecká válka, snažili se Biron s Ostermannem, aby byl jejich společný nepřítel převelen z polské fronty rovnou na tureckou, což se jim nakonec také podařilo. Jeho nepřítomnost v hlavním městě jim vyhovovala do té míry, že neváhali smést pod stůl stížnosti na Münnichův způsob velení.¹⁷³

¹⁶⁸ PAVLENKO, Anna, 121. Srov. MANSTEIN, Zapiski, 45.

¹⁶⁹ MANSTEIN, Zapiski, 45; ANISIMOV, Anna, 150; KURUKIN, Biron, 92.

¹⁷⁰ Bironova švagrová se nakonec provdala za generál-majora Ludolfa Augusta von Bismarcka. M. Magnan à m. de Chauvelin, 22. 3. 1732, SIRIO, LXXXI., No. 131., 313 – 314.

¹⁷¹ ANISIMOV, Anna, 187; BARTHOLD, Anna Ioanowna, 285. Srov. LEBENSGESCHICHTE Burchard Christophs von Münnich, 406 – 407.

¹⁷² Válka probíhala v letech 1733 – 1735. Na jedné straně stálo Rakousko a Rusko, které podporovalo kandidaturu syna zesnulého polského krále a zároveň saského kurfiřta, Fridricha Augusta. Na druhé straně Francie, která se snažila prosadit nástup Stanislava Leczyńskiego, tchána francouzského krále Ludvíka XV.

¹⁷³ SOLOVJOV, Istorija, T. 20, 402; STELLNER, Rusko, 78.

3.4.4 Alexej Michajlovič Čerkasskij

Mezi nejúspěšnější politiky bezpochyby patřil také kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij. Neoplýval sice žádnými mimořádnými kvalitami, ale možná právě proto se mu podařilo přestát všechny možné převraty a udržet si své postavení. Lidé, kteří ho znali, ho hodnotili jako člověka lenivého a neambiciózního s velmi průměrným rozumem. Působil nenápadně, málo mluvil a nevyvíjel téměř žádnou iniciativu. Také byl pohádkově bohatý a mnozí jeho současníci o něm hovořili jako o nejbohatším muži Ruska.¹⁷⁴

Výjimku ve svém chování učinil Čerkasskij pouze na počátku roku 1730, kdy vystoupil proti členům Nejvyšší tajné rady a požadoval, aby o budoucím státním zřízení nerozhodoval jen úzký okruh vyvolených, ale všichni dvořané. Ačkoliv Čerkasskij původně nebyl zastáncem obnovení samoděržaví, byla jeho aktivita pochopena jako pomoc carevně a boj proti členům Nejvyšší tajné rady. Anna Ivanovna na tuto Čerkasského službu nezapomněla a náležitě jej za ni odměnila.¹⁷⁵

Britští i francouzští vyslanci se shodli na tom, že ačkoliv Čerkasskij zastával významnou funkci kabinetního ministra, v zahraničních záležitostech se nevyznal, a proto se do nich nevměšoval.¹⁷⁶ Kvůli jeho tloušťce se mu přezdívalo „*tělo kabinetu*“.¹⁷⁷

Jaké měl Čerkasskij vztahy s ostatními členy anenské komory? Velmi dobré. Biron s ním neměl žádný konflikt, protože jeho vliv byl tak nevýznamný, že favorita nijak neohrožoval. Také Ostermann s ním vycházel velice dobře. Čerkasskij chtěl mít klid, a proto souhlasil se vším, co Ostermann v Kabinetu ministrů navrhl.

¹⁷⁴ Appendice III to m. Rondeau's letter of the 26th of February 1730, SIRIO, LXVI., No. 47., 160; PISMA ledi Rondo, 1737, No. XXX, 98; PEKARSKIJ, Markiz, 3; SOLOVJOV, Istorija, T. 20, 670; ANISIMOV, Anna, 166. Srov. LIRIA, Zapiski, 252.

¹⁷⁵ ANISIMOV, Anna, 167 – 168.

¹⁷⁶ Appendice III to m. Rondeau's letter of the 26th of February 1730, SIRIO, LXVI., No. 47., 160. Markýz de la Chétardie o Čerkasském dokonce tvrdil, že měl k zahraničním záležitostem odpor. PEKARSKIJ, Markiz, 3.

¹⁷⁷ LIPSKI, A Re-Examination, 484.

3.4.5 Pavel Ivanovič Jagužinskij

Dalším ruským šlechticem, který měl vliv na řízení státu, byl hrabě Pavel Ivanovič Jagužinskij. Britský vyslanec ho popsal jako člověka „s činorodým, živým a veselým charakterem“.¹⁷⁸ Španělský vyslanec nám zanechal následující hodnocení Jagužinského: „Byl to člověk moudrý, schopný, smělý a rozhodný. Jakmile si někoho oblíbil, zůstal jeho opravdovým přítelem; a když se stal něčím nepřitelem, tak neskryvaným...Pokud příliš pil, dělal mnoho hloupostí“.¹⁷⁹ Jagužinskij byl také velmi vznětlivý a rád se napil, přičemž v opilosti pak hrubě urážel každého, přátele nevyjímaje. Díky extrémní marnotratnosti promrhal všechn manželčin ohromný majetek a také všechny dárky, které získal od ruských i cizích dvořanů.¹⁸⁰

V době nástupu Anny Ivanovny na ruský trůn se Jagužinskij postavil na její stranu a napsal jí dopis, v němž ji varoval před pokusem členů Nejvyšší tajné rady omezit samoděržaví, za což byl následně zatčen a uvězněn. Poté, co carevna obnovila svou neomezenou moc, náležitě se Jagužinskému za věrné služby odměnila.¹⁸¹

Jaké byly Jagužinského vztahy s dalšími členy anenské kamarily? Zpočátku udržoval přátelské vztahy s Bironem a s bratry Löwenwoldy, jenže pak se jimi začal cítit utlačovaný. Když pak došlo k Bironovu sblížení s Ostermannem, distancoval se Jagužinskij od zasahování do státních záležitostí a plně se věnoval své práci v Senátu.¹⁸² Zároveň se začal nelichotivě vyjadřovat o Němcích, kteří působili u dvora, a dovolil si také veřejně odsuzovat carevninu důvěru k cizincům. K definitivnímu zprětrhání přátelských vztahů s Bironem došlo v roce 1731. Jednou, když byl Jagužinskij u Birona na návštěvě, vypil více, než bylo zdrávo, a začal svému hostiteli sprostě nadávat. Hádky došla tak daleko, že Jagužinskij vytasil proti Bironovi kord. Museli je od sebe odtrhnout a Jagužinského odvezli domů. Pokud by byl podobný čin udělal kdokoliv jiný, neminul by ho tvrdý trest. Nicméně carevna si ještě velice dobře pamatovala na pomoc, kterou jí Jagužinskij prokázal při nástupu na

¹⁷⁸ RUSSKIJ dvor, 18.

¹⁷⁹ LIRIA, Zapiski, 254.

¹⁸⁰ RUSSKIJ dvor, 18.

¹⁸¹ Jmenovala ho generál-prokurátorem Senátu. Diplomatičeskije dokumenty odnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, 16. 2. 1730, SIRIO, V., No. 264., 349 – 351; ŠČERBATOV, O povreždenii nravov, 29. Srov. HERMANN, Carstvovanije, 5 – 6.

¹⁸² Diplomatičeskije dokumenty odnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, 23. 4. 1731, SIRIO, V., No. 306., 426.

trůn, a proto se omezila pouze na pokárání, a aby zajistila klid u dvora, poslala Jagužinského jako vyslance do Berlína.

Když v roce 1734 zemřel kancléř Golovkin, donutila potřeba vytvoření protiváhy Ostermannovi Birona zapomenout na incident z roku 1731. Zařídil, aby byl Jagužinskij povolán zpět do Ruska a jmenován členem Kabinetu ministrů. Nicméně Biron se ve svých kalkulacích zmýlil, protože Jagužinskij mezitím ztratil své vlastnosti, jako byla energičnost, pevná vůle, houževnatost a ctižádostivost, a nepouštěl se s Ostermannem do sporů. Manstein navíc poznamenal, že se ti dva spolu postupně sblížili.¹⁸³

Na počátku roku 1736 Jagužinskij vážně onemocněl a 6. dubna téhož roku zemřel.¹⁸⁴

3.4.6 Artemij Petrovič Volynskij

Posledním ruským politikem, na kterého se zaměřím, je Artemij Petrovič Volynskij. Podle tvrzení svých současníků měl prudký a nespoutaný charakter a nedával si pozor na to, co říká. Byl energický, pracovitý a schopný, ale také extrémně ctižádostivý, vznětlivý a panovačný. Se svými podřízenými jednal povýšeně a nestrpěl žádné námítky vůči svým nařízením.¹⁸⁵ Před lidmi, kteří by mu mohli být prospěšní, se naopak ponižoval a lichotil jim.¹⁸⁶

¹⁸³ Priloženija ot 27 i 28 aprelja, IX. Imennoj ukaz Senatu o požalovanii grafa P. I. Jagužinskago v kabinet-ministry, SIRIO, CXI., No. 56., 149; RUSSKIJ dvor, 29; MANSTEIN, Zapiski, 34; ANISIMOV, Anna, 185 – 186; PAVLENKO, Anna, 152.

¹⁸⁴ C. Rondeau to the right honourable lord Harrington, 28. 2. 1736, SIRIO, LXXVI., No. 252., 489; C. Rondeau to the right honourable lord Harrington, 10. 4. 1736, SIRIO, LXXVI., No. 260., 501.

¹⁸⁵ J. Bell to the right honourable lord Harrington, 15. 4. 1740, SIRIO, LXXXV., No. 7., 26; MÜNNICH, Zapiski, 62; MANSTEIN, Zapiski, 189; KOSTOMAROV, Imperatrix, 540.

V době působení Volynského ve funkci kazaňského guvernéra na něj bylo podáno mnoho stížností. Např. v roce 1730 se kazaňský metropolita Silvestr obrátil na Synod s žalobou na Volynského zlovůli. Stěžuje si na zábor půdy, sadů a zahrad náležejících eparchii, odnětí drahocenností z klášterů, využívání klášterních mistrů pro osobní potřeby, vymáhání úplatků, provozování lovu na klášterních polích, bití služebníků eparchie. Volynského zachránilo pouze to, že nad ním držel ochrannou ruku jeho strýček Semjon Andrejevič Saltykov. PAVLENKO, Strasti, 81, 84, 86.

¹⁸⁶ PAVLENKO, Strasti, 87. Přátelství Birona si Volynskij získal přes koně. O jejich dobrých vztazích svědčí následující dodatek k dopisu Birona Volynskému z 3. 10. 1737: „V jednom dopise Vaší excelence ráčíte vzpomínat, že někteří lidé se vás ve vaší nepřítomnosti snaží poškodit a pomluvit u Jeho carského veličenstva. Mohu vám skutečně říci, že jsem do této doby nic takového neslyšel a takové lidi neznám; a i kdyby se kdokoli odvážil vás u Jeho carského veličenstva pomluvat, sám dobře víte, že Jeho veličenstvo díky své velkodušnosti a pravdomilnosti žádným neodůvodněným a z nenávisli vyřčeným pomluvám věřit nebude.“ Přeloženo do naší řeči, Biron Volynskému oznamuje, že se postará, aby si o něm carevna myslela jen to nejlepší. SOLOVJOV, Istorija, T. 20, 696 – 697.

Vrcholu své kariéry dosáhl Volynskij v dubnu 1738, kdy byl jmenován kabinetním ministrem. Stejně jako jeho předchůdci, i on vděčil za toto místo Bironovi, který si myslel, že se mu konečně podaří oslabit Ostermannovu moc. Ze začátku tomu tak skutečně bylo. Volynskij neměl problém oponovat Ostermannovi, často se s ním hádal a intrikoval proti němu. Navíc dokázal na svou stranu získat Čerkasského, se kterým udržoval přátelské vztahy. Kromě toho měl organizační talent a byl výkonným úředníkem. Volynskij přinášel carevně hlášení z jednání Kabinetu, čímž získal možnost hovořit s ní o samotě a mohl před ní pomlouvat své nepřátele. Carevně imponovala jeho energičnost, a proto si ho velmi brzy oblíbila.¹⁸⁷

Jakmile si byl Volynskij svou pozicí jistý, začal spřádat ambiciózní plány nejen na zničení Ostermanna, ale také svého dosavadního ochránce Birona. Přestal Bironovi prokazovat patřičnou úctu a začal se o něm veřejně kriticky vyjadřovat.¹⁸⁸ Jejich konflikty začaly jako neshody týkající se zahraniční politiky ruského impéria. Biron, jakožto vévoda kuronský, potřeboval dobré vztahy s Polskem, a proto prosazoval, aby Rusko vedlo politiku, která by byla vůči Polsku vstřícná. Když Poláci požadovali odškodnění za škody způsobené průchodem ruských vojsk přes polské území v době rusko-turecké války, rozhodl se je Biron podpořit. Volynskij se však proti tomu ostře postavil.¹⁸⁹ Pak si Volynskij dovolil předložit carevně dopis, v němž ji varoval před některými jejími nejbližšími spolupracovníky, ale záměrně neuvedl jejich jména. Biron tento krok považoval za otevřený útok proti své osobě a žádal po Volynském, aby zveřejnil jména osob, které měl na mysli. Poslední kapkou byl pro Birona incident mezi Volynským a Tretjakovem, básníkem a sekretářem Akademie věd. Kvůli neshodě Volynskij Tretjakovského zbil a to dokonce v pokojích carevnina favorita. Samotný fakt zbití by Bironovi nevadil, ale dotklo se ho, že se to stalo v jeho pokojích, a proto se rozhodl rázně zakročit.

V dubnu 1740 byl Volynskij zatčen, obviněn z nejrůznějších protistátních zločinů a postaven před soud, který ho odsoudil k trestu smrti. Anna Ivanovna se nejprve zdráhala rozsudek podepsat, protože jí byl Volynskij sympatický. Došlo k hádce,

¹⁸⁷ IMPERIJA posle Petra, 22 – 23; DOLGORUKOV, Iz zapisok, 159; KORSAKOV, Artemij Petrovič Volynskij, 114, 223; SOLOVJOV, Istorija, T. 20, 671 – 672; KURUKIN, Biron, 290; PAVLENKO, Anna, 275; ANISIMOV, Anna, 328.

¹⁸⁸ MÜNNICH, Zapiski, 62; MANSTEIN, Zapiski, 189; KOSTOMAROV, Imperatrica, 540.

¹⁸⁹ M. de Suhm à S. E. le comte de Bruhl, le 9 d'Avril 1740, St.-Petersbourg, SIRIO, XX., No. 445., 139; PETRUCHINCEV, Dvorcovye intrigi, 42; HERMANN, Carstvovanije, 1363 – 1364.

během které Biron carevně oznámil, že pokud nepodepíše, on opustí Rusko a už se víckrát nevrátí. Carevna neváhala a rozsudek podepsala. Dne 22. června 1740 byl Volynskij s'at a potrestání neunikli ani jeho nejbližší přátelé.¹⁹⁰

3.5 Shrnutí

Jaká byla 30. léta 18. století? Je pravdivé tvrzení, že za vlády Anny Ivanovny byla moc v rukou Němců, kteří spravovali ruské impérium tak, že jej přivedli k úpadku? Byla tato doba opravdu jedním z nejtemnějších období ruské historie?

Není pravda, že by se ve 30. letech 18. století zvýšil počet cizinců v Rusku. Pouze nyní zastávali nejdůležitější posty ve vládě.¹⁹¹ Nejvýznamnějšími spolupracovníky carevny byli Ernst Johann Biron, Andrej Ivanovič Ostermann a Christoph Burkhard Münnich. Zahraniční diplomaté uvádí, že Biron hrál prim u dvora, Ostermann ve vládě a Münnich v armádě.¹⁹² Přesto nelze souhlasit s tvrzením, že by Rusové byli úplně odstaveni od moci. Ve vrcholné politice se pohybovali např. Gavril Ivanovič Golovkin, Alexej Michajlovič Čerkasskij nebo Artemij Petrovič Volynskij. Také není pravda, že by Němci vytvořili jednotnou skupinu. Ba právě naopak jejich vzájemné vztahy byly velice proměnlivé, docházelo mezi nimi ke sporům a neváhali vytvářet nejrůznější koalice, aby dosáhli svých cílů.¹⁹³

Ačkoliv měli Annini nejbližší spolupracovníci řadu špatných vlastností, za něž byli kritizováni, nelze jim upřít, že byli odborníky ve svých oborech. Ostermann vedl úspěšnou zahraniční politiku. Už v roce 1726 se mu podařilo uzavřít spojenectví s Rakouskem. Tento tah, který znamenal obrat dosavadního kurzu, se později ukázal

¹⁹⁰ MANSTEIN, Zapiski, 188; MÜNNICH, Zapiski, 63; IMPERIJA posle Petra, 22; KOSTOMAROV, Imperatrica, 540, 544; SOLOVJOV, Istorija, T. 20, 686; LONGWORTH, The Three Empresses, 147 – 148; KURUKIN, Biron, 292. K potrestání přátel Volynského ANISIMOV, Rossija, 474. K průběhu soudního procesu podrobněji např. PETRUCHINCEV, Dvorcovye intrigi, 43 – 44. K popravě např. KORSAKOV, Artemij Petrovič Volynskij, 241.

¹⁹¹ STELLNER, Rusko, 94 – 95; PAVLENKO, Anna, 126. 126.

V roce 1740 bylo z 215 úředníků centrálního státního aparátu pouze 28 německého původu. Pro srovnání za vlády Petra I. v roce 1722 jich bylo 30. Němci byli nejvíce zastoupeni v Kolegiu zahraničních záležitostí a v Obchodním kolegiu, kde byla požadována vysoká kvalifikovanost, znalost cizích jazyků a právních norem ostatních evropských států. Kromě Němců byli v ruských službách také Řekové, Italové, Poláci, Turci, Švédí a Francouzi. KURUKIN, Biron, 259 – 260.

¹⁹² Le Fort markizu Fleri, ministru inostrannyh del, 15. 11. 1731, SIRIO, V., No. 326., 437; RUSSKIJ dvor, 33; LENTIN, Russia, 51.

¹⁹³ Diplomatičeskije dokumenty odnosjaščiesja k istorii Rossii v XVIII stoletii, 24. 7. 1730, SIRIO, V., No. 285., 382; SOLOVJOV, Istorija, T. 19, 262; LOGWORTH, The Three Empresses, 108; KARNOVIČ, Značenije bironovščiny, 95.

jako perspektivní a důležitý, zvláště ve válce proti Turkům. Jeho dalším úspěchem bylo uzavření obchodní dohody s Velkou Británií.¹⁹⁴ Münnich provedl důkladnou reformu armády, která se už nemusela bát srovnání s vyspělými armádami ostatních evropských států. Navíc nešvary jako byla korupce, zneužívání moci a zpronevěry se vyskytovaly i před režimem Anny Ivanovny a nevymizely ani po něm.

Kromě toho byly úřady, ve kterých Němci vůbec nepůsobili. Např. Senát nebo správní úřady provincií byly v zcela v ruských rukách. Dvě nejdůležitější kolegia sice vedli Němci, ale celkově bylo v kolegiích zaměstnáno méně cizinců než v době Petra Velikého.¹⁹⁵

Hlavním problémem Anniných nejbližších spolupracovníků tedy byl jejich německý původ. Ruská šlechta, která pomohla Anně obnovit samoděržaví, se domnívala, že přednost bude dána jí, a když se tak nestalo, cítila se rozhořčena.¹⁹⁶

Proč si Anna Ivanovna vybírala do své komory Němce? Proto, že nedůvěřovala dvorním skupinám. Obávala se, že by se kdykoliv mohla opakovat situace z počátku roku 1730, kdy se představitelé nejvýznamnějších šlechtických rodů pokusili omezit její moc.¹⁹⁷

Vzájemné vztahy triumvirátu Biron – Ostermann – Münnich byly velmi proměnlivé a panovala mezi nimi nedůvěra. Přes počáteční nevraživost se Biron sblížil s Ostermannem, ovšem jen proto, aby společně zakročili proti jejich společnému nepříteli Münnichovi a odstranili ho od dvora. Jakmile bylo tohoto cíle dosaženo, zaměřili se na intrikování proti sobě. Oba si však uvědomovali, že ani jeden nemá dostatek síly na odstranění toho druhého. Bironovi, Ostermannovi i Münnichovi byla společná velká ctižádostivost a snaha získat pro sebe co největší moc. Carevna však byla natolik schopná, že se jí podařilo udržet mezi těmito třemi členy komory rovnováhu.

¹⁹⁴ ANISIMOV, Anna, 162.

¹⁹⁵ Hrabě Münnich byl prezidentem Válečného kolegia a hrabě Ostermann Kolegia zahraničních záležitostí. LIPSKI, A Re-Examination, 484.

¹⁹⁶ RUSSKIJ dvor, 32; C. Rondeau to the right honourable lord viscount Townshend, 11. 5. 1730, SIRIO, LXVI., No. 59., 191.

¹⁹⁷ BUNAKOVA, V. A. – KAMENSKAJA, N. E., Pravlenije Anny Ioannovny, 58.

4.0 VLÁDA IVANA VI.

V této kapitole se budu zabývat obdobím „vlády“ Ivana VI.¹⁹⁸ Tento car nastoupil na trůn, když mu byly sotva dva měsíce a u moci se udržel rok. Nejprve za něj vládl jako regent kuronský vévoda Ernst Johann Biron, poté jeho matka Anna Leopoldovna Meklenburská.

4.1 Jeho výsost, regent ruského impéria, vévoda kuronský, livonský a zemgalský

Na podzim roku 1740 carevna Anna Ivanovna vážně onemocněla. Její stav se zhoršoval, a proto jmenovala svým nástupcem Ivana Antonoviče,¹⁹⁹ syna své neteře Anny Leopoldovny Meklenburské a Antona Ulricha Brunšvického. Zbývalo pouze vybrat regenta. Možností se nabízelo hned několik. Za prvé mohlo dojít k vytvoření regentské rady, jejímiž členy by se staly nejvýše postavené osobnosti impéria. Za druhé se regenty mohli stát rodiče malého cara (buď oba společně, nebo jeden z nich) a třetí možností bylo, že bude regentem prohlášen carevnin favorit Biron.²⁰⁰ Ctižádostivému kuronskému vévodovi by se takový společenský vzestup samozřejmě líbil. Proto zapůsobil na kabinetního ministra hraběte Alexeje Petroviče Bestužev-Rjumina, který pak veřejně vystoupil a označil Birona za nejvhodnějšího kandidáta na regenta. Na svou stranu rovněž získal kabinetního ministra Čerkasského a několik dalších důležitých osob. Velmi aktivně vystupoval v celém plánu také polní maršál Münnich. Biron sice ve svých pamětech popřel, že by se na svém jmenování regentem nějak podílel, ale vzhledem ke skutečnosti, že se svou pozicí snažil upevnit už několik let před smrtí carevny, nepůsobí toto jeho tvrzení příliš věrohodně.²⁰¹

A jak se k záležitosti regentství postavil Ostermann? Hraběti se nejvíce zamlouvala varianta regentství Anny Leopoldovny, ale jak bylo jeho zvykem,

¹⁹⁸ Ivan VI. bývá jak svými současníky, tak některými historiky označován také jako Ivan III. Záleží na tom, zda počítáme panovníky už od Ivana Kality nebo až od prvního cara, jímž se v roce 1547 stal Ivan Hrozný. LURJE, Iz istorii dvorcovyh zagovorov, 214.

¹⁹⁹ Ivan Antonovič se narodil 12. srpna 1740 a carevna se rozhodla, že bude dítě vychovávat sama. Vzala ho jeho rodičům a vyčlenila mu pokoje vedle svých vlastních. Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, 11. 10. 1740, SIRIO, LXXXV., No. 62., 236; NEIZDANNYJ tekst, 347; MANSTEIN, Zapiski, 192.

²⁰⁰ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, 7. 10. 1740, SIRIO, LXXXV., No. 61., 232 – 233; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 45; BRÜCKNER, Padenije Birona, 134.

²⁰¹ RUSSKIJ dvor, 44; SOLOVJOV, Istorija, T. 20, 689. Srov. SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 84 – 85.

odmítal se vyjádřit a čekal, jak budou postupovat ostatní. Když se ho přišel Bestužev-Rjumina osobně zeptat, zda souhlasí s regentstvím Birona, odpověděl mu Ostermann, že jako cizinec nemá právo vyjadřovat se k tak závažnému problému. Bestužev-Rjumina tato odpověď velice udivila, a proto Ostermannovi řekl, že ho „*nejen považuje za Rusa, ale dokonce za takového, k jehož nahrazení by bylo potřeba dalších dvacet Rusů*“.²⁰² Nakonec se tedy Ostermann musel vyjádřit, přičemž tvrdil, že regentství by nemohlo být svěřeno do lepších rukou.²⁰³

Proč se na Bironovu stranu postupně přidala většina nejvýznamnějších státních představitelů? Proto, že si chtěli udržet vlastní postavení a zároveň předpokládali, že by svou moc mohli ještě znásobit. Stejně jako v roce 1730 rozhodla o budoucnosti Ruska úzká skupina dvořanů. Většina členů Senátu a Synodu buď neměla tušení o tom, co se děje, anebo neměla možnost se k situaci vyjádřit.

Manifest o nástupnictví vytvořil pravděpodobně vice-kancléř Ostermann. Kromě tohoto dokumentu vznikl ještě jeden, ve kterém se psalo, že regentem se má stát Biron.²⁰⁴ První podepsala carevna okamžitě, s podpisem druhého váhala. Nesouhlasím s polním maršálem Münnichem, který tvrdí, že Anna Ivanovna odmítla podepsat dokument proto, že nechtěla svěřit regentství Bironovi. Přikláním se k názoru ruského historika Anisimova, který se domnívá, že carevna oddalovala podpis závěti proto, že byla ženou pověřivou a bála se, že jakmile ji podepíše, zemře. Nakonec se jí ale podařilo přesvědčit, aby dokument podepsala. Anna Ivanovna zemřela 17. října 1740.²⁰⁵

Následujícího dne byl novým ruským carem prohlášen teprve dvouměsíční Ivan VI. a regentství se v souladu s carevninou poslední vůlí ujal Ernst Johann Biron,

²⁰² Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, 1. 11. 1740, SIRIO, LXXXV., No. 72., 328.

²⁰³ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 46.

²⁰⁴ V dokumentu bylo uvedeno, že Biron má být regentem do té doby, dokud nezletilý Ivan nedosáhne věku 17 let. Pokud by car zemřel před dosažením plnoletosti, měl se jeho nástupcem stát další princ z manželství Anny Leopoldovny a Antona Ulricha, který ale v tu dobu ještě nebyl na světě. Regentem měl být opět Biron. Pokud by už žádní mužští potomci z tohoto manželství nebyli naživu, měl Biron povinnost společně s nejvýznamnějšími osobami ruské říše vybrat následníka. S dcerami ani samotnou Annou Leopoldovnou se v závěti vůbec nepočítalo. MANSTEIN, Zapiski, 193; RUSSKIJ dvor, 46; ANISOV, Inozemcy, 293; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 83 – 84, 135; LEVIN, Rossijskij generalissimus, 95. Podrobněji k závěti Anny Ivanovny SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 5 – 8.

²⁰⁵ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, 7. 10. 1740, SIRIO, LXXXV., No. 61., 232 – 233; MANSTEIN, Zapiski, 192; MÜNNICH, Rossija, 87; MÜNNICH, Zapiski, 59; ANISIMOV, Anna, 353.

kterému Senát udělil titul Jeho výsost, regent ruského impéria, vévoda kuronský, livonský a zemgalský.²⁰⁶

Biron v podstatě získal samoděržavnou moc nad Ruskem. Mohl řídit všechny státní vnitřní i zahraniční záležitosti a uzavírat a podepisovat mezinárodní smlouvy. Stal se vrchním velitelem vojenských sil a pod jeho správu přešly také státní finance.²⁰⁷

Jak se proměnila kamarila? V podstatě nijak. V Kabinetu zůstal Ostermann, Čerkasskij a Bestužev-Rjumin.²⁰⁸ Ani v gardových plucích nedošlo k žádným podstatnějším změnám. Münnich zůstal v čele Preobraženského pluku, generál Ušakov v čele Semjonovského pluku, Gustav Biron²⁰⁹ v čele Izmajlovského pluku, jen ve funkci velitele Jízdní gardy vystřídal nezletilého Petra Birona²¹⁰ kuronský baron Georg Reinhold Lieven. Také šéf Tajné kanceláře Ušakov si podržel své místo. Velitelem policie jmenoval regent knížete Šachovského, který mu už předtím prokazoval věrnost. Ve službách Birona působilo také velké množství špionů a dobrovolných donašečů. Prvním z nich byl generál-prokurátor Senátu kníže Nikita Jurjevič Trubeckoj.²¹¹

Jaké byly vztahy Birona s ostatními mocnými lidmi? Za své rádce a nejbližší spolupracovníky si regent zvolil hraběte Bestužev-Rjumina a knížete Čerkasského.²¹² Ostermannovi nedůvěřoval, i když věděl, že se bez něj neobjede. Francouzský vyslanec poznamenal: „*Hrabě Ostermann vystupuje jako pomocník vévody, ale ve skutečnosti jím není; je pravda, že vévoda se radí s tímto nevzdělanějším a nezkušenějším z ruských ministrů, ale nedůvěřuje mu...*“²¹³ Podobně komplikované vztahy měl Biron i s Münnichem.

Jaké byly vztahy mezi regentem a matkou cara Ivana? Anna Leopoldovna předpokládala, že se regentkou stane ona a těžce nesla, že ji Biron o tuto funkci připravil. Kuronského vévodu nikdy neměla ráda a nyní ho začala považovat za

²⁰⁶ SENATSKIJ archiv, II, 44.

²⁰⁷ PEKARSKIJ, Markiz, 135; IMPERIJA posle Petra, 29; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 83 – 84; KARNOVIČ, Značeniye bironovščiny, 109.

²⁰⁸ MÜNNICH, Zapiski, 68 – 69.

²⁰⁹ Bratr regenta.

²¹⁰ Syn regenta.

²¹¹ MÜNNICH, Zapiski, 69; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 86 – 87; KURUKIN, Biron, 331; ANISOV, Inozemcy, 260.

²¹² ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 91; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 14 – 15.

²¹³ Russie. Nouvelles, Avec la lettre de m. de la Ville du 19 février 1740, SIRIO LXXXVI., No. 49., 238.

svého největšího nepřítele. Na rozdíl od svého manžela ale dokázala svou nenávist skrývat. Také Biron nemohl carovu matku ani vystát. Na veřejnosti se k ní sice choval uctivě, ale v soukromí nebo menší společnosti s ní jednal povýšeně a často ji přehlížel. Podle Mansteina Biron vyhrožoval, že pokud bude princezna Anna vzdorovat, pošle ji i s manželem do Německa a na ruský trůn povolá holštýnského vévodu.²¹⁴

Rodiče cara tedy nepovažoval Biron za příliš nebezpečné soupeře. Mnohem více se obával Alžběty Petrovny, která byla zejména mezi vojáky značně oblíbená, protože byla dcerou Petra Velikého. Regent s ní jednal velmi laskavě, často ji navštěvoval a jako dárek jí věnoval 50 000 rublů na zaplacení jejích dluhů.²¹⁵

Jak Biron vládl? Ujal se své role velmi zodpovědně. Poté, co se stal regentem, vyhlásil amnestii, snížil daně poctivým plátcům, odpustil nedoplatky těm nepoctivým, slíbil milost dezertérům v případě, že se vrátí k plukům, od nichž zběhli. Začal také bojovat proti korupci v soudnictví a nařídil, aby v mrazech vojáci, kteří měli stát na strážích, dostávali kabáty. Plánoval rovněž reorganizaci gardy. Chtěl dvořany, kteří v gardách sloužili jako řadoví vojáci, povýšit na důstojníky pěchotních pluků. Jejich místa by pak zaplnil vojáky z prostého lidu. Také se často účastnil zasedání Senátu a Kabinetu ministrů.²¹⁶

Jen pár dní po nástupu Ivana VI. bylo odhaleno spiknutí proti regentovi. Několik gardových důstojníků, převážně ze Semjonovského pluku, jehož podplukovníkem byl také carův otec Anton Ulrich Brunšvický, vyjadřovalo velmi směle své mínění, že carův otec by byl mnohem lepším regentem. Někteří vojáci rovněž zpochybnili pravost podpisu na závěti carevny Anny Ivanovny. Regent jednal jako vždy energicky a rychle. Nařídil zatknout a uvěznit několik vojáků. Samotného Antona Ulricha předvolal před shromáždění ministrů, členů generality a Senátu. Anton Ulrich tlak při veřejném výslechu neunesl, rozplakal se, přiznal, že chtěl získat regentovu moc a prosil za odpuštění. Regent mu pak nařídil, aby se vzdal všech

²¹⁴ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, St. Petersburg, November the 1st 1740, SIRIO, LXXXV., No. 72., 332; MANSTEIN, Zapiski, 196; MÜNNICH, Zapiski, 65; RUSSKIJ dvor, 47; MÜNNICH, Rossija, 99; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 365; BAIN, The Daughter, 25.

²¹⁵ RUSSKIJ dvor, 50; MANSTEIN, Zapiski, 196; LONGWORTH, The Three Emperors, 165; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 24.

²¹⁶ SENATSKIJ archiv, II, 52; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 87; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 360; LEVIN, Rossijskij generalissimus, 73; ANISOV, Inozemcy, 303; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 9, 25; LONGWORTH, The Three Emperors, 165; STROEV, Bironovščina, 59.

funkcí²¹⁷ a neukazoval se na veřejnosti. Poté Biron přítomnému shromáždění oznámil, že pokud si myslí, že by byl Anton Ulrich lepším regentem než on, je ochoten složit funkci. Dostalo se mu ujištění, že má plnou podporu přítomných. Tento krok byl ryze taktický. Biron si opět nechal veřejně potvrdit svůj status nejvýznamnějšími osobnostmi impéria.²¹⁸

Kdo měl v době Bironova regentství největší moc? Na prvním místě samozřejmě regent, který se nenechal nikým ovlivňovat. Aktivně zasahoval do řízení státu a požadoval, aby byl informován o každém kroku souvisejícím jak se zahraniční, tak s vnitřní politikou ruského impéria. Dalšími velmi mocnými osobami byli hrabě Ostermann a hrabě Münnich, kteří si podrželi své funkce. Jejich vliv se ani nezvýšil, ani nesnížil.

4.2 Velkokněžna a vládkyně

V této podkapitole se budu zabývat „vládou“ Anny Leopoldovny a změnami, které probíhaly v její kamarile. Pokusím se také charakterizovat Anninu osobnost. Na závěr se budu věnovat nejdůležitějším členům kamarily.

4.2.1 Münnichův převrat

V noci ze 7. na 8. listopadu 1740 proběhl další státní převrat, během něhož došlo k svržení regenta. Iniciátorem převratu byl polní maršál Münnich. Osudného večera se dostavil k carově matce Anně Leopoldovně a oznámil jí, co má v plánu. Poté se s několika desítkami věrných vojáků odebral k regentovi.²¹⁹ Sám se však do zatýkání nezapořil a celou akcí pověřil svého pobočníka Mansteina. Vojáci vtrhli do Bironovy ložnice, vytáhli ho z postele, posadili do kočáru a odvezli do Zimního paláce a druhý

²¹⁷ Anton Ulrich se musel vzdát hodnosti podplukovníka Semjonovského pluku a plukovníka Brunšvického kyrysarského pluku.

²¹⁸ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, St. Petersburg, November the 1st 1740, SIRIO, LXXXV., No. 72., 333 – 337; MANSTEIN, Zapiski, 195 – 196; RUSSKIJ dvor, 47 – 49; KURUKIN, Epocha, 283; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 89; BRÜCKNER, Padenije Birona, 41 – 42; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 363 – 365; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 22; BAIN, The Daughter, 23 – 24. Srov. MÜNNICH, Rossija, 102.

²¹⁹ Podle Münnicha mladšího jich bylo 30, podle Mansteina 80. KURUKIN, Epocha, 287.

den do pevnosti Schlüsselburg. Spiklenci se nesetkali s žádným odporem stráží, bránil se pouze samotný regent. Společně s Bironem byla zatčena také jeho rodina.²²⁰

Pro současníky byl převrat naprostým překvapením, o čemž svědčí následující věta britského vyslance Finche: „*Nikdo 8. listopadu, když se ukládal do postele, nečekal, co se dozví při probuzení*“.²²¹

Proč se Münnich rozhodl provést převrat? Zdá se, že za vším byla jeho neuspokojená ctižádost. Polní maršál čekal, že se mu Biron za pomoc odvděčí a povýší ho na generalissima, po čemž už dlouho toužil. Münnichova očekávání ale nebyla naplněna a postupně se ukazovalo, že regent se o moc s nikým dělit nehodlá. Navíc mezi Münnichem a Bironem panovalo neustálé podezřívání a závist, a tak se polní maršál obával, aby se ho regent nepokusil odstranit a rozhodl se zakročit dříve než on.²²² Münnichův pobočník Manstein ve svých pamětech zaznamenal: „*Polní maršál Münnich zatkl vévodu kuronského pouze proto, aby dosáhl většího štěstí; chtěl, stejně jako v době, kdy přesvědčoval vévodu, aby se stal regentem, získat veškerou moc; velkokněžně chtěl dát titul vládkyně, ale sám si chtěl užívat moc s tímto titulem spojenou, a přitom se domníval, že si nikdo nedovolí podniknout cokoliv proti němu*“.²²³

Za syna nyní vládla Anna Leopoldovna. Její pravomoci byly stejné jako Bironovy, i když se rozhodla titul regentka nepoužívat. Místo toho si nechala říkat starším ruským synonymem vládkyně,²²⁴ přičemž takto se titulovala už carevna

²²⁰ Žena, dva synové, dcera, bratr Gustav, švagr Bismarck a kabinetní ministr Bestužev-Rjumin. Byl také vydán rozkaz zatknout Bironova staršího bratra Karla, který se zrovna nacházel v Moskvě. Bironovo regentství trvalo pouhých 20 dní. RUSSKIJ dvor, 51 – 52; MANSTEIN, Zapiski, 200; SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 151; Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, 11. 11. 1740, SIRIO, LXXXV., No. 77., 368 – 369; Le maquis de la Chétardie au roi, Pétersbourg, 10/21 novembre 1740, SIRIO, XCII., No. 11., 64 – 65; ANISIMOV, Rossija, 475 – 476; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 367 – 368. K zatčení Birona podrobněji např. MANSTEIN, Zapiski, 199 – 201; BRÜCKNER, Padenije Birona, 58 – 62. Biron byl obviněn, že se neuctivě choval k rodičům cara a vyhrožoval jim. DELO o kurljandskom gercoge, 28 – 31. Ačkoliv všechno popřel, byl odsouzen k trestu smrti rozčtvrcením, který mu Anna Leopoldovna změnila na doživotní vyhnanství na Sibiři v malém městečku Pelym. Majetek mu byl konfiskován. Společně s ním byla do vyhnanství poslána i jeho rodina. SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 151, 155; NEIZDANNYJ tekst, 347; MÜNNICH, Zapiski, 70; RUSSKIJ dvor, 58; MANSTEIN, Zapiski, 208; KURUKIN, Biron, 337; ANISOV, Inozemcy, 319; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 371.

²²¹ Cit. dle: PAVLENKO, Jelizaveta, 29.

²²² MANSTEIN, Zapiski, 196; RUSSKIJ dvor, 53 – 54; BAIN, The Daughter, 26; KURUKIN, Biron, 333; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 25; ANISOV, Inozemcy, 311; BRÜCKNER, Padenije Birona, 51. Srov. SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 150.

²²³ MANSTEIN, Zapiski, 203 – 204.

²²⁴ Правительница.

Sofie, která byla po převratu střelců v roce 1682 pověřena, aby vládla za své nezletilé bratry. Od Senátu si Anna Leopoldovna také nechala udělit titul velkokněžna.²²⁵

Jak se změnilo personální obsazení nejvyšších postů? Z Bironových nejbližších spolupracovníků byl uvězněn pouze Bestužev-Rjumin. Druhý Bironův hlavní spojenec Čerkasskij si podržel své místo v Kabinetu ministrů a byl dokonce povýšen na kancléře.²²⁶ Vice-kancléřem byl jmenován hrabě Golovkin,²²⁷ který v Kabinetu nahradil Bestužev-Rjumina. Iniciátor převratu Münnich se stal prvním ministrem, stanul v čele Kabinetu ministrů, získal privilegium předsedat zasedáním a předkládat záležitosti vládkyni. Hodnosti generalissima všech ozbrojených sil v Rusku se Münnich vzdal ve prospěch carova otce Antona Ulricha, podržel si však hodnost podplukovníka Preobraženského pluku a funkci ředitele Vojenského kolegia. Münnich měl v plánu dál suverénně řídit vojenské záležitosti, ale neuvědomil si, že nyní bude podřízen generalissimovi, z čehož pak plynuly problémy. Spíše očekával, že Anton Ulrich bude svou novou pozici zastávat jen formálně a ocení tak Münnichovy zásluhy na proběhlých změnách. Otcí cara bylo také vráceno velení nad Semjonovským plukem.²²⁸ Ostermann sice zůstal členem Kabinetu ministrů, ale přišel o funkci vice-kancléře a monopolní vliv na zahraniční politiku, což mu mělo být kompenzováno udělením hodnosti generál-admirála.²²⁹

Ukazem vládkyně byli osvobozeni všichni důstojníci a státní činitelé, kteří byli v říjnu zatčeni za přípravu převratu v kurzu Antona Ulricha. Ze Sibíře byla propuštěna také řada osob, které se tam dostaly z politických důvodů v době vlády Anny Ivanovny. Z kláštera byla propuštěna nezletilá dcera Artemije Volynského Anna.²³⁰

²²⁵ Le maquis de la Chétardie au roi, Pétersbourg, 10/21 novembre 1740, SIRIO, XCII., No. 11., 68; MÜNNICH, Zapiski, 71; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 112.

²²⁶ Post kancléře nebyl obsazen od roku 1734, kdy zemřel hrabě Gavril Ivanovič Golovkin. SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 30. Srov. MANSTEIN, Zapiski, 204.

²²⁷ Hrabě Michail Gavrilovič Golovkin (1699 – 1754) – syn kancléře Gavрила Ivanoviče Golovkina, působil jako vyslanec v Berlíně. Anna Ivanovna jej jmenovala senátorem.

²²⁸ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 108, 111, 116; LEVIN, Rossijskij generalissimus, 79. Anton Ulrich se stal teprve druhým ruským generalissimem. Prvním byl kníže Menšikov.

²²⁹ Le maquis de la Chétardie au roi, Pétersbourg, 10/21 novembre 1740, SIRIO, XCII., No. 11., 68; MÜNNICH, Zapiski, 71 – 72; RUSSKIJ dvor, 51; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 382; BAIN, The Daughter, 31; STELLNER, Rusko, 85.

²³⁰ MÜNNICH, Rossija, 110; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 113, 131.

4.2.2 Charakter Anny Leopoldovny

Jak hodnotili Annu Leopoldovnu její současníci? Většina se shodla, že byla lenivá, uzavřená, neschopná smělého činu, neměla vůli a nebyla ctížádostivá. Neovládala etiketu a neuměla se chovat na veřejnosti, takže na mnoho lidí působila jako necivilizovaná osoba. Pouze před rodinou a nevelkým množstvím přátel se Anna dokázala chovat přirozeně a nenuceně.²³¹

Ernest Johann Münnich, který byl Anniným komořím, ve svých pamětech vzpomínal: „Vždy byla nespokojená, když se v čase svého regentství musela objevovat na veřejnosti. Nejpríjemnější pro ni byla doba, kdy mohla být sama nebo ve vybrané nepočetné společnosti a tehdy se mohla chovat volně a vesele se vyjadřovat“.²³² Manželka britského vyslance Lady Rondeau popsala Annu Leopoldovnu následovně: „Nevyniká ani krásou ani jemností pohybů a její rozum, i když ještě není úplně rozvinutý, neukazuje žádné skvělé kvality, je vždy vážná, málo hovoří a nikdy se nesměje“.²³³ Manstein kromě již uvedeného dodává, že Anna byla mimořádně rozmarná, prchlivá, nerozhodná a hodně podobná otci, i když na rozdíl od něj nebyla krutá a ráda dělala dobré skutky.²³⁴

Je důležité si uvědomit, že Anna Leopoldovna nikdy nebyla připravována k vládě. Počítalo se s ní jako s manželkou nějakého evropského panovníka a tomu také byla přizpůsobena její výchova a vzdělávání. Anna byla vyučována zejména jazykům. Její současníci zaznamenali, že hovořila německy, francouzsky a rusky, přičemž francouzsky lépe rozuměla, než mluvila. Také se shodli na tom, že ráda a často četla a byla velmi zbožná.²³⁵

Anna Leopoldovna se zpočátku snažila věnovat státním záležitostem pečlivě, ale velmi brzy ji to přestalo bavit. Nebyla ale ochotná svěřit vládu nikomu jinému. Britský vyslanec zaznamenal: „Anna Leopoldovna úzkostlivě chrání svou moc a nechce přenechat sebemenší část ani svému vlastnímu muži“.²³⁶

²³¹ RUSSKIJ dvor, 47, 60; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 129 – 130, 134. Srov. MÜNNICH, Rossija, 110.

²³² MÜNNICH, Rossija, 111.

²³³ PISMA ledi Rondo, S. Peterburg, 1735, No. XX, 67.

²³⁴ MANSTEIN, Zapiski, 235 – 236.

²³⁵ MÜNNICH, Rossija, 111; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 376; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 146; ANISOV, Inozemcy, 342.

²³⁶ RUSSKIJ dvor, 61. Srov. MÜNNICH, Zapiski, 73 – 74.

4.2.3 První ministr

Po převratu se polní maršál Münnich stal nejmocnějším člověkem v Rusku. Svým chováním však proti sobě poštval hned několik lidí. Nejvíce Münnicha nesnášel Anton Ulrich, kterému se nelíbilo, že polní maršál sám řídí všechny vojenské záležitosti. Carův otec se rozhodně nehodlal smířit se skutečností, že by jeho titul generalissima měl být jen čestným titulem bez reálné moci. Navíc se k němu Münnich nechoval zrovna dvakrát uctivě.²³⁷ Svědectví o tom podává Manstein: „*První stížnosti prince Antona Ulricha na Münnicha se týkaly jejich písemné komunikace, neboť v Rusku existuje závazná forma, kterou musí podřízení užívat při psaní všech služebních dopisů ke svým nadřízeným; polní maršál ji v korespondenci s generalissemem nedodržel a používal formu obvyklých dopisů. Nesvěřil mu žádný závažnější úkol, i když mu to princezna několikrát přikázala*“.²³⁸

Druhého nepřítele si Münnich vytvořil v Kabinetu ministrů. Když se rozdělovaly funkce, polní maršál zařídil, aby se jeho konkurent Ostermann nestal kancléřem, což byla pozice, po které už dlouho toužil. Münnichovým cílem totiž také bylo ovládnutí zahraniční politiky. Tím, že do funkce kancléře dosadil knížete Čerkasského, člověka poslušného a poddajného, si fakticky zajistil, že zahraniční záležitosti zůstanou v jeho rukách.

Během převratu Münnich nastydnuł a velmi vážně onemocněl. Dokonce se zdálo, že zemře. A právě této situace využili jeho protivníci a začali jednat proti němu. Duší nového spiknutí se stal Ostermann, který se začal často scházet s princeznou a princem.²³⁹ Varoval Annu Leopoldovnu že Münnich „*nebyl seznámen se zahraničními záležitostmi, které předcházejících 20 let řídil on sám, a že v důsledku toho by z nevědomosti mohl Münnich zavléci Rusko do problémů, které by byly nadměru škodlivé jeho zájmům*“.²⁴⁰

Dne 28. ledna 1741 vydala vládkyně ukaz, který měl zvýšit efektivitu vlády. Ve skutečnosti bylo jeho cílem omezení Münnichovy moci. Ukaz nařizoval rozdělení Kabinetu ministrů do departmentů. Münnichovi byl podřízen vojenský department, přičemž musel o všem podávat hlášení Antonu Ulrichovi. Ostermannovi byla opět

²³⁷ PAVLENKO, Jelizaveta, 30; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 35.

²³⁸ MANSTEIN, Zapiski, 204 – 205.

²³⁹ MÜNNICH, Zapiski, 75; MANSTEIN, Zapiski, 204; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 117 – 118; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 36.

²⁴⁰ MANSTEIN, Zapiski, 205.

podřízena zahraniční politika a admirálie a kancléř Čerkasskij a vice-kancléř Golovkin měli na starost vnitřní záležitosti.²⁴¹

Münnich se rozhodl taktizovat a v březnu požádal velkokněžnu, aby ho zprostita všech jeho funkcí,²⁴² přičemž doufal, že si díky tomu uvědomí, že se bez něj neobejde. Tato taktika by polnímu maršálovi zřejmě vyšla, kdyby nezasáhl Ostermann a nepřesvědčil Annu, že Münnich pro ni představuje spíše hrozbu. Anna proto Münnichovu žádost nakonec schválila a on se tak stal obětí své vlastní ctižádosti.²⁴³ Neodešel však s prázdnou. Jako odstupné dostal 100 000 rublů a jeho roční penze byla stanovena na 15 000 rublů. K jeho domu byla postavena stráž. Münnich ve svých pamětech uvádí, že to bylo k zajištění jeho bezpečnosti, ve skutečnosti ho však velkokněžna chtěla mít pod kontrolou.²⁴⁴

Proč se Münnichovi nepodařilo udržet se u moci? Proto, že udělal stejnou chybu jako Biron. Chtěl o všem rozhodovat sám a o vliv na řízení státu se nehodlal dělit. Navíc se choval povýšeně a neuznával autority. Byl si příliš jistý svým postavením, takže neměl potřebu získávat spojence, čehož využili jeho odpůrci, kteří se proti němu spojili, a společně dosáhli jeho pádu.

4.2.4 Návrat Ostermanna

Další velmi významnou osobou Anniny komory byl hrabě Andrej Ivanovič Ostermann. Když se Anna stala vládkyní, Ostermannovo postavení se v důsledku Münnichových intrik zhoršilo, ale toto zhoršení bylo pouze dočasné. Ostermann se nevzdal a snažil se s novou panovnicí sblížit. Hned po jejím nástupu pro ni vypracoval spis obsahující rady, jaké první kroky by měla podniknout. Doporučil jí, aby poslala ruským diplomatům v zahraničí vysvětlení, proč k převratu došlo. Uvnitř

²⁴¹ MÜNNICH, Zapiski, 79 – 80; STELLNER, Rusko, 87; ANISOV, Inozemcy, 327; KLUETING, Heinrich Graf Ostermann, 63.

²⁴² Argumentoval vysokým věkem a špatným zdravím, ačkoliv mu bylo teprve 56 let a žádnou vážnější chorobou netrpěl. Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, St. Petersburg, 7th March 1741, SIRIO, XCI., No. 1., 2; PEKARSKIJ, Markiz, 211.

²⁴³ SENATSKIJ archiv, III, 14 – 15; Le maquis de la Chétardie à m. Amelot, Pétersbourg, 7/18 mars 1741, SIRIO, XCII., No. 67., 420 – 421; MANSTEIN, Zapiski 206; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 384; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 119; PAVLENKO, Jelizaveta, 30. Srov. MÜNNICH, Zapiski, 75 – 78.

²⁴⁴ MANSTEIN, Zapiski 207; MÜNNICH, Zapiski, 78; MÜNNICH, Rossija, 119; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 120; BAIN, The Daughter, 36. Nemilost, ve které se ocitl Münnich se však netýkala jeho příbuzných. Jeho syn si důvěru Anny Leopoldovny udržel. Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, St. Petersburg, 7th March 1741, SIRIO, XCI., No. 1., 3; PEKARSKIJ, Markiz, 251.

Ruska pak bylo potřeba „potvrdit“ všechny ukazy vydané Bironem. Anna tyto jeho rady uposlechla. Ostermann také nové vládkyni doporučoval, aby se účastnila zasedání Kabinetu, scházela se s ministry, senátory a členy Synodu. To však Anna odmítala, protože se nerada ukazovala na veřejnosti.²⁴⁵

Po Münnichově pádu se Ostermann stal faktickým vládcem ruského impéria. Zasahoval do otázek námořnictva, ekonomiky, i dalších vnitřních záležitostí říše. Jeho hlavní doménou však byla zahraniční politika, jejíž kurz určoval. Stejně jako za vlády Anny Ivanovny pokračoval v orientaci na habsburskou monarchii.²⁴⁶ Nicméně Ostermann byl zvyklý řídit věci ze zákulisí a neměl potřebné vlastnosti pro roli veřejně působícího politika. Chyběla mu rozhodnost a charisma, vlastnosti, které měl jak Biron tak Münnich. Když nastal problém, Ostermann vyčkával a ve vhodný okamžik se přidal k vítězné straně, jenže ve svém novém postavení si takový postup dovolit nemohl.²⁴⁷

Jaký byl vztah Anny Leopoldovny k Ostermannovi? Anna mu zpočátku věřila. Posílala si k němu pro rady, někdy ho dokonce navštívila osobně.²⁴⁸ V jeho domě se konaly porady nejdůležitějších ministrů a pouze ve výjimečných případech se nechával Ostermann na nosítkách donést do paláce.²⁴⁹

Dobré vztahy s Annou Leopoldovnou se Ostermannovi nepodařilo udržet moc dlouho, protože jeho protivníci proti němu neúnavně intrikovali. Asi největším Ostermannovým odpůrcem byl panovačný a rozhodný hrabě Lynar (viz 4.2.6), který se o svůj vliv na panovnici nechtěl s nikým dělit. Pro Ostermanna představoval velké nebezpečí zejména proto, že se vyznal v zahraničních záležitostech. Dále Ostermanna nesnášela Juliana Mengden a vice-kancléř hrabě Michail Gavrilovič Golovkin. Vice-kancléř byl člověk průměrné inteligence, nevýrazný a netalentovaný, což mu ale nebránilo v tom, aby se pokoušel vést v Kabinetu vlastní politiku.²⁵⁰ Golovkinova manželka byla příbuzná Anny Leopoldovny²⁵¹ a právě skrze tyto příbuzenské vztahy se mu podařilo s velkokněžnou sblížit a to dokonce tak těsně, že

²⁴⁵ MÜNNICH, Zapiski, 73; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 148 – 149.

²⁴⁶ Maquis de la Chétardie à m. Amelot, Pétersbourg, 7/18 mars 1741, SIRIO, XCII., No. 67., 424; BAIN, The Daughter, 36 – 37; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 153; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 46.

²⁴⁷ RUSSKIJ dvor, 59; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 59; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 154.

²⁴⁸ Tyto návštěvy byly většinou tajné.

²⁴⁹ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 151.

²⁵⁰ Francouzský vyslanec o něm napsal, že „se těší úctě národa a je slepě oddaný vídeňskému dvoru“. Le maquis de la Chétardie à m. Amelot, Pétersbourg, 7/18 mars 1741, SIRIO, XCII., No. 67., 423.

²⁵¹ Sestřenice carevny Anny Ivanovny.

se stal jejím prvním rádcem. Vice-kancléř se snažil Ostermanna před Annou co nejlépe očernit. Dokonce ho obvinil, že plánuje převrat a chce na trůn dosadit Antona Ulricha. Proti Ostermannovi šel Annu Leopoldovnu také arcibiskup Ambrozij Juškevič, který stál v čele Synodu.²⁵²

Ostermann se domníval, že může na Annu Leopoldovnu působit skrze jejího manžela. Tato úvaha však byla chybná, protože Anton Ulrich neměl potřebné kvality k uskutečňování Ostermannových plánů a navíc na svou ženu neměl téměř žádný vliv.²⁵³

4.2.5 Anton Ulrich Brunšvický

Manžela Anny Leopoldovny vévodu Antona Ulricha Brunšvického²⁵⁴ popisovali jeho současníci jako člověka odvážného a neohroženého ve válkách, ale velmi nesmělého a ostýchavého v běžném životě. Manželka britského vyslance Lady Rondeau uvedla, že „*když mluví, vždy se zadržává*“.²⁵⁵ Britský vyslanec sděloval do Londýna, že se princ netěší příliš velké vážnosti a je až příliš hrdý na své úspěchy.²⁵⁶

Vztahy Anny Leopoldovny s manželem byly velmi napjaté, protože do manželství vstoupila nedobrovolně. Anna neměla svého muže ráda, protože neodpovídal její představě o ideálním partnerovi. Vadila jí zejména jeho nesmělost. Současníci zaznamenali, že se spolu často hádali a týdny spolu pak nemluvili. Ve vzájemných sporech byl princ tím slabším.²⁵⁷

Už v době Bironovy snahy o získání regentství vystupovala Anna Leopoldovna jako samostatná politická veličina. Nikdy se neprezentovala jako manželka prince brunšvického, ale vždy jako neteř carevny Anny Ivanovny. V době princova pokusu o převrat se od něj zcela distancovala a o Münnichově převratu mu vůbec neřekla. Dozvěděl se o něm, až když už bylo téměř po všem. Poté, co se chopila moci, snažila se držet Antona Ulricha stranou od státních záležitostí. Princovi se to samozřejmě

²⁵² IMPERIJA posle Petra, 35; MÜNNICH, Rossija, 100; MANSTEIN, Zapiski 214; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 157; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 54, 59.

²⁵³ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 155.

²⁵⁴ Anton Ulrich Brunšvický (1714 – 1774) – v roce 1733 byl poslán do Ruska, jako možný manžel Anny Leopoldovny, s níž se skutečně oženil v roce 1739. V Rusku sloužil jako plukovník kyrysnického pluku a pod vedením Münnicha se vyznamenal při obléhání Očakova, za což byl povýšen na generál-majora. BANTYŠ-KAMENSKIJ, Biografii, 217.

²⁵⁵ PISMA ledi Rondo, S. Peterburg, 20. 6. 1739, No. XXVI, 117.

²⁵⁶ MANSTEIN, Zapiski, 236; RUSSKIJ dvor, 47.

²⁵⁷ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 138; LEVIN, Anton Ulrich Braunšvejskij, 54.

nelíbilo, chtěl se zapojit do řízení státu, takže z toho byly další spory. K tvrdému střetu mezi manželi došlo kvůli jmenování čtyř nových senátorů. Anton Ulrich, za jehož zády stál Ostermann, nesouhlasil s výběrem své manželky, nicméně jeho názor nikoho nezajímal. Brunšvičtí diplomaté zaznamenali, že Anna nezvala manžela k poradám s ministry a navíc ho nepouštěla ani do své ložnice a neobědvala s ním u jednoho stolu.²⁵⁸

Po pádu Münnicha se Anton Ulrich stal prezidentem Vojenského kolegia a okamžitě se pustil do práce. Účastnil se zasedání kolegia, nosil do Senátu návrhy ukazů týkajících se reformy struktury armády. Pro řízení záležitostí týkajících se gardových pluků zřídil zvláštní štáb, do jehož čela se postavil. Anton Ulrich také často chodil na inspekce do nově stavěných kasáren a zakládal nemocnice pro gardisty. Reálnou moc ale neměl, protože každý jeho návrh musela potvrdit Anna Leopoldovna.²⁵⁹

Jak už bylo řečeno výše, Anton Ulrich neměl dobré vztahy s Münnichem, což ho vedlo ke sblížení s Ostermannem. Hrabě Lynar zaznamenal: „*Hrabě Ostermann, zbavený výhody být u vládkyně tak často, jako hrabě Münnich, se snaží získat na svou stranu generalissima, aby skrze něho mohl uskutečňovat plány...Princ často jezdí k hraběti Ostermannovi, zůstává u něj dlouho a podle jeho vlastních slov u něj bere hodiny všeobecné politiky*“.²⁶⁰ To samé potvrzuje také francouzský vyslanec.²⁶¹ Jak Anna Leopoldovna vnímala jejich sblížení? Příliš nadšená z něho nebyla, protože je podezřívala, že proti ní připravují spiknutí.²⁶²

4.2.6 Favorité

Favoritem Anny Leopoldovny se stal hrabě Moritz Karl Lynar, který působil jako sasko-polský vyslanec v Rusku už v letech 1733 – 1736. V roce 1736 však byl svým králem na žádost ruské carevny odvolán, protože byl podezřelý, že udržuje vztah s mladou princeznou Annou Leopoldovnou. Ta na svou první lásku ale nezapomněla. Jakmile se stala vládkyní, požádala polsko-saský dvůr, aby znovu poslal Lynara jako

²⁵⁸ MÜNNICH, Rossija, 103 – 104; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 367 – 368, 380 – 381; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 136, 139.

²⁵⁹ LEVIN, Rossijskij generalissimus, 84 – 85.

²⁶⁰ Cit. dle: PAVLENKO, Jelizaveta, 31.

²⁶¹ Le maquis de la Chétardie à m. Amelot, Pétersbourg, 3/14 mars 1741, SIRIO, XCII., No. 65., 411.

²⁶² LEVIN, Rossijskij generalissimus, 90.

vyslance do Petrohradu. Její žádosti bylo vyhověno a Lynar přijel do Ruska na počátku roku 1741.²⁶³ Jeho vliv u dvora rostl a brzy bylo jasné, že se stane novým favoritem. Anna Leopoldovna mu bezmezně důvěřovala, sdělovala mu politické novinky a nechávala si od něj radit.²⁶⁴

Anninou nejlepší přítelkyní byla baronka Juliana Mengden.²⁶⁵ Velkokněžna trávila v její společnosti většinu svého času a byla velmi nešťastná, musela-li se od ní odloučit. Bezmezně jí věřila, takže průměrně inteligentní Juliana věděla o všech státních záležitostech. Do vysoké politiky se ale nevměšovala. Zasahovala do personálních otázek, za úplatu zprostředkovávala různým lidem kontakt s vládkyní a členům své rodiny zařídila výhodná místa.²⁶⁶

Anna Leopoldovna se rozhodla, že provdá Julianu za Lynara, čímž chtěla odvrátit pozornost od svého vztahu s vyslancem. Tento krycí manévr byl však značně průhledný a u dvora se s ironií říkalo, že se rodí noví Bironovi.²⁶⁷

4.3 Shrnutí

Během tří týdnů Bironova regentství nedošlo téměř k žádným změnám. Moc si podrželi lidé, kteří ji měli už v době vlády Anny Ivanovny. Biron se opíral zejména o knížete Čerkasského a hraběte Bestužev-Rjumina, kteří také patřili mezi hlavní iniciátory Bironova regentství. Regentův pád pak způsobila nenaplněná očekávání jeho dalšího aktivního stoupence polního maršála Münnicha, který se domníval, že Bironův vzestup bude i jeho vzestupem, jenže velmi brzy zjistil, že se spletl. Jeho postavení zůstalo stejné, protože regent se o moc dělit nehodlal.

Období „vlády“ Anny Leopoldovny se vyznačuje nestabilitou. Postavení nejvýznamnějších mužů impéria se měnilo ze dne na den a nikdo si nemohl být jistý svou mocí. Velkokněžna měla velmi mírnou povahu, v důsledku čehož panoval ve

²⁶³ Srov. ANISOV, *Inozemcy*, 304.

²⁶⁴ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 140 – 141, 145; VALIŠEVSKIJ, *Carstvo ženščin*, 377; BAIN, *The Daughter*, 40; LEVIN, *Anton Ulrich Braunšvejgskij*, 56.

²⁶⁵ Baronka Juliana Magnusovna Mengden (1719 – 1787) – dcera švédského podplukovníka a livonského zemského maršálka Magnuse Gustava von Mengden, představitele vlivného pobaltského rodu Mengdenů. Jeden její příbuzný byl prezidentem Obchodního kolegia, druhý předsedal livonskému dvorskému soudu. Její sestra Anna Mengden se provdala za osobního lékaře carevny Alžběty Petrovny Jeana Armanda Lestocqa.

²⁶⁶ *Le maquis de la Chétardie à m. Amelot, Pétersbourg, 24 janvier (4 février) 1741*, SIRIO, XCII., No. 46., 266; RUSSKIJ dvor, 60; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 142; VALIŠEVSKIJ, *Carstvo ženščin*, 376, 388; LEVIN, *Rossijskij generalissimus*, 90; PAVLENKO, *Jelizaveta*, 36.

²⁶⁷ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 143.

státní správě chaos. Úředníci se totiž nebáli, že po nesplnění příkazu budou potrestáni, takže své povinnosti často zanedbávali.²⁶⁸ Pruský vyslanec psal do Berlína: „*Současná vláda je nejmírnější ze všech, jež dosud v tomto státě existovaly. Rusové toho zneužívají. Kradou a hrabou na všech stranách*“.²⁶⁹ Anna Leopoldovna nedokázala vládnout sama, ale ani nechtěla nikomu předat moc.²⁷⁰

Nejprve byl nejmocnějším člověkem polní maršál Münnich. Dopustil se však té samé chyby jako Biron. Pokusil se uzurpovat veškerou moc pro sebe a navíc měl nesnesitelnou povahu, takže se proti němu jeho nepřátelé spojili a přiměli Annu Leopoldovnu, aby ho poslala do penze. Münnichovo místo pak zaujal hrabě Ostermann, který byl dosud zvyklý řídit vše z pozadí. Pro roli veřejně působícího politika neměl dostatek potřebných vlastností a navíc se mu nepodařilo získat dostatečně mocné spojení.

Anna Leopoldovna si za svého hlavního rádce zvolila hraběte Golovkina. Velký vliv na ni měla také její přítelkyně Juliana Mengden a favorit Lynar. Ačkoliv mezi Lynarem a Golovkinem panovala nevraživost, přesto měli oba společný cíl – odstranit Ostermanna.²⁷¹

Kruh nejbližších osob Anny Leopoldovny tvořili cizinci – Juliana Mengden, britský vyslanec Finch, rakouský vyslanec Botta, polsko-saský vyslanec Lynar, princ Anton Ulrich, jeho bratr Ludvík Ernst a Ernest Johann Münnich.²⁷²

Krátce před svržením Anny Leopoldovny a Ivana VI. se situace v kamarile zhoršila. Spory mezi jednotlivými členy se vyostřily a Anna Leopoldovna nebyla schopná nastolit rovnováhu.²⁷³ V listopadu 1741 psal britský vyslanec do Londýna: „*Vznikla ruská skupina (pod významným vlivem [rakouského vyslance – L. Š.] Botty) s hrabětem Golovkinem v čele. Stojí v otevřené opozici proti Ostermannovi a skrze něho proti princovi*“.²⁷⁴ Anna Leopoldovna se přikláněla na stranu Ostermannovy opozice.

²⁶⁸ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 150.

²⁶⁹ Cit. dle: VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 388 – 389.

²⁷⁰ STELLNER, Rusko, 96 – 97.

²⁷¹ SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 57.

²⁷² MÜNNICH, Zapiski, 74 – 75; ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 146.

²⁷³ ANISOV, Inozemcy, 364.

²⁷⁴ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, St. Peterburgh, November the 14th 1741, SIRIO, XCI., No. 78., 330.

5.0 ALŽBĚTINSKÁ KAMARILA

V této kapitole se budu věnovat dvacetiletému období vlády carevny Alžběty Petrovny. Nejprve se zaměřím na způsob, jakým se dostala k moci, kdo jí v tom pomáhal a jak dopadli členové kamarily Alžbětiny předchůdkyně. Následně se budu zabývat proměnou hlavních institucí, které se během její vlády podílely na řízení státu. Rovněž se pokusím charakterizovat osobnost carevny a analyzovat moc a vliv členů její kamarily. Vyjádřím se také k jejímu tvrzení o národní vládě a o osvobození Ruska od nadvlády cizinců.

5.1 Státní převrat

V noci z 24. na 25. listopadu 1741 došlo k dalšímu státnímu převratu. Car Ivan VI. byl svržen a jeho místo zaujala Alžběta Petrovna. Pozoruhodným rysem tohoto státního převratu se stala účast zahraničních diplomatů na jeho přípravách. Na podzim roku 1740 kontaktoval Alžbětu Petrovnu švédský vyslanec Erik Mattias von Nolcken, který jí sdělil nabídku svého panovníka. Švédský král Frederik I. nabídl Alžbětě Petrovně vojenskou a finanční pomoc, pokud by se rozhodla získat ruský trůn, ale za tuto službu žádal navrácení některých území, která Švédsko ztratilo během severní války.

Dalším diplomatem, který se do převratu zapojil, byl francouzský vyslanec markýz de la Chétardie. Francii silně znepokojovaly vřelé vztahy mezi Ruskem a Velkou Británií, neboť francouzsko-ruské vztahy byly po válce o polské nástupnictví na bodu mrazu. Dalším důvodem, proč Francie podporovala přípravu převratu, byla snaha odvrátit pozornost Ruska od francouzsko-rakouské války (součást bojů o rakouské dědictví). Tradičním cílem francouzské politiky totiž bylo oslabení Ruska a jeho izolace, aby se nemohlo vměšovat do evropských problémů. Francouzský vyslanec proto dostal za úkol opatrně zjistit postoje předních ruských šlechtických rodin k vládnoucímu režimu, nálady v armádě, analyzovat vliv lidí, kteří by se mohli přidat na stranu Alžběty Petrovny a zároveň sílu jejích protivníků.²⁷⁵

Švédsko-francouzské vztahy byly přátelské. Spojenectví těchto států trvalo už od dob třicetileté války. Nicméně vzájemná spolupráce diplomatů na přípravách

²⁷⁵ PEKARSKIJ, Markiz, 40; MANSTEIN, Zapiski, 217; ANISIMOV, Jelizaveta, 24, 26; NAUMOV, Jelizaveta, 55.

převratu nezačala okamžitě, protože markýz de la Chétardie byl hodně skeptický při hodnocení Alžběty jako budoucí carevny.²⁷⁶ Přiznával, že je velmi populární, zejména proto, že je dcerou Petra Velikého, ale bral v úvahu rovněž její lehkomyšlnou povahu. Do Francie psal: „*Rádce nemá žádné, jejími nejbližšími jsou lidé, kteří nejsou způsobilí dávat jí rady. Je si toho vědoma, což v ní probouzí nesmělost, takže se neodhodlá ani k poměrně jednoduchým krokům*“.²⁷⁷

Francouzský vyslanec změnil názor až na počátku roku 1741, kdy zjistil, že Alžběta Petrovna začala jednat s řadou mocných osobností a hlavně že na její straně stojí gardy.²⁷⁸ Začal tedy tajně přijíždět do jejího zámku a radil jí, jak má postupovat.²⁷⁹

Které další osoby se podílely na přípravách převratu? Jeho hlavním organizátorem se stal osobní lékař Alžběty Petrovny hrabě Jean Armand Lestocq,²⁸⁰ jehož úkolem bylo informovat všechny spiklence o průběhu příprav, předávat zprávy mezi jednotlivými účastníky spiknutí a přebírat peníze od francouzského vyslance. Z budoucí alžbětinské komarily se do přípravy převratu zapojil také Alžbětin komoří hrabě Michail Illarionovič Voroncov a částečně Alexej Razumovskij a bratři

²⁷⁶ ANISIMOV, Jelizaveta, 27.

²⁷⁷ Le marquis de la Chétardie à m. Amelot, Pétersbourg, 18/29 novembre 1740, SIRIO, XCII., No. 15., 99.

²⁷⁸ Alžběta Petrovna byla mezi gardami oblíbená, neboť se často vyskytovala v jejich blízkosti. Vojáci ji znali, věděli, že je vždy ochotná vyslechnout jejich prosby a stížnosti. Alžběta byla rovněž kmotrou mnoha dětí gardistů. MÚNNICH, Zapiski, 81, 131; PEKARSKIJ, Jelizaveta, 11; LONGWORTH, The Three Empresses, 166; LEVIN, Rossijskij generalissimus, 96.

²⁷⁹ ANISIMOV, Jelizaveta, 28 – 29; PAVLENKO, Jelizaveta, 88.

²⁸⁰ Hrabě Jean Armand Lestocq (1692 – 1767) – pocházel ze starého francouzského rodu, který v 16. století přestoupil k protestantismu, a proto musel po zrušení ediktu nantského Francii opustit. Lestocqova rodina se usadila v Hannoveru. Jean Armand vystudoval v Paříži medicínu a poté působil jako lékař ve francouzské armádě. V roce 1713 vstoupil do ruských služeb. Car Petr I. si ho velmi brzy oblíbil a jmenoval ho lékařem své manželky Kateřiny. V roce 1719 se Lestocq zamiloval do dcery carova oblíbeného dvořana Jeana d'Akosta a chtěl se s ní oženit. Její otec to odmítl a došlo k několika výtržnostem, za což byl Lestocq souzen a následně poslán do vyhnanství do Kazaně. Propuštěn byl až po nástupu Kateřiny I. a po návratu do hlavního města se stal členem dvora princezny Alžběty Petrovny.

Šuvalovové.²⁸¹ Dalším významným spiklencem byl saský hudebník Christoph Jacob Schwarz, který měl za úkol upláct gardisty a tímto způsobem je získávat na stranu Alžběty Petrovny. V čele gardistů, kteří se přidali na stranu princezny, pak stanul pokřtěný Žid saského původu Peter Grünstein. Dva posledně jmenovaní byli za pomoc odměněni vojenskými hodnostmi a pozemkovým majetkem, ale členy alžbětinské komory se nikdy nestali.²⁸²

Plán převratu, který společně vymyslela Alžběta Petrovna, francouzský a švédský vyslanec, byl následující: Alžběta měla se svými stoupenci za finanční podpory Francie zorganizovat převrat. V momentě, kdy by byly přípravy hotovy, vyhlásilo by Švédsko Rusku válku, zaútočilo by na Petrohrad a tím by Alžbětě ulehčilo nástup na trůn. Za tuto pomoc však měla nová ruská carevna zaplatit vysokou cenu. Musela by Švédům navrátit území ve východním Pobaltí, která pro Rusko získal její otec po uzavření míru v Nystadu v roce 1721.²⁸³

Podle instrukcí ze Stockholmu měl švédský vyslanec požadovat písemné potvrzení Alžbětina souhlasu s odstupem území ve prospěch Švédska. Zdálo se, že se Alžběta Petrovna nachází v bezvýhodné situaci, neboť podpisem takového dokumentu by sama nad sebou vynesla rozsudek smrti v případě, že by byl plán převratu prozrazen. Zároveň by hrozilo, že se Rusko dostane do závislosti na Švédsku. Jednoznačné odmítnutí se Alžbětě také nezamlouvalo, protože pomoc velmi potřebovala. Rozhodla se tedy získat čas. Nejprve požádala, zda by nestačil

²⁸¹ Hrabě Michail Illarionovič Voroncov (1714 – 1767) – ruský diplomat, který začal působit u dvora Alžběty Petrovny ještě v době vlády Anny Ivanovny.

Hrabě Alexej Grigorjevič Razumovskij (1709 – 1771) – pocházel z Ukrajiny a byl synem obyčejného kozáka. Zpíval v církevním sboru, kde si ho v roce 1731 všiml plukovník Fedor Stěpanovič Višněvskij. Plukovníka zaujal krásný hlas Alexeje Razuma (ukrajinská podoba jména) a rozhodl se vzít mladíka s sebou do Petrohradu. Tam ho představil vrchnímu dvorskému maršálkovi hraběti Löwenwoldovi, který Razuma zaměstnal ve dvorním chóru. Patrně zde si ho všimla Alžběta Petrovna a požádala, aby byl jmenován členem jejího dvora. Po přestupu ke dvoru velkokněžny si Alexej změnil jméno z ukrajinského Razum na ruské Razumovskij. Úkolem Razumovského na Alžbětině dvoře bylo spravovat její majetek. Carevna si mladíka oblíbila a velmi brzy z něj učinila svého milence, kterým byl téměř dvacet let.

Hrabě Petr Ivanovič Šuvalov (1710 – 1762) – svou kariéru zahájil jako páže na dvoře Petra I. Po carově smrti přešel ke dvoru velkokněžny Alžběty Petrovny. Carevna k němu byla velkorysá – povýšila ho na komořího, senátora, generál-polního maršála, člena Konference.

Hrabě Alexandr Ivanovič Šuvalov (1710 – 1771) – komoří, poručík gardy, generál-polní maršál, senátor, člen Konference.

²⁸² STELLNER, Rusko, 104; ANISIMOV, Jelizaveta, 89; BAIN, The Daughter, 55; ZNAMENITYJE rossijane, 29; NAUMOV, Jelizaveta, 55; MOLLOY, The Russian court, 8 – 9.

²⁸³ Švédové nebyli k Alžbětě úplně upřímní, neboť o válce za znovuzískání pobaltských území rozhodl říšský sněm ještě předtím, než byl Nolcken pověřen, aby začal jednat s princeznou.

ústní souhlas. Když dostala odpověď, že to není možné, vymlouvala se na řadu dalších věcí a záměrně podpis dokumentu oddalovala.

Dne 28. července 1741 nakonec vyhlásilo Švédsko Rusku válku, aniž by Alžběta Petrovna cokoliv podepsala. Aby si udržela podporu švédského krále, vzkázala mu budoucí ruská carevna skrze francouzského vyslance, že dohodu podepíše, jakmile švédská vojska začnou úspěšně postupovat k Petrohradu. Na důkaz serióznosti svého tvrzení předala princezna francouzskému vyslanci seznam několika dodatků k dohodě, kterými se nejen zavazovala kompenzovat Švédům válečné výdaje, ale dokonce i ke změně ruské zahraniční politiky. Slibovala, že zruší spojenectví s Velkou Británií a Rakouskem a bude se orientovat pouze na Švédsko a Francii. Dále Švédsku slíbila obchodní privilegia ve stejném rozsahu, jako měli Britové.²⁸⁴

Švédové zdůvodnili vyhlášení války třemi důvody. Tím prvním bylo zavraždění švédského diplomatického kurýra Malcolma Sinclaira ruskými důstojníky.²⁸⁵ Druhým rozhodnutí ruské vlády zastavit dodávky chleba do Livonska a třetím osvobození Ruska od nadvlády cizinců.²⁸⁶

Anna Leopoldovna samozřejmě měla informace o tom, že se plánuje převrat, ale ignorovala rady zkušeného prvního ministra hraběte Ostermanna, který jí doporučoval podezřelé osoby uvěznit. Velkokněžna se místo toho rozhodla promluvit si přímo s Alžbětou Petrovnou. Po tomto rozhovoru si Alžběta uvědomila, že provedení převratu už nelze dále odkládat. V jejím rozhodnutí ji utvrdily také další dva kroky Anny Leopoldovny. Tím prvním byla skutečnost, že se Anna Leopoldovna na doporučení vice-kancléře Golovkina rozhodla prohlásit carevnou.²⁸⁷

²⁸⁴ Ed Finch to his grace, the duke of Newcastle, Sankt Peterburg, August the 11th 1741, SIRIO, XCI., No. 49., 217 – 218; ANISIMOV, Jelizaveta, 30 – 31, 33; PAVLENKO, Jelizaveta, 39, 41. Srov. PEKARSKIJ, Jelizaveta, 12.

²⁸⁵ V roce 1738 byl major Malcolm Sinclair poslán do Turecka, aby předal švédským vyslancům duplikáty depeší týkajících se uzavření švédsko-tureckého spojenectví. Na počátku roku 1739 se Sinclair vydal na zpáteční cestu do Švédska a vezl s sebou dopisy sultána, velkovezíra a švédských vyslanců. Dne 17. června 1739 však byl nedaleko Brestu zavražděn dvěma ruskými důstojníky, kteří zároveň ukradli dokumenty, které Sinclair vezl. Rusko se sice od incidentu distancovalo a ruští důstojníci, kteří vraždili, byli posláni do vyhnanství na Sibiř, ale ve Švédsku nepochybovali, že vražda byla provedena na objednávku ruské vlády, neboť právě probíhala rusko-turecká válka a vstup další strany do konfliktu by ruskou pozici značně zkomplikoval.

²⁸⁶ V říjnu 1741 vydal švédský velitel armády generál Charles Emil Lewenhaupt manifest k ruskému národu, ve kterém se psalo, že Švédové začali válku proto, že chtějí osvobodit ruský národ od nadvlády cizinců a umožnit Rusům, aby si mohli svobodně vybrat svého panovníka. Celý text manifestu PEKARSKIJ, Markiz, 385 – 386; MANSTEIN, Zapiski, 217 – 218; 228. Srov. VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 392.

²⁸⁷ Srov. ANISOV, Inozemcy, 367.

Mělo se tak stát 18. prosince 1741, tedy v den jejich narozenin. Svrhnout carevnu by totiž bylo mnohem těžší než svrhnout vládkyni. Druhým krokem, o němž se Alžběta Petrovna dozvěděla 24. listopadu, bylo nařízení, které gardovým plukům prikazovalo připravit se k urychlenému odchodu do války se Švédy, ačkoliv ruská armáda už zimovala. Tento plán vymyslel Ostermann, který chtěl zbavit spiklence ozbrojené podpory a zároveň Alžbětu od gard izolovat.²⁸⁸

V noci z 24. na 25. listopadu 1741 Alžběta Petrovna spolu se svými třemi přívrženci²⁸⁹ odjela do kasáren Preobraženského pluku. Zde gardistům oznámila svůj záměr a žádala je o pomoc. Vojáci se přidali na její stranu, zatkli důstojníky, kteří byli proti převratu a složili Alžbětě přísahu věrnosti. Poté se Alžběta s vojáky odebrala do Zimního paláce, který bylo sídlem velkokněžny a její rodiny a nechala je zatknout. Část gardistů byla vyslána, aby uvěznila nejdůležitější představitele vlády Anny Leopoldovny. Celý převrat proběhl klidně a nebyla prolita ani kapka krve.²⁹⁰

Po nástupu na trůn musela Alžběta Petrovna zemi i světu objasnit, proč se chopila moci. Hned 25. listopadu 1741 byl vydán první manifest nové carevny, v němž byly uvedeny příčiny, které přiměly Alžbětu provést státní převrat. V dokumentu se píše, že v době vlády nezletilého cara Ivana VI. bylo ruské impérium zmítáno nepokoji a nepořádkem, a proto všichni věrní poddaní a zvláště gardy „*nás jednohlasně prosily, abychom milostivě přijaly otcovský trůn*“.²⁹¹ O tři dny později byl vydán další manifest, ve kterém se poddaným sdělovalo, že Alžběta Petrovna obsadila trůn v souladu se závětí Kateřiny I.²⁹² Princezna Anna Leopoldovna a její manžel tedy

²⁸⁸ MANSTEIN, Zapiski, 228; ANISIMOV, Jelizaveta, 35 – 36; ANISOV, Inozemcy, 364; KURUKIN, Dvorcovyj perevorot, 10; PAVLENKO, Jelizaveta, 46; BAIN, The Daughter, 53; LEVIN, Rossijskij generalissimus, 98.

²⁸⁹ Jeanem Armandem Lestocqem, Michailem Illarionovičem Voroncovem a Christophem Jacobem Schwarzem. Srov. PAUZIER, Zapiski, 87.

²⁹⁰ Byl zatčen hrabě Münnich, jeho syn, hrabě Ostermann, hrabě Golovkin, hrabě Löwenwolde, baron Mengden a někteří další. MANSTEIN, Zapiski, 233; MÜNNICH, Zapiski, 83 – 84; PEKARSKIJ, Markiz, 406 – 407; ANISIMOV, Jelizaveta, 39 – 40; PAVLENKO, Jelizaveta, 50; VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 429 – 432.

²⁹¹ MANSTEIN, Zapiski, 235; KURUKIN, Epocha, 337; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 129 – 130. Srov. PEKARSKIJ, Jelizaveta, 15.

²⁹² Taková interpretace není pravdivá, neboť podle závěti měla na ruský trůn nastoupit starší dcera Kateřiny I. Anna Petrovna a její potomci, a v případě, že by tato linie vymřela, přišla by teprve řada na Alžbětu Petrovnu a její děti. Podle závěti se tedy měl ruským carem stát synovec Alžběty Petrovny. Précis du testament de la Czarine, SIRIO, LXIV., No. 150., s. 581. Ivan VI. Antonovič měl právo na trůn podle petrovských „Pravidel o nástupnictví“, které potvrdil manifest Anny Ivanovny v roce 1731. Oba tyto dokumenty přiznávaly panovníkovi právo jmenovat svým nástupcem toho, koho chtěli. LEVIN, Rossijskij generalissimus, 102 – 103.

neměli žádné právo na ruský trůn, a proto bylo rozhodnuto, že budou i s celou rodinou posláni do Německa.²⁹³

Co se dělo po převratu v armádě? K žádným masovějším čistkám nedošlo. Z důstojnických hodností byli propuštěni nejaktivnější straníci předcházejícího režimu, ostatní, pokud projevili ochotu sloužit nové carevně, si své postavení udrželi. O zachování klidu v armádě se postaral podplukovník gardy hesensko-homburský princ Ludvík a polní maršál a vrchní velitel ruské armády irský hrabě Peter Lacy. Oba dokázali v klíčových momentech rychle jednat a nebylo pro ně důležité, kdo zrovna vládne, ale jestli je odměněni za jejich služby. Když Lacyho v den převratu ve tři ráno vzbudili a zeptali se ho, k čí straně patří, pohotově odpověděl: „*K vládnoucí*“.²⁹⁴

Nejvyšší představitelé předcházejícího režimu, zatčení během převratu, byli postaveni před soud. O jejich vině měla rozhodnout speciálně vytvořená vyšetřovací komise, jejímiž členy se stali generálové N. I. Ušakov a V. Ja. Levašjov, tajný rada A. L. Naryškin, štolba A. B. Kurakin, generál-prokurátor kníže N. Ju. Trubeckoj a kníže M. M. Golicyn.²⁹⁵

Alžběta Petrovna nejvíce nesnášela prvního ministra hraběte Ostermanna,²⁹⁶ a proto na něj byla svalena všechna provinění předešlého režimu. Oficiálně byl Ostermann obviněn z likvidace závěti carevny Kateřiny I.²⁹⁷ Hraběte Münnicha obvinili ze lhaní, neboť měl údajně svým vojákům, kteří dostali za úkol zatknout regenta Birona, sdělit, že se tak děje s cílem dosadit na trůn Alžbětu Petrovnu. Bývalý vrchní dvorní maršálek a zároveň Ostermannův věrný spolupracovník hrabě Gustav Reinhold Löwenwolde byl obviněn z napomáhání prvnímu ministrovi v jeho intrikách proti Alžbětě Petrovně i celému ruskému impériu. Vina barona Carla

²⁹³ MANSTEIN, Zapiski, 235; ANISIMOV, Jelizaveta, 97; KURUKIN, Epocha, 343. Do Německa ale nakonec posláni nebyli. K osudům brunšvické rodiny a cara Ivana VI. např. ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 248 – 321; LEVIN, Rossijskij generalissimus, 107 – 266; PAVLENKO, Jelizaveta, 123 – 151; SOLOVJOV, Istorija, T. 22, 93 – 100; LURJE, Iz istorii, 214 – 218.

²⁹⁴ ŠÍŠOV, Znamenityje inostrancy, 296; STELLNER, Rusko, 102; ANISIMOV, Jelizaveta, 88.

²⁹⁵ RUSSKIJ dvor, 65.

²⁹⁶ Vyčítala mu, že po smrti Kateřiny I. nebral ohled na její závěť a zbavil její dceru trůnu. Alžběta považovala takové jednání za nevděčné, neboť se domnívala, že zásluhu na povýšení Ostermanna měla její matka. Ve skutečnosti to byla zásluha knížete Menšikova, který za Kateřinu I. vládl. Dalším krokem, kterým Ostermann Alžbětu Petrovnu proti sobě popudil, byl jeho plán na provdání velkokněžny za nějakého bezvýznamného prince, čímž by ji navždy zbavil možnosti nastoupit na ruský trůn. PAVLENKO, Jelizaveta, 63 – 64; WILBERTZ, Heinrich graf Ostermann, 10.

²⁹⁷ Ve skutečnosti se Ostermann zasedání Nejvyšší tajné rady, na kterém se rozhodlo o upřednostnění starší linie dynastie, neúčastnil.

Ludwiga Mengdena spočívala v jeho aktivní účasti na jmenování Birona regentem a zároveň v prodeji chleba do zahraničí v době, kdy byla v Rusku neúroda, což zvýšilo jeho cenu na dvojnásobek a způsobilo strádání ruského obyvatelstva. Dřívější vicekancléř hrabě Michail Gavrilovič Golovkin byl obviněn ze sepsání ukazu, který odstranil Alžbětu od trůnu.²⁹⁸

Komise po krátkém soudním procesu shledala odsouzené vinnými z podpory „nezákonné“ vlády carevny Anny Ivanovny a regenta Birona, z rozkradení státní pokladny a z dosazení cizinců do funkcí. Ostermann byl odsouzen k lámání v kole, Münnich měl být rozčtvrcen, Golovkin, Löwenwolde a Mengden měli být sťati.²⁹⁹ Britský vyslanec Finch byl popravě přítomen a následující události přesně popsal: *„Na popraviště přinesli v nosítkách Ostermanna a sekretář přečetl jeho provinění... Ostermann celou dobu poslouchal bez pokrývky hlavy, pozorně a klidně. Nakonec byl vyhlášen rozsudek – lámání v kole, ale k tak strašné smrti nebylo nic připraveno. Vojáci rychle vytáhli nešťastníka z nosítek a hlavu mu položili na špalek. V tomto okamžiku mu řekli, že carevna změnila trest smrti na doživotní vyhnanství“*.³⁰⁰ I ostatním odsouzeným bylo oznámeno, že jim carevna Alžběta udělila milost³⁰¹ a rozhodla se je poslat „jen“ do vyhnanství.³⁰²

Alžběta Petrovna postupovala stejně jako její předchůdkyně. Anna Ivanovna i Anna Leopoldovna se nežádoucích osob zbavily tak, že je poslaly do vyhnanství na Sibiř. V Rusku se takto proti potencionální opozici postupovalo běžně.

²⁹⁸ Většina obvinění nebyla pravdivá. Zatčené osoby se provinily hlavně tím, že se nelíbily nové carevně a nadmíru dobře sloužily Anně Leopoldovně.

²⁹⁹ Srov. BAIN, *The Daughter*, 62.

³⁰⁰ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, Sankt Peterburg, January the 19th 1742, SIRIO, XCI., No. 99., 421. Podrobněji k „popravě“ např. Pezold an der König, St. Petersburg, den 30 Januar 1742, SIRIO, VI., No. 683., 404 – 410.

³⁰¹ Alžběta Petrovna dala při převratu slib, že nikdy nikoho neodsoudí k trestu smrti a tento slib dodržela. Nicméně trest smrti nezrušila. ANISIMOV, *Imperatorskaja*, 211; KURUKIN, *Epocha*, 348. Srov. LENTIN, *Russia*, 58.

³⁰² Ostermann byl poslán do Berezova, kde předtím žil Menšikov, na jehož pádu se podílel. Z vyhnanství už se nevrátil. Zemřel 31. května 1747. Münnich byl poslán do Pelymu, kde dostal dům, který byl postaven podle jeho plánu pro Birona. Petr III. povolal Münnicha zpět ke dvoru. Kateřina II. ho jmenovala generál-guvernérem Sibiře, ale vzhledem k vysokému věku mohl zůstat v Petrohradě. Löwenwolda poslali do Solikamsku a Golovkina do Germanie. RUSSKIJ dvor, 67; MANSTEIN, *Zapiski*, 237; KURUKIN, *Epocha*, 340; PAVLENKO, *Jelizaveta*, 68 – 69; LONGWORTH, *The Three Empresses*, 176; MARKINA, *Graf A. I. Osterman*, 178; ČESNOKOVA, *Inostrancy*, 14. Podrobnosti k chování odsouzených před odjezdem do vyhnanství poskytl např. Šachovskoj, který se s nimi osobně setkal. IMPERIJA posle Petra, 48 – 52. K jejich osudům za vlády Alžběty Petrovny podrobněji např. ANISOV, *Inozemcy*, 377 – 380.

Zároveň byli z vyhnanství povoláni lidé, kteří se tam dostali za vlády Anny Ivanovny a regentství Anny Leopoldovny – např. kníže Vasilij Vladimirovič Dolgorukij nebo Fjodor Ivanovič Sojmonov.³⁰³ Řadě z nich byl navrácen majetek – např. knížeti Dolgorukému a jeho rodině nebo dětem popraveného Artemije Petroviče Volynského. Také k bývalému regentovi Ernstu Johannu Bironovi byla nová carevna velkorysá.³⁰⁴ Zrušila jeho vězení a nařídila mu přestěhovat se i s rodinou do Jaroslavlí, kde jim byl přidělen velký dům. Z Petrohradu jim byl poslán nábytek, knihovna, nádobí a lovečtí psi. Biron získal právo svobodně se pohybovat po městě a jeho okolí a vyjíždět na lov a na procházky do vzdálenosti 20 verst³⁰⁵ od Jaroslavlí. Mohl také vést korespondenci a dokonce mu byl navrácen jeho majetek ve Slezsku.³⁰⁶

5.2 Hlavní vládní instituce

Alžběta Petrovna se rozhodla provést restauraci státní správy svého otce. Jasně najevo to dala v ukazu z 2. prosince 1741: „*říše musí být obnovena na těch základech, které měla za života Petra I.*“³⁰⁷ Proto se rozhodla zrušit hlavní vládní orgán carevny Anny Ivanovny i velkokněžny Anny Leopoldovny, Kabinet ministrů, a obnovila v plném rozsahu moc Senátu, který byl v době Petra Velikého nejvyšším vládním orgánem.³⁰⁸ Ovšem Alžbětin Senát byl početnější než Petrův. Jaké bylo personální složení Alžbětina Senátu? Ze čtrnácti členů nového Senátu byli čtyři, kteří v něm působili i za vlády Anny Ivanovny³⁰⁹ a dva, kteří tam byli v době vlády

³⁰³ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, Sankt Peterburg, December the 1st 1741, SIRIO, XCI., No. 83., 350; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 157.

³⁰⁴ Alžběta Petrovna s ním nikdy neměla problém, protože si ji Biron předcházal. Velmi dobře si totiž uvědomoval, že právě Alžběta pro něj představuje největší nebezpečí. Podle zpráv zahraničních diplomatů chtěla carevna dokonce povolat Birona zpět ke dvoru a znovu ho dosadit na kuronský vévodský stolec, ale Bestužev-Rjumin jí to rozmluvil, neboť se obával Bironovy pomsty. RUSSKIJ dvor, 67.

³⁰⁵ Jedna versta odpovídá 1, 06678 km.

³⁰⁶ DELO o kurljandskom gercoge, 119 – 120; SOBSTVENNORUČNAJA zapiska, 155 – 156; KURUKIN, Biron, 365, 372; STELLNER, Rusko, 101.

³⁰⁷ Cit. dle: KURUKIN, Epocha, 339.

³⁰⁸ MANSTEIN, Zapiski, 250; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 268; BAIN, The Daughter, 80; BRENNAN, Enlightened Despotism, 39.

³⁰⁹ Tajný rada V. Ja. Novosilcev, generál Grigorij Petrovič Černyšev, tajný rada Alexandr Lvovič Naryškin a generál Andrej Ivanovič Ušakov.

Ivana VI.³¹⁰ Ani ostatní členové³¹¹ rozhodně nebyli žádní političtí nováčci, neboť se podíleli na chodu státu už za vlády Alžbětíných předchůdců. Senát měl zasedat v paláci a carevna slíbila, že se bude zasedání účastnit.

Senát na sebe vzal hlavní část starostí týkajících se vnitřní správy říše. Sám vydával ukazy a často o tom ani nepodával zprávy carevně. Některým současníkům se tak zdálo, že panovnice ztrácí nad Senátem kontrolu. Nicméně takový dojem je mylný, protože o činnosti Senátu měl za úkol pravidelně informovat carevnu tzv. generál-prokurátor Senátu.³¹²

Alžběta Petrovna po svém nástupu na trůn znovuzřídila některé instituce, které zrušili nástupci Petra I. – např. Nejvyšší tajnou radu, Manufakturní kolegium nebo Hlavní magistrát. V Senátu se znovuobjevila kancelář, která sbírala žaloby poddaných na přestupky úředníků.³¹³

Poměrně důležitým orgánem, který byl znovuoobnoven, byl Kabinet Jejího carského veličenstva, což v podstatě byla soukromá kancelář panovnice, do jejíhož čela byl postaven starý baron Ivan Antonovič Čerkasov, který sloužil už v Kabinetu Petra Velikého, a tudíž dobře znal jeho organizaci. Úkolem tohoto Kabinetu bylo přijímat dokumenty adresované přímo panovníkovi, formulovat ukazy, které Alžběta pak už jen podepsala, a řídit finanční záležitosti dvora.³¹⁴

V roce 1756 byla zřízena Konference při nejvyšším dvoře, která měla řešit záležitosti týkající se války proti Prusku. Nový orgán však nezískal jasně stanovené pravomoci, takže neměl příliš velký vliv. Alžběta se účastnila zasedání Konference průměrně jedenkrát za tři měsíce, jinak předávala konferenčním ministrům ústní rozkazy skrze své nejbližší.³¹⁵

Byly ovšem i instituce, ve kterých se po nástupu Alžběty Petrovny nezměnilo vůbec nic – např. Tajná kancelář, v jejímž čele zůstal až do své smrti v roce 1746

³¹⁰ Generál-poručik I. I. Bachmetev a civilní rada kníže Alexej Dmitrijevič Golicyn.

³¹¹ Kancléř kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij, vice-kancléř Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin, generál-polní maršál kníže Ivan Jurjevič Trubeckoj, vrchní hofmistr hrabě Semjon Andrejevič Saltykov, admirál hrabě Nikolaj Fjodorovič Golovin, generál-poručik kníže Michail Michajlovič Golicyn, vrchní štolba kníže Alexandr Borisovič Kurakin a generál-poručik G. A. Urusov.

³¹² NAUMOV, Jelizaveta, 62; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 169; PAVLENKO, Jelizaveta, 56; ANISIMOV, Jelizaveta, 108 – 109; PISARKOVA, Gosudarstvennoe upravlenije, 270. Podrobněji k pravomocem a úkolům Senátu BRENNAN, Enlightened Despotism, 40 – 49.

³¹³ ANISIMOV, Jelizaveta, 108 – 109; PAVLENKO, Jelizaveta, 56; PISARKOVA, Gosudarstvennoe upravlenije, 270.

³¹⁴ NAUMOV, Jelizaveta, 59; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 169; PISARENKO, Jelizaveta, 371.

³¹⁵ NAUMOV, Jelizaveta, 69. Srov. PISARKOVA, Gosudarstvennoe upravlenije, 269.

Andrej Ivanovič Ušakov, kterému carevna plně důvěřovala. Množství vyšetřovaných případů se za vlády Alžběty Petrovny podstatně zvýšilo, zejména pak ve druhé polovině jejího panování. Za vlády Anny Ivanovny řešila Tajná kancelář v průměru 161 případů ročně, zatímco za vlády Alžběty Petrovny 277.

Z personálního obsazení hlavních institucí lze usoudit, že v administrativě nedošlo k žádným radikálním čistkám. Proč nedošlo k podstatnějším změnám? Alžběta Petrovna totiž neměla dostatek svých straníků a navíc členové jejího dvora byli příliš mladí a nezkušení. Zpočátku se proto snažila opírat o lidi, kteří sloužili už jejímu otci. Jenže tato generace poměrně rychle vymírala, a tak se carevna nemohla obejít ani bez lidí, kteří sloužili Petrovým nástupcům.³¹⁶

Jak se proměnila armáda? Preobraženský gardový pluk, který dosadil Alžbětu Petrovnu na trůn, byl povýšen na carevnu osobní gardu. Panovnice se podle přání gardistů prohlásila velitelkou pluku a gardisté získali privilegované postavení. Směli doprovázet carevnu na cestách a sřežili ji u dvora.³¹⁷ Ostatní gardové pluky fungující za Anny Leopoldovny byly spojeny se starými petrovskými pluky. Z gardy byli vyloučeni straníci předcházejícího režimu a do čela gard byli postaveni přívrženci nové carevny. Druhou inovací se stala změna principu doplňování gard. Za vlády Alžběty Petrovny gardy postupně ztrácí svůj „dvořanský“ charakter, neboť do nich začali být převáděni vojáci z armádních pluků.³¹⁸

Po nástupu na trůn odsoudila Alžběta Petrovna favoritismus svých předchůdců. Zároveň vydala nařízení, podle kterého měli být do funkcí jmenováni lidé podle zásluh. Ačkoliv měla tento ušlechtilý cíl, její vláda se v podstatě ničím nelišila od vlád jejích předchůdců. Favoritismus totiž nevyřadil a Alžběta Petrovna dál udělovala tituly a hodnosti svým oblíbencům, jak se jí zlíbilo.³¹⁹

Alžběta Petrovna bývá kritizována, že způsobila decentralizaci vládního aparátu, protože zřizovala různé orgány, které často ani neměly přesně definované povinnosti. Za její vlády také častěji docházelo k výměně úřednického aparátu. Nesouhlasím s názorem ruské historičky L. F. Pisarkové, která se domnívá, že zejména na konci 50. let probíhaly přesuny státních úředníků proto, aby byla snížena korupce, úplatkářství

³¹⁶ KURUKIN, Epocha, 356; PAVLENKO, Jelizaveta, 56. Podrobněji ČERNIKOVA, Gosudarovo slovo, 157.

³¹⁷ PEKARSKIJ, Jelizaveta, 16; KURUKIN, Epocha, 355; BAIN, The Daughter, 60.

³¹⁸ ANISIMOV, Jelizaveta, 108 – 109; KURUKIN, Epocha, 355.

³¹⁹ ANISIMOV, Jelizaveta, 110.

a klientelismus.³²⁰ Přikláním se k názoru ruského historika I. V. Kurukina, který se domnívá, že to Alžběta činila záměrně, protože takový systém v podstatě znemožňoval vytvoření jakékoliv opozice, která by se mohla pokusit provést státní převrat.³²¹

Podařilo se Alžbětě Petrovně obnovit správní systém jejího otce? Bylo vůbec možné obnovit ho v původní podobě? Rozhodně ne, neboť restaurace petrovského uspořádání se zdaleka nedotkla všech sfér života společnosti. Navíc od smrti Petra Velikého uplynula řada let, během nichž se poměry v Rusku podstatně změnily. Alžběta Petrovna také záměrně přehlédla některá sporná nařízení Petrovy vlády. Nebyl např. obnoven petrovský ukaz o jediném následnictví z roku 1714, který po vydání vyvolal odpor dvořanů, protože nařizoval rodičům nedělit dědictví a předat ho pouze jednomu synovi. Rovněž nebyla obnovena objemná struktura oblastní administrativy, která se už v době vlády Petra I. neosvědčila. Alžběta také podnikla některé kroky, které byly přímo v rozporu s postupem Petra I. – např. obnovila ukrajinské hejtmanství.³²²

5.3 Carevniin charakter

Alžběta Petrovna působila poněkud jiným dojmem, než jaká ve skutečnosti byla. Řada lidí ji považovala za člověka, který bude snadno ovladatelný a po nástupu na trůn bude vykonávat to, co se jí řekne. Všichni, kteří si to mysleli, se však mýlili.

Proč Alžběta vzbuzovala v lidech takové pocity? Proto, že byla lehkomyšlná, veselá, rozmarná, přívětivá, ráda se bavila, nesnášela dvorní ceremonie, často podléhala svým vrtochům a neustále toužila po nových zážitcích. Velmi dbala i o svůj zevnějšek a byla posedlá tím, aby byla ta nejhezčí. Snažila se udržet si pověst módní ikony a velmi pečlivě sledovala módní novinky západní Evropy.³²³

Některými rysy svého charakteru připomínala Alžběta Petrovna svého otce, který byl nevyrovnaný, impulzivní a neklidný. Z těchto vlastností plynula její

³²⁰ PISARKOVA, Gosudarstvennoe upravlenije, 328; SCHMIDT, Vnutrennaja politika, 48.

³²¹ KURUKIN, Epoque, 359.

³²² PAVLENKO, Jelizaveta, 56 – 57. K obnovení ukrajinského hejtmanství podrobněji ANISIMOV, Jelizaveta, 203 – 205.

³²³ PEKARSKIJ, Markiz, 1; Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, Sankt Peterburg, June the 2nd 1741, SIRIO, XCI., No. 24., 103; PAUZIER, Zapiski, 90; LIRIA, Zapiski, 247; PISMA ledi Rondo, S. Peterburg, 1735, No. XX, 67; ANISIMOV, Jelizaveta, 119 – 120, 130; NAUMOV, Jelizaveta, 52; PAVLENKO, Jelizaveta, 8.

nevyzpytatelnost a záchvaty vzteku. Kateřina II. o ní prohlásila, že v hněvu někdy bila své dvorní dámy a dokonce i své kavalíry. Po otci Alžběta Petrovna dále zdědila netrpělivost a zálibu v cestování. Velká zbožnost ji pojila s jejím dědečkem Alexejem, který také velmi rád podnikal pěší poutě do různých klášterů a hojně navštěvoval poutní místa. Po matce Kateřině I. pak Alžběta zdědila dobrotu a soucitnost.³²⁴

Typickými Alžbětinými vlastnostmi byly nedůvěřivost a panická hrůza z převratu, což podstatně ovlivňovalo její život. Podle svědectví současníků Alžběta v noci ze zásady nespala. Ani v jednom paláci neměla zařízenou ložnici, takže nikdo nikdy nemohl říct, v jakém pokoji v daný moment carevna spí.³²⁵ Kateřina II. vzpomínala, že carevna měla úplně obrácený denní a noční režim: „*Carevna spala přes den a noc trávil se svými nejbližšími. Večeřela ve dvě hodiny ráno, spát šla po východu slunce, obědvala okolo páté nebo šesté večerní a po obědě hodinu či dvě odpočívala*“.³²⁶ Dvorní zlatník Jeremej Pavlovič Poze ve svých pamětech zaznamenal: „*Nikdy nešla spát dříve než v šest ráno a spala do poledne a někdy i déle. V noci mi Alžběta posílala různou práci. Někdy jsem se u ní musel zdržet celou noc a čekat, dokud si nevzpomene, co ode mě potřebovala. Někdy se také stalo, že jsem se vrátil domů a minutu poté mě znova potřebovala*“.³²⁷ Nutno ovšem dodat, že obavy carevny z převratu nebyly bezpředmětné. Za její vlády bylo odhaleno několik protivládních spiknutí.³²⁸

Alžběta Petrovna byla rovněž schopná objektivně a realisticky ocenit své rádce, vybírat si z nich ty nejschopnější a nejkompetentnější a uměla lavírovat mezi soupeřícími skupinami, aniž by dávala někomu mimořádná práva a výhody. Nedělal o jí problém přetvařovat se a často byla nejhodnější na lidi, kteří u ní zrovna upadli v nemilost.³²⁹

Zaměříme se nyní na carevnoho vzdělání. Jaké bylo? Alžběta Petrovna byla připravována na roli manželky evropského panovníka, takže její vzdělání mělo spíše

³²⁴ ANISIMOV, Jelizaveta, 126 – 127, 129, 136; PAVLENKO, Jelizaveta, 119, 153; LENTIN, Russia, 54.

³²⁵ RUSSKIJ dvor, 70.

³²⁶ JEKATERINA II, Zapiski, 66.

³²⁷ Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 132 – 133, 135.

³²⁸ Podrobněji např. ANISIMOV, Jelizaveta, 94, 134; KURUKIN, Epoque, 353 – 354, 360 – 362.

³²⁹ KURUKIN, Epoque, 363; NAUMOV, Jelizaveta, 58; PAVLENKO, Jelizaveta, 308; LENTIN, Russia, 54; BAIN, The Daughter, 136.

povrchní charakter. Vyučovali ji zejména cizím jazykům, tanci, jízdě na koni a dvorní etiketě. Jeden z diplomatů v roce 1727 s údivem napsal: „*Ovládá mnoho jazyků – ruský, švédský, německý a francouzský a to je tím překvapivější, že v dětství byla v kontaktu s hloupými lidmi, kteří ji nic neučili*“.³³⁰ Existují také svědectví, že Alžběta Petrovna s oblibou četla francouzské knihy. Podíváme-li se na Alžbětiny dopisy, zjistíme, že psala s chybami, což ale v dobách, kdy neexistovala pravidla ruského pravopisu, bylo běžné i pro lidi velmi vzdělané.

Vládla Alžběta sama nebo za sebe nechávala vládnout své ministry? Alžběta neměla sílu ani způsobilost k řízení státních záležitostí, protože v dětství nebyla k vládě připravována. Vládnutí jí připadalo těžké a vzhledem k její povaze ji ani příliš nebavilo, takže vypracovávání dokumentů a zákonů nechávala na svých ministrech. Ona sama výsledný produkt už jen podepsala. Ovšem získat i pouhý podpis od carevny dalo občas ohromnou práci. Alžběta totiž nikdy nespěchala s rozhodnutím a vždy si ponechávala dostatek času a to dokonce i při řešení záležitostí, které byly neodkladné. Pokud měla Alžběta Petrovna sama rozhodnout nějakou záležitost, nařídila najít vhodný petrovský ukaz, který by se dal použít. Pokud žádný takový neexistoval, carevna záležitost odložila a byla schopná nechat ji nevyřízenou několik měsíců.³³¹

Z vládních záležitostí zajímala Alžbětu Petrovnu pouze zahraniční politika. Bavilo ji číst zprávy vyslanců, zejména těch, kteří podrobně a živě popisovali intriky u dvora, na kterém působili. Ovšem nejoblíbenější čtení představovaly pro Alžbětu zahraniční noviny. Samozřejmě je nečetla celé, ale byly pro ni vytvářeny speciální výpisky, ze kterých mohla okamžitě zjistit všechny důležitější zahraniční klepy a skandály.³³²

Alžběta Petrovna byla stejně jako její předchůdci samoděržavnou carevnou a nic tak úzkostlivě nestřežila, jako to, aby si nikdo nedovolil sáhnout na její moc. Francouzský diplomat Fave zaznamenal: „*V žádném případě nedovolí, aby ji kdokoliv ovládal, ať už ministr nebo favorit*“.³³³

³³⁰ NAUMOV, Jelizaveta, 51 – 52.

³³¹ ANISIMOV, Jelizaveta, 139; NAUMOV, Jelizaveta, 51 – 52; PAVLENKO, Jelizaveta, 152; SCHMIDT, Vnutrennaja politika, 49.

³³² ANISIMOV, Jelizaveta, 179 – 180.

³³³ Cit. dle: NAUMOV, Jelizaveta, 58.

5.4 Kamarila

V této podkapitole se zaměřím na osobnosti, které měly na carevnu a na řízení ruského státu největší vliv. Pokusím se analyzovat vzájemné vztahy těchto lidí a ukázat jejich představy o budoucnosti ruského impéria. Dále se zaměřím na příčiny jejich vzestupů či pádů.

Pro první léta vlády Alžběty Petrovny je typické, že o moc soupeřily dvě frakce. K tzv. pruské straně patřil osobní lékař carevny Jean Armand Lestocq, francouzský vyslanec markýz de la Chétardie a vrchní dvorský maršálek dvora následníka trůnu velkoknížete Petra Fjodoroviče hrabě Otta Friedrich von Brümmer. Tito lidé podporovali vice-kancléře Michaila Illarionoviče Voroncova a jejich cílem bylo dosáhnout orientace Ruska na Prusko a Francii. Druhou skupinu představoval kancléř hrabě Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin a jeho přívrženci,³³⁴ kteří se snažili udržet stávající orientaci na Rakousko a Velkou Británii.³³⁵

5.4.1 Jacques-Joachim Trotti markýz de la Chétardie

Francouzský vyslanec Jacques-Joachim Trotti markýz de la Chétardie³³⁶ patřil k lidem, kteří měli na Alžbětu Petrovnu v počátcích její vlády největší vliv. Její důvěru si získal svými radami během přípravy převratu.

De la Chétardie byl člověk, jemuž rozhodně nechybělo sebevědomí. Velice rád přeceňoval svůj význam i schopnosti.³³⁷ Britský vyslanec Finch přirovnával postavení markýze de la Chétardie k postavení hlavního rádce či prvního ministra.³³⁸ Carevna totiž bez jeho rady nečinila žádný krok týkající se zahraniční politiky a zároveň mu dovolila přicházet do jejích komnat v jakoukoliv hodinu. Francouzský vyslanec měl ohromnou autoritu také u gardistů, kteří ho považovali za osobního přítele Ruska a cenili si ho též jako bývalého vojáka, protože před diplomatickou službou sloužil ve francouzské armádě v hodnosti plukovníka. Markýz de la

³³⁴ Např. saský rezident Johann Ferdinand August von Funcke později nahrazený Johannem Moritzem Prassem, nadaný matematik a šifrant Christian Goldbach nebo vrchní ceremoniář hrabě Franz Matvějevič Santi. STELLNER, Rusko, 106 – 107.

³³⁵ ANISIMOV, Jelizaveta, 186; KURUKIN, Epocha, 350.

³³⁶ V roce 1742 se Chétardie vrátil zpět do Francie, nicméně na přání carevny byl v roce 1743 jako vyslanec poslán zpět. PAVLENKO, Jelizaveta, 98.

³³⁷ STELLNER, Rusko, 109 – 110.

³³⁸ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, Sankt Peterburg, December 8th 1741, SIRIO, XCI., No. 85., 356 – 357.

Chétardie však ani na okamžik nezapomínal na zájmy své francouzské vlasti a vždy se snažil jednat v její prospěch.

Hlavním markýzovým nepřítelem byl vice-kancléř Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin. Paradoxně to byl právě francouzský vyslanec, kdo společně s Lectocqem dopomohl Bestuževovi k vzestupu. Chétardie i Lestocq se totiž domnívali, že kancléř kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij není schopen vykonávat tuto funkci, a proto doporučili Alžbětě Petrovně, aby vice-kancléřem učinila schopného diplomata Bestužev-Rjulina. Zároveň doufali, že jim vice-kancléř bude zavázán a že tak získají mocného spojence.³³⁹

Bestužev-Rjumin však začal prosazovat naprosto opačný kurz ruské zahraniční politiky a hleděl pouze na ruské zájmy, což se ukázalo už při uzavírání míru se Švédskem, kdy kancléř odmítl jakýmkoliv teritoriální ústupky.³⁴⁰

V roce 1744 se markýz de la Chétardie spojil s kněžnou Johannou Anhaltsko-Zerbtskou, matkou budoucí carevny Kateřiny II., která doprovázela svou dceru do Ruska a která slíbila pruskému králi Fridrichovi II., že bude u carevny hájit jeho zájmy. Navázala kontakty s francouzským vyslancem a společně se pokusili Bestuževa odstranit. Jenže Johanna postupovala tak neobezřetně a nediplomaticky, že pokazila, co mohla.³⁴¹ A právě tehdy se Bestužev-Rjumin rozhodl jít do protiútoky – začal shromažďovat kompromitující materiály proti francouzskému vyslanci. Nedalo mu to mnoho práce, neboť markýz de la Chétardie se v dopisech³⁴² do Francie nevyjadřoval o carevně zrovna dvakrát přívětivě.³⁴³ Když měl Bestužev-Rjumin dostatek materiálů, poslal je carevně. Alžběta Petrovna byla šokována, neboť francouzského vyslance považovala za svého přítele. Po prvotním šoku ale následoval výbuch hněvu a okamžité vypovězení markýze z Ruska. Tato aféra měla negativní dopad i na vztah carevny k celé francouzské frakci a zejména k Lestocqovi. Osobní lékař ztratil carevnu důvěru a už se mu ji nikdy nepodařilo obnovit.³⁴⁴

³³⁹ RUSSKIJ dvor, 68; PAVLENKO, Jelizaveta, 84 – 85; LIECHTENHAN, Rossija, 106.

³⁴⁰ ANISIMOV, Jelizaveta, 173 – 174.

³⁴¹ RUSSKIJ dvor, 69; PAVLENKO, Jelizaveta, 99.

³⁴² Dopisy byly šifrované, ale Bestuževovu šifrantovi se je podařilo rozluštit.

³⁴³ Vyjadřoval se o ní např. jako o slabomyslné.

³⁴⁴ RUSSKIJ dvor, 69; Lord Tyrawly the right honourable lord Carteret, Moscow, June the 6th 1744, SIRIO, CII., No. 23., 53; PEKARSKIJ, Jelizaveta, 21; ANISIMOV, Jelizaveta, 123; PAVLENKO, Jelizaveta, 94, 96; BAIN, The daughter, 112 – 113; HERMANN, Der russische Hof, 290.

5.4.2 Jean Armand Lestocq

Další významnou osobností profrancouzské strany byl Alžbětin osobní lékař Jean Armand Lestocq. Budoucí carevna Kateřina II. o něm napsala: „*byl dost vzdělaný i chytrý a vyznal se v intrikování, ale měl nevalný charakter a zlé srdce*“.³⁴⁵

Alžběta Petrovna vděčila Lestocqovi za pomoc při přípravě převratu, považovala ho za svého přítele a svěřovala se mu, z čehož plynula jeho moc.³⁴⁶ Jak už bylo řečeno výše, Lestocq se přátelil s francouzským vyslancem de la Chétardie a společně s ním se snažil prosazovat profrancouzskou orientaci ruského impéria. Později začal hájit také zájmy pruského krále Fridricha II., za což od něj dostával pravidelný důchod.³⁴⁷

Po vyhoštění francouzského vyslance byla Lestocqova pozice vážně otřesena, nicméně k jeho pádu došlo v roce 1748 a opět zásluhou kancléře Bestužev-Rjumina. Kancléř nechával kontrolovat korespondenci všech svých nepřátel, a tak se dozvěděl, že Lestocq udržuje kontakty s pruským králem a že mu poskytuje informace. Bestuževově kanceláři se totiž podařilo dešifrovat depeši pruského vyslance Finkensteina, ve které vyslanec sděloval: „*Včera mi hrabě Lestocq sdělil, že carevna byla rozzlobena na námořní velmoci [Velká Británie a Nizozemí – L. Š.] a hovořila o nich velmi podrážděně...*“³⁴⁸ Bestužev z materiálů na Lestocqa vytvořil poznámky a přiložil k nim extrakty z depeší zahraničních diplomatů, které svědčily o jejich trvalých kontaktech s carevniným osobním lékařem. Bestužev považoval Lestocqa za svého hlavního nepřítele, a proto si ještě přisadil. Zeptal se carevny, jestli nemá pocit, že se ji Lestocq pokusil otrávit, čímž v ní vzbudil obavy o její život a ještě více ji tím poštval proti svému konkurentovi. Carevna už neváhala ani chvíli, nechala Lestocqa zatknout a na mučidlech vyslýchat. Všechno ovšem probíhalo tajně. V letech 1748 – 1757 byl Lestocq i s manželkou vězněn v Petropavlovské pevnosti,

³⁴⁵ KATEŘINA II., Paměti, 13.

³⁴⁶ RUSSKIJ dvor, 68. O velké důvěře carevny svědčí i dopisy Lestocqa. Např. LESTOCQ, Pismo, 480.

³⁴⁷ Wich to the right honourable lord Carteret, Moskva, July the 8th 1742, SIRIO, XCIX., No. 3., 8; ANISIMOV, Jelizaveta, 166.

³⁴⁸ SOLOVJOV, Istorija, T. 22, 235.

poté obviněn, že přijal úplatek od pruského krále a postaven před soud, který ho poslal do vyhnanství na Sibiř.³⁴⁹

Proč Lestocq upadl u carevny v nemilost? Protože se pokusil sáhnout na její moc. Alžběta Petrovna nesnášela, když se jí někdo snažil říkat, co má dělat. V Lestocqově tajném jednání s pruským králem viděla ohrožení své pozice, a proto se rozhodla svého dřívějšího přítele zbavit.³⁵⁰

Pád Lestocqa silně zapůsobil na zahraniční dvory, protože se ukázala kancléřova síla a zároveň se jasněji začal profilovat budoucí kurz ruské zahraniční politiky.³⁵¹

5.4.3 Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin

Zřejmě nejmocnějším člověkem alžbětinské kamarily byl Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin. Po nástupu Alžběty Petrovny byl sice jmenován pouhým vicekancléřem, nicméně vzhledem k špatnému zdravotnímu stavu staříčkého kancléře knížete Alexeje Michajloviče Čerkasského v podstatě řídil chod Kolegia zahraničních záležitostí už od počátku. Když kancléř v roce 1744 zemřel, zaujal Bestužev-Rjumin jeho místo a stal se klíčovou postavou ruské zahraniční politiky, protože určoval její směr celých 14 let.

Jaké charakterové vlastnosti Bestužev-Rjumin měl? Bestužev měl bezpochyby řadu vynikajících vlastností. Byl chytrý, rozvážný, hospodárný, pracovitý a dobře se orientoval v evropské politice. Na druhou stranu měl řadu vlastností, které u lidí vyvolávaly odpor – ziskuchtivost, krutost, neřestnost.³⁵² Carevna Kateřina II. o něm napsala: „*Vzbuzoval spíš strach než lásku, byl do krajnosti intrikánský a podezřívavý, stál tvrdě a neochvějně na svém. Byl tvrdý ke svým podřízeným, nesmiřitelný ke svým protivníkům, ale věrný těm, které považoval za své přátele, jež neopouštěl, pokud ho sami nezradili; navíc byl nesnášenlivý, a mnohdy malicherný*“.³⁵³ Stanislav August Poniatowski o kancléři poznamenal: „*rozuměl výborně francouzsky, ale dával přednost hovoru v němčině, pokud cizinci, se kterými mluvil, ovládali tento*

³⁴⁹ Lord Hyndford to His Grace the duke of Newcastle, St. Petersburg, November the 19th 1748, SIRIO, CX., No. 42., 107 – 108; KATEŘINA II., Paměti, 66; ANISIMOV, Jelizaveta, 173 – 175; PAVLENKO, Jelizaveta, 172; BAIN, The Daughter, 131. Ve vyhnanství žil Lestocq až do nástupu Petra III., který mu navrátil všechny jeho tituly i konfiskovaný majetek.

³⁵⁰ ANISIMOV, Jelizaveta, 142.

³⁵¹ SOLOVJOV, Istorija, T. 22, 238.

³⁵² MANSTEIN, Zapiski, 244.

³⁵³ KATEŘINA II., Paměti, 13.

*jazyk... Považoval za přirozené odstranit vše, co ohrožovalo jeho plány, a nezdráhal se užít k tomu jakékoliv prostředky“.*³⁵⁴

Bestužev-Rjumin byl prohnáný a lstivý člověk, který nikomu nedůvěřoval a nikoho neměl rád. Na každého svého protivníka si vedl složku, do které sbíral kompromitující materiál a ve vhodnou chvíli ho dokázal použít. Od svých protivníků se moc nelišil. Stejně jako oni bral úplatky, protože měl neustále nedostatek peněz.³⁵⁵ Nicméně i při přijímání úplatků měl určité zásady. Nikdy si nevzal peníze od panovníků, jejichž politika byla v rozporu s ruskou linií. Naopak od ruských spojenců si je ochotně bral a nedělalo mu problém si o ně dokonce říct.³⁵⁶

Jaké byly vzájemné vztahy carevny a kancléře? Nikdy si nebyli blízcí. Alžběta Petrovna Bestuževovi nikdy bezvýhradně nevěřila a jeho přítomnost snášela jen s velkým přemáháním, protože jí byl kancléř krajně nesympatický. Nicméně si uvědomovala jeho nepostradatelnost a věřila v jeho politické schopnosti.³⁵⁷

Proč se Bestužev udržel u moci, i když byl carevně nesympatický? Zejména proto, že byl skvělý diplomat, kterého by bylo těžké nahradit. Z ruských diplomatů byl nejzkušenější a nejvzdělanější, osobně se znal s evropskou diplomatickou špičkou a měl své agenty v řadě evropských zemí. Bestužev si byl své výjimečnosti vědom a snažil se ji udržet. K závažnějším politickým záležitostem nepouštěl nikoho kromě vice-kancléře Voroncova a Senát ze zásady ignoroval. Ruský historik Solovjov se domnívá, že to bylo proto, že v Senátu působili Bestuževovi nepřátelé – Trubeckoj a Rumjancev.³⁵⁸

Druhým důvodem, proč se Bestužev udržel tak dlouho u moci, byla skutečnost, že výborně znal povahu, vkus i vrtičky carevny. Jeden z jeho současníků napsal, že kancléř studoval Alžbětu Petrovnu jako vědu. Bestužev přesně věděl, kdy je nejlepší jít za carevnou, co jí říct a o čem raději pomlčet. Dokonce se mu někdy dařilo Alžbětou manipulovat, aniž by si toho všimla. Dělal to velmi rafinovaně. Nejprve jí

³⁵⁴ Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 172.

³⁵⁵ Lord Hyndford to the right honourable the earl of Harrington, St. Petersburg, September the 27th 1746, SIRIO, CIIL., No. 60., 109 – 112; BESTUŽEV-RJUMIN, Prošenija, 187 – 191; SOLOVJOV, Istorija, T. 22, 124 – 125.

³⁵⁶ Podplácení zahraničních státních úředníků bylo v té době zcela běžnou praktikou. Lord Carteret to the right honourable C. Wich, Whitehall, January the 25th 1743, SIRIO, XCIX., No. 88., 230; ANISIMOV, Jelizaveta, 181 – 182.

³⁵⁷ Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, Sankt Peterburg, January the 5th 1742, SIRIO, XCI., No. 94., 408.

³⁵⁸ SOLOVJOV, Istorija, T. 22, 169.

podsunul některé své myšlenky a potom jí poskytl výpisky ze zahraničního tisku a depeší diplomatů, ve kterých carevna jakoby sama našla potvrzení myšlenek, které jí Bestužev vnutil. Kancléř také přesně věděl, jak carevnu přimět něco si přečíst. Na takový dokument vždy připsal: „*Jejímu carskému veličenstvu nejen nejtajnější a nejdůležitější, ale i velmi strašlivého významu*“.³⁵⁹

Kancléř Bestužev-Rjumin zastával koncepci zahraniční politiky, kterou si pracovně nazýval systémem Petra Velikého. Jeho hlavním cílem bylo zajistit Rusku dostatečnou vážnost, kterou si jako velké impérium zasloužilo. Orientoval se na spojení s námořními velmocemi, Saskem a Rakouskem. S Británií pojily Rusko zejména obchodní vztahy. Bestužev měl v plánu v nich nadále pokračovat, protože počítal s tím, že přinesou ohromné zisky jak kupcům, tak státní pokladně.³⁶⁰ Spojení se Saskem bylo důležité proto, že saský kurfiřt byl zároveň polským králem a Polsko bylo jednou z těch oblastí Evropy, kam se obracely ruské imperiální zájmy. Ale nejvíce společných zájmů mělo Rusko s Rakouskem. Oba státy pojila polská otázka, soupeření s Pruskem o vliv a také turecká otázka. Boj Ruska se silnou Osmanskou říší nebyl možný bez spojence a jediným přirozeným spojencem se, kromě oslabených Benátek, jevilo právě Rakousko.³⁶¹

Odrážel „systém Petra Velikého“ myšlenky samotného Petra? Cílem Petra I. bylo zabezpečení impéria a vláda Alžběty Petrovny, stejně jako vlády všech jejích předchůdců na trůně, v tom pokračovala. Ani jeden ruský car se nehodlal vzdát vlivu Ruska v Pobaltí, Polsku a Německu, který Rusko získalo po ukončení severní války. V tom se tedy Bestužev s Petrem I. shodoval. Ovšem co se týče výběru spojenců a charakteru dohod, byl „systém Petra Velikého“ Bestuževovou mystifikací, neboť na konci vlády Petra I. byl kurz ruské zahraniční politiky odlišný. Vztahy s polským králem a saským kurfiřtem Augustem II. byly daleko od přátelství a spojení. Velmi aktivně jednala ruská diplomacie ve Švédsku a na severu Německa, což vyvolávalo ostrou nespokojenost námořních velmocí, které s ruským carem žádné kontakty navazovat nechtěly a dokonce několikrát poslaly do Baltského moře své loďstvo. Za vlády Petra I. neexistovalo ani spojení s Rakouskem. To bylo

³⁵⁹ ANISIMOV, Jelizaveta, 170 – 172.

³⁶⁰ Britský král byl zároveň hannoverským kurfiřtem a v rámci snah o zabezpečení této državy byla v letech 1746 – 1747 uzavřena dohoda mezi Ruskem a Británií. Rusko poskytlo Hannoveru 30 000 armádu, za což získalo velkou sumu peněz.

³⁶¹ ANISIMOV, Jelizaveta, 183; ZNAMENITYJE rossijane, 104.

uzavřeno až díky Ostermannovi po smrti Petra, který na konci svého života obracel veškerý svůj zájem na východ – do Persie a Indie.³⁶²

Vzhledem k vlivnému postavení kancléře Bestužev-Rjumina se nelze divit, že měl řadu nepřátel a to nejen v Rusku, ale i v zahraničí. Kateřina II. ve svých pamětech zaznamenala: „*Měl mnoho nepřátel, ale všichni se před ním třásli. Svým postavením byl vysoko nad nimi a svým charakterem vysoko převyšoval politiky carských předpokojů*“.³⁶³ Mezi kancléřovy nejnebezpečnější zahraniční nepřátele patřil pruský král Fridrich II., který když zjistil, že se mu Bestužev-Rjumina nepodaří podplatit, neustále proti němu intrikoval.³⁶⁴ Proč Bestuževovi vadilo Prusko? Kancléř se obával vzrůstu pruské moci, protože si uvědomoval, že by se Prusko jednou mohlo pokusit získat území v Polsku a v Pobaltí, čímž by byly silně narušeny ruské zájmy. Bestuževovým cílem se tedy stalo navrácení Pruska do role druhořadé velmoci.³⁶⁵

Pozice Bestuževa byla otřesena až po tzv. diplomatické revoluci. Francie, kterou kancléř považoval za ruského nepřítele, se najednou stala ruským spojencem.³⁶⁶ Ješitnost nedovolovala Bestuževovi změnit postoj, takže se stále snažil intervenovat ve prospěch Velké Británie, což u carevny vyvolalo podezření. Touto svou zatvzeleností proti sobě rovněž popudil Rakousko.³⁶⁷

Vhodná příležitost pro odstranění kancléře se carevně naskytl v roce 1758. Od druhé poloviny 50. let se začal carevnický zdravotní stav zhoršovat, což Bestužev-Rjumina donutilo uvažovat, jak by si svou pozici uhlábil i po carevnické smrti. Věděl, že následník trůnu ho nemá rád, a proto se zaměřil na jeho manželku velkokněžnu Kateřinu. Podařilo se mu získat její důvěru a uzavřít s ní spojenectví. Sblížila je i společná nenávisť a obavy z rostoucího vlivu klanu Šuvalovů a vice-kancléře Voroncova. Bestužev pak vypracoval nástupnický projekt, podle kterého měl na ruský trůn po smrti Alžběty Petrovny nastoupit nezletilý Pavel, a jeho matka Kateřina měla být jmenována regentkou. Dalším člověkem, který byl do spiknutí

³⁶² ANISIMOV, Jelizaveta, 184 – 185.

³⁶³ KATEŘINA II., Paměti, 13.

³⁶⁴ ANISIMOV, Jelizaveta, 172.

³⁶⁵ STELLNER, Rusko, 118. Bestuževovu protiruskou orientaci dokládá např. dopis neznámému adresátovi z 5. 11. 1756. BESTUŽEV-RJUMIN, Pismo, kniha 2, s. 145 – 149.

³⁶⁶ Spojenectví bylo zpečetěno tzv. Westminsterskou konvencí. Celé znění smlouvy The Convention of Westminster, 16 January 1756, ENGLISH Historical Documents, No. 282., 934 – 936.

³⁶⁷ STELLNER, Rusko, 121; SOLOVJOV, Istorija, T. 24, 24, 179 – 180; BAIN, The Daughter, 235.

zapojen a který měl převrat vojensky podpořit, byl generál Apraksin.³⁶⁸ V září 1757 se zdravotní stav carevny povážlivě zhoršil a dvořané se začali obávat nejhoršího. Apraksin byl zrovna s armádou v Prusku,³⁶⁹ a proto začal ustupovat, i když jeho armáda zvítězila. Carevna se však uzdravila a nechala Apraksina kvůli nevhodnému ústupu zatknout.³⁷⁰ Krátce na to byl zatčen i kancléř, kterého obvinili z pokusu o svržení Alžběty Petrovny z trůnu, na který chtěl dosadit velkokněžnu Kateřinu. Ještě před zatčením však stačil Bestužev-Rjumin zničit všechny kompromitující materiály, takže proti němu nebyly žádné důkazy. Přesto byl odsouzen k trestu smrti, který mu carevna změnila na doživotní vyhnanství.³⁷¹

5.4.4 Michail Illarionovič Voroncov

Další významnou osobností alžbětinské kamarily byl Michail Illarionovič Voroncov, který se v roce 1742 oženil s carevninou blízkou příbuznou hraběnkou Annou Karlovnou Skavronskou a od roku 1744 zastával post vice-kancléře.³⁷²

Michaila Voroncova nepovažovali jeho současníci za příliš šikovného ani chytrého, ale přesto ho hodnotili velmi pozitivně. Francouzský diplomat Fave o něm napsal: „*Tento člověk má krásné mravy, je rozvážný, realista, laskavý, vlídný, slušný, prostý a skromný. Obecně ho lidé nepovažují za příliš chytrého, ale nelze mu upřít přírodní rozum. Ačkoliv nemá pořádné vzdělání, dokáže si udělat slušnou představu o dvoře, který viděl, a záležitosti, které měl na starost, si skvěle pamatuje. Když má dostatek informací o problému, dokáže ho velmi dobře vyřešit*“.³⁷³ Jeho současníci rovněž oceňovali, že není nemilosrdný kariérista ani ctižádostivý intrikán jako jeho nadřízený.

³⁶⁸ Hrabě Štěpan Fjodorovič Apraksin (1702 – 1758) – vojenskou kariéru začal v Preobraženském pluku. Pod vedením Münnicha se účastnil dobytí Očakova v roce 1737. V roce 1741 byl poslán do Astrachaně, aby chránil hranice. Působil také jako vyslanec v Persii a prezident Válečného kolegia. V roce 1756 byl jmenován generál-polním maršálem. Pisma Štěpana Fjodoroviča Apraskina k Ivanu Ivanoviču Šuvalovu, SIRIO, IX., 444 – 445.

³⁶⁹ Probíhala sedmiletá válka a Apraksin byl jmenován vrchním velitelem ruských vojsk.

³⁷⁰ Byl zbaven vrchního velení a uvězněn, přičemž ve vězení po několika měsících zemřel.

³⁷¹ KATEŘINA II., Paměti, 188, 224 – 225; RUSSKIJ dvor, 111; PEKARSKIJ, Jelisaveta, 29; SOLOVJOV, Istorija, T. 23, 226; LONGWORTH, The Three Emperors, 220; BAIN, The Daughter, 241; DUKES, The Making of Russian Absolutism, 123; STELLNER, Rusko, 123. Po nástupu Kateřiny II. byl Bestužev-Rjumin povolán zpět ke dvoru, ale jeho dřívější postavení už se mu obnovit nepodařilo.

³⁷² CARSTVOVANIJE, kniha VI, 265; LIECHTENHAN, Rossija, 139.

³⁷³ Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 176. Srov. MANSTEIN, Zapiski, 245.

Jaké byly vzájemné vztahy Voroncova a Bestužev-Rjumina? Voroncov zpočátku Bestuževa podporoval a dokonce mu pomohl odstranit francouzského vyslance.³⁷⁴ Situace se změnila poté, co se Bestužev stal kancléřem a Voroncov vice-kancléřem. Bestuževovi nepřátelé totiž velmi dobře věděli, jak je vice-kancléř ctižádostivý, a proto mu začali našeptávat, že kancléřem by měl být spíše on. Voroncov po této funkci už dlouho toužil a zároveň si uvědomoval, že ho má carevna mnohem raději než Bestuževa. Začal proto prosazovat odlišný kurz zahraniční politiky než jeho nadřízený, neboť to byla jediná možnost, jak by se mohl stát kancléřem. Navázal tedy kontakty s propruskou frakcí a za finanční podporu začal pomáhat kancléřovu největšímu nepříteli – pruskému králi Fridrichovi II.³⁷⁵

Bestužev se o tom velmi brzy dozvěděl a začal se obávat, že by ho Voroncov mohl ohrozit. Rozhodl se tedy přejít do útoku a vice-kancléře obvyklým způsobem odstranit. Nicméně sehnat kompromitující materiály na Voroncova bylo velmi složité, protože vice-kancléř byl carevně upřímně oddaný a věrně jí sloužil.³⁷⁶

Vhodná příležitost pro odstranění Voroncova se Bestuževovi naskytla v roce 1745, kdy vice-kancléř s manželkou odcestoval do zahraničí. Navštívili řadu zemí a zajeli také do Berlína, kde byl Voroncov srdečně přijat pruským králem Fridrichem II. a dostal od něho darem kord posázený brilianty. Voroncov se pak dopustil jedné chyby, které Bestužev okamžitě využil. O tomto přátelském přijetí totiž s nadšením napsal do Petrohradu pruskému vyslanci Mardefeldovi. Tento dopis se dostal do rukou Bestuževa, který si pořídil jeho kopii a přiložil ji k dalším materiálům, které dosvědčovaly, že Voroncov dostává peníze od Prusů, že radí pruskému králi, co nemá dělat, aby nedráždil Alžbětu³⁷⁷ a že v něm Fridrich vidí hlavního kancléřova soupeře. Jakmile nasbíral dostatek usvědčujícího materiálu, odebral se Bestužev za carevnou. Když se Voroncov vrátil zpět do Ruska, zjistil, že jindy tak přívětivá carevna se k němu najednou chová chladně.³⁷⁸

Proč se Voroncov rozhodl vzít úplatek od pruského panovníka? Vice-kancléř byl člověk, který měl rád přepych, k čemuž však potřeboval značné množství peněz,

³⁷⁴ HERMANN, Der russische Hof, 289.

³⁷⁵ PAVLENKO, Jelizaveta, 101, 170; SOLOVJOV, Istorija, T. 24, 24; STELLNER, Rusko, 114.

³⁷⁶ ANISIMOV, Jelizaveta, 176.

³⁷⁷ Např. vyvracel Fridrichovi nápad vrátit do Ruska dlouhány, které poslali jeho otci předchůdci Alžběty Petrovny.

³⁷⁸ ANISIMOV, Jelizaveta, 177; SOLOVJOV, Istorija, T. 22, 118, 233 – 234.

jichž se mu často nedostávalo. Nemyslím si, že by chtěl intrikovat proti carevně, neboť podle svědectví jejich současníků mu na ní velmi záleželo. Domnívám se, že spíše hleděl na vlastní zabezpečení a nedomyslel, jaké důsledky může jeho jednání mít.

K Bestuževově nemilému překvapení se však pád Voroncova nekonal, i když chvíli trvalo, než mu carevna zase začala věřit.³⁷⁹ Proč Alžběta Petrovna nezbavila Voroncova jeho funkcí? Ruský historik J. V. Anisimov se domnívá, že pravděpodobně nebyla bezvýhradně přesvědčena o jeho vině. Je také velmi pravděpodobné, že chtěla udržet Bestuževa pod kontrolou, a proto si nemohla dovolit odstranit všechny jeho protivníky a dopustit tak kancléřovo úplné vítězství.

Když byl v roce 1758 Bestužev-Rjumin poslán na Sibiř, byl to právě Voroncov, kdo ho nahradil ve funkci kancléře a zastával ji až do Alžbětiny smrti. Post vicekancléře zůstal neobsazen.³⁸⁰

5.4.5 Alexej Grigorjevič Razumovskij

Alexej Grigorjevič Razumovskij zaujímá v alžbětinské kamarile zvláštní místo, neboť byl favoritem a milencem Alžběty Petrovny. Lidé, kteří měli možnost Razumovského osobně poznat, ho hodnotili jako lenivého, ale dobromyslného člověka, který nebyl nadměrně ctižádostivý, nehnal se za hodnostmi a majetkem, netoužil po moci a raději dával přednost klidu.³⁸¹

Razumovskij patřil k lidem, kteří měli na carevnu největší vliv. Ačkoliv po moci neprahl, měl jí dostatek a mohl s ní zacházet podle své libosti, a proto si ho všechny významné osobnosti předcházely. Jak zaznamenal saský diplomat Pezold: „i když se přímo nevměšoval do státních záležitostí, neboť k jejich řešení neměl talent, přesto si každý mohl být jistý, že dosáhne toho, co chce, pouze pokud se za něj Razumovskij

³⁷⁹ Carevninu důvěru si získal znovu v roce 1752. ZNAMENITYJE rossijane, 29.

³⁸⁰ CARSTVOVANIJE, kniha VI, 261, 266. Michail Voroncov si udržel své postavení i za vlády Petra III. Tehdy souhlasil se změnou zahraniční politiky a uzavřením spojenečství s Pruskem. Když v červnu 1762 provedla Kateřina II. státní převrat, odmítl jí Voroncov složit přísahu věrnosti, za což mu bylo nařízeno domácí vězení. Názor změnil až ve chvíli, kdy se dozvěděl o smrti Petra III. Kateřina II. považovala Voroncova za zkušeného a pracovitého diplomata, a proto ho z pozice kancléře neodvolala. Nicméně Voroncov těžce nesl spory s carevninými blízkými spolupracovníky i chladný přístup samotné carevny, a proto se své funkce vzdal. Usadil se v Moskvě, kde také v roce 1767 zemřel.

³⁸¹ ANISIMOV, Jelizaveta, 192 – 193; PAVLENKO, Jelizaveta, 122; NAUMOV, Jelizaveta, 58 – 59.

přimluví“.³⁸² Razumovskij využíval svého vlivu uměřeně a nevměšoval se do záležitostí vnitřní ani zahraniční politiky, snažil se pouze ochraňovat pravoslavnou církev, maloruský národ, svého mladšího bratra Kirilla, kancléře Bestužev-Rjumina a básníka A. P. Sumarokova. Nikdy si nedovolil sáhnout na carevninu moc a nezapojil se do žádných intrik proti ní. Celý svůj život měl na paměti, kdo je a odkud přišel. Role favorita ho plně uspokojovala.³⁸³

Z alžbětinské komory měl k Razumovskému nejbližší kancléř Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin. Razumovskij byl sice nevzdělaný, ale rozumný člověk, a tak si velmi dobře uvědomoval, že s Bestuževem se v Rusku nemůže nikdo srovnávat, neboť jeho vědomosti a zkušenosti jsou nenahraditelné. Favorit carevny se proto rozhodl kancléře podporovat, protože věděl, že Rusko se bez něj jen těžko obejde.³⁸⁴

Současníci uvádí, že se Alžběta Petrovna za Alexeje Razumovského na podzim roku 1742 tajně provdala. S tímto tvrzením souhlasí i ruský historik J. V. Anisimov, přičemž jako důkaz uvádí jmenné seznamy armády, ve kterých je zaevidován i Razumovskij. Tyto seznamy jsou velmi podrobné, obsahují informace o vzdělání, rodinném stavu, vlastnictví nevolníků atd. U hraběte Razumovského není rodinný stav vyplněn, ačkoliv u všech ostatních je. Anisimov se domnívá, že právě tato mezera přesvědčivě dokládá tajný sňatek carevny a Razumovského. Kdyby totiž do kolonky rodinný stav napsali svobodný, nebyla by to pravda, kdyby ženatý, bylo by nutné uvést jméno manželky a to samozřejmě nešlo. Proto bylo nejjednodušší nechat kolonku nevyplněnou.

Když carevnu láska k Razumovskému přešla, postavil se k tomu mužně. V tichosti opustil palác a své místo uvolnil Ivanu Ivanoviči Šuvalovi, se kterým měl výborné vztahy. I když už nebyl favoritem, Alžběta Petrovna ho stále považovala za svého důvěrníka a hojně mu prokazovala svou přízeň. Po smrti carevny pak žil Razumovskij převážně v Moskvě. Zemřel v roce 1771.³⁸⁵

³⁸² Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 192 – 193.

³⁸³ RUSSKIJ dvor, 71; PAVLENKO, Jelizaveta, 157 – 159; ZNAMENITYJE rossijane, 107.

³⁸⁴ MOLLOY, The Russian court, 90; ANISIMOV, Jelizaveta, 193.

³⁸⁵ ANISIMOV, Jelizaveta, 197 – 199, 209; ZNAMENITYJE rossijane, 108.

5.4.6 Petr Ivanovič a Alexandr Ivanovič Šuvalovové

Mezi nejdůležitější osobnosti alžbětinské komarity patří Petr Ivanovič a Alexandr Ivanovič Šuvalovové. Zatímco bratři Razumovští³⁸⁶ byli u dvora oblíbení, bratry Šuvalovovi dvořané nenáviděli a zároveň se jich báli. Šuvalovové se objevili u dvora Alžběty Petrovny ještě v době vlády Anny Ivanovny, takže společně s ní zažili všechny ústrky. Když Alžběta Petrovna nastoupila na trůn, náležitě bratry za jejich věrnost odměnila. Ještě rychlejší vzestup bratří Šuvalovů začal v roce 1749, kdy se jejich bratranec Ivan Ivanovič Šuvalov stal milencem carevny. V 50. a na počátku 60. let se tak Šuvalovovi stali jedněmi z nejvlivnějších a nejbohatších lidí v Rusku.³⁸⁷

Petr Ivanovič Šuvalov se oženil s carevninou služebnou Mavrou Jegorovnou Šepelevoj,³⁸⁸ která byla nejlepší přítelkyní Alžběty Petrovny, těšila se její důvěře a dokonce na ni měla určitý vliv. Petrovi Šuvalovovi se tak podařilo dostat se k carevně ještě blíže.³⁸⁹

Jaký charakter měl Petr Ivanovič Šuvalov? Kapitán dělostřelectva Michail Vasiljevič Danilov o něm napsal: „*Hrabě byl člověk velkých plánů a činorodý*“.³⁹⁰ Historik Michail Michajlovič Ščerbatov hodnotil Petra Šuvalova jako člověka chytrého, obratného, ctižádostivého, panovačného, rozmařilého a lstivého. Petr Šuvalov dokázal ocenit nové nápady a uměl za své rozhodnutí nést zodpovědnost. Byl pracovitý a vážil si lidí, kteří rovněž uměli pracovat. Miloval přepych, jeho oblečení bylo téměř vždy pokryto diamanty.³⁹¹

Petr Šuvalov měl největší vliv na ruskou vnitřní politiku. Vymyslel řadu projektů, které byly často velmi moderní. V Rusku byla dříve než v jiných státech zlikvidována vnitřní cla, čímž se zvýšily i příjmy státní pokladny, neboť příjmy z obrátů osvobozeného trhu se ukázaly většími než příjmy z celních poplatků. Mnoho

³⁸⁶ Bratrem Alexeje Razumovského byl hrabě Kirill Grigorjevič Razumovskij (1728 – 1803) – studoval na univerzitách v Göttingenu a v Berlíně, kde byl žákem slavného matematika Leonharda Eulera. V roce 1746 byl jmenován prezidentem petrohradské Akademie věd. Carevna mu hojně projevovala svou přízeň – učinila jej komořím, senátorem, podplukovníkem Izmajlovského pluku. V roce 1751 byl jmenován hejtmanem Ukrajiny. V roce 1762 se podílel na státním převratu, který dosadil na trůn Kateřinu II.

³⁸⁷ ANISIMOV, Jelizaveta, 210, 212; PAVLENKO, Jelizaveta, 190; LENTIN, Russia, 55. Srov. JEKATERINA II, Zapiski, 160.

³⁸⁸ Mavra byla od dětství vychovávána s carevnou a její skotačivá povaha carevnu bavila, takže se bez ní nikdy dlouho neobešla. JEKATERINA II, Zapiski, 160 – 161.

³⁸⁹ HERMANN, Der russische Hof, 324.

³⁹⁰ BEZVREMNIJE i vremenščiki, 324.

³⁹¹ ŠČERBATOV, O povreždenii nravov, 40; PAVLENKO, Jelizaveta, 183; ANISIMOV, Jelizaveta, 212 – 213.

nápadů na zvýšení zisků státní pokladny však bylo provedeno na úkor obyčejných obyvatel – např. grandiózní projekty ražby odlehčené stříbrné a měděné měny nebo zavedení nových monopolů na sůl, víno a výnosné druhy průmyslu.³⁹² Cílem Petra Šuvalova bylo nejen obohatit stát, ale i svou vlastní kapsu a také své příbuzné a přátele.³⁹³

V roce 1753 byly podle plánu Petra Šuvalova zřízeny státní úvěrové banky pro dvořany v Petrohradě a v Moskvě a pro kupce v Petrohradě. Tyto banky položily základy bankovního systému v Rusku. Jejich cílem bylo omezit lichvu a závislost ruských kupců na cizincích a tím pádem i snížit zadluženost zmíněných společenských vrstev. Úroková sazba byla stanovena na 6%. Dvořanské bance bylo nutné splatit půjčku do tří let, kupci museli vrátit půjčené peníze do šesti měsíců (a později do roka). Dvořanská banka během několika let zkrachovala, zatímco kupci, kteří měli daleko přísnější podmínky, se ukázali platby schopnější než dvořané.³⁹⁴

Ne všechny projekty Petra Šuvalova však byly úspěšně dokončeny. Takovým příkladem může být např. zřízení Zákonodárné komise v březnu 1754. Úkolem této komise bylo navrhnout zákony v souladu se změnami, které se udály od dob přijetí Zákoníku v roce 1649 a formulovat je tak, aby byly jasné všem. Tato komise však k žádným podstatným výsledkům nedospěla.³⁹⁵

V roce 1756 byl Petr Šuvalov jmenován do čela dělostřeleckého úřadu. Artilerie byla jeho koníčkem a přikládal jí obrovský význam. Když se ujal funkce, nacházela se ruská artilerie v žalostném stavu. Její hlavní nedostatky spočívaly v malé mobilitě spojené s velkou hmotností zbraní, velké rozmanitosti kalibrů těchto zbraní a špatném výcviku dělostřelců. Petr Šuvalov se proto okamžitě pustil do vymýšlení řady projektů, které měly nedostatky odstranit. Podařilo se mu také zdokonalit houfnice. Vymyslel nový typ – tzv. jednorožce. Od předcházejících typů se odlišovali větší odolností, lehkostí, snadnější ovladatelností a dvakrát delším dostřelem, což společně s použitím granátů zvyšovalo efektivnost ruského dělostřelectva. Jednorožci děsili armádu Fridricha II. v sedmileté válce i Napoleona

³⁹² Např. metalurgii nebo hornictví.

³⁹³ ANISIMOV, Jelizaveta, 214 – 215; NAUMOV, Jelizaveta, 63; PAVLENKO, Jelizaveta, 187; LENTIN, Russia, 59, 70; ANDRIAJNEN, Izobretenije vseobščego dobra, 103; SCHMIDT, Vnutrennaja politika, 50.

³⁹⁴ PAVLENKO, Jelizaveta, 195 – 197; PEKARSKIJ, Jelizaveta, 27; LONGWORTH, The Three Empresses, 207. Ukaz o zřízení bank A SOURCE Book, 387 – 388.

³⁹⁵ PAVLENKO, Jelizaveta, 198 – 199; HERMANN, Der russische Hof, 325.

během jeho tažení do Ruska v roce 1812. Přestali být používáni až v polovině 19. století. Díky Petrovi Šuvalovovi se ruská artilerie stala v polovině 18. století nejlepší částí ruské armády.³⁹⁶

Alexandra Ivanoviče Šuvalova hodnotili jeho současníci jako osobu velmi nesympatickou. Držel se spíše v pozadí ve stínu svého bratra, ale měl také velkou moc.³⁹⁷ Kateřina II. o něm poznamenala: „*Alexandr Šuvalov představoval hrozbu pro celý dvůr, město i impérium, ne však kvůli své osobě, ale kvůli funkci, kterou zastával...*“³⁹⁸

Alexandr Šuvalov se těšil osobní důvěře carevny, takže když v roce 1747 zemřel vedoucí Tajné kanceláře Ušakov, dosadila Alžběta Petrovna do jejího čela právě Alexandra. Šuvalov sice nebyl jako Ušakov posedlý pátráním a netrávil v kanceláři dny i noci, přesto se ho však lidé báli, protože ovládl instituci, která mu umožňovala jakéhokoliv protivníka snadno zlikvidovat.

V roce 1754 se Alexandr Šuvalov stal hofmistrem dvora velkoknížete Petra Fjodoroviče. Šuvalovové přikládali tomuto jmenování zvláštní význam, protože doufali ve sblížení s následníkem, které by jim umožnilo upevnit jejich pozice a zajistit si výhody i za vlády nového panovníka. Nicméně i když se Alexandr Šuvalov snažil s následníkem a jeho ženou vycházet dobře a postupoval velmi opatrně, jejich důvěru si nezískal.³⁹⁹

5.4.7 Ivan Ivanovič Šuvalov

Ivan Ivanovič Šuvalov⁴⁰⁰ byl bratrancem neoblíbených bratrů Petra Ivanoviče a Alexandra Ivanoviče, kteří mu v roce 1742 zařídili místo pážete u carevnina dvora. Ivan na sebe velmi rychle obrátil pozornost rozumem, sečtělostí, krásou a jemnými

³⁹⁶ BEZVREMENJE i vremenščiki, 324; ANISIMOV, Imperatorskaja, 217; PAVLENKO, Jelizaveta, 200 – 201; LONGWORTH, The Three Emperesses, 207; BAIN, The Daughter, 157.

³⁹⁷ ANISIMOV, Jelizaveta, 215.

³⁹⁸ JEKATERINA II, Zapiski, 356.

³⁹⁹ ANISIMOV, Jelizaveta, 216; BAIN, The Daughter, 157. Během převratu, který vynesl k moci Kateřinu II., se Alexandr Šuvalov snažil přimět gardisty, aby zachovali věrnost Petrovi III. Jakmile mu došlo, že je to marné, spěchal ke Kateřině a prosil ji o milost. I když ho carevna nenáviděla, byla k němu milostivá. Zbavila ho sice všech jeho funkcí, ale darovala mu 2 000 nevolníků. O posledních letech kdysi všemocného velmože není nic známo.

Petr Šuvalov vážně onemocněl ještě za Alžbětina života a přežil ji jen o pár dní. Zemřel 15. ledna 1762. ZNAMENITYJE rossijane, 124.

⁴⁰⁰ Ivan Ivanovič Šuvalov (1727 – 1797) – favorit carevny Alžběty Petrovny, mecenáš a jeden z autorů Akademického slovníku. Do historie vešel jako ochránce věd, kultury, osvícenství a přítel M. V. Lomonosova.

způsoby chování. Není divu, že v něm našla zalíbení i sama Alžběta Petrovna a učinila z něj svého favorita.

Ivan Šuvalov měl naprosto odlišnou povahu než jeho bratrance. Nebyl ani drzý ani chamtivý, ale naopak nesmělý, nezištný, poddajný a přál si všem vyhovět. Byl ještě umírněnější než Razumovskij a usiloval pouze o to, aby si mohl v klidu užívat lásku a pozornost carevny. Neprosil ji o majetek, hraběcí titul, netoužil po vysokých funkcích, nezaujímal žádný vládní post.⁴⁰¹ Kateřina II. o Ivanovi napsala: „*Vždy jsem ho našla s knihou v ruce...Tenkrát mu bylo 18 let, byl velmi příjemného vzhledu, velmi úslužný, velmi zdvořilý, velmi pozorný a od přírody velmi krotké povahy*“.⁴⁰²

Moc Ivana Šuvalova byla veliká a ještě se zvětšila po odstranění kancléře Bestužev-Rjumina a po zhoršení nemoci Alžběty Petrovny, která se stále méně a méně objevovala mezi lidmi a nikoho nepřijímala. Tehdy byl Ivan Šuvalov jediným člověkem, kterého k sobě carevna pustila. Přesto si vedl nenápadně a skromně, nedával na odiv své postavení a přidělil si roli plnítele pokynů své panovnice. O jeho reálné moci však nikdo nepochyboval.

V posledních letech vlády Alžběty Petrovny fungoval Ivan Šuvalov jako její sekretář a jednal jejím jménem s ministry.⁴⁰³ Netajil se tím, že sám připravuje texty carevniných ukazů. Těsně před smrtí Alžběty Petrovny se pod oficiálními dokumenty začaly objevovat i jeho podpisy.⁴⁰⁴ V roce 1761 o něm francouzský diplomat Fave napsal: „*Zasahuje do všech záležitostí, i když nemá zvláštní titul ani nezaujímá zvláštní hodnost. Zahraniční vyslanci a ministři se s ním neustále schází. Jedním slovem, užívá všechny výhody ministra, i když jím není, přičemž vliv na záležitosti má; jedná společně se svými bratrance*“.⁴⁰⁵ Nicméně Ivan Šuvalov své moci nezneužíval a netoužil po žádných výhodách. Když v roce 1757 předložil vicekancléř Voroncov Alžbětě Petrovně návrh, aby jmenovala Šuvalova hrabětem, členem Konference při nejvyšším dvoře, senátorem a darovala mu vesnici s 10 000 nevolníky, Šuvalov na to Voroncovovi odpověděl: „*Mohu říct, že nejsem ješitný a*

⁴⁰¹ RUSSKIJ dvor, 71; ANISIMOV, Jelizaveta, 218; PAVLENKO, Jelizaveta, 212, 207 – 208; NAUMOV, Jelizaveta, 58 – 59.

⁴⁰² Cit dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 217.

⁴⁰³ Skutečnost, že Ivan Šuvalov fungoval jako prostředník mezi carevnou a dvorem lze vyčíst z jeho dopisů s různými dvořany. Např. Pisma Stěpana Fjodoroviča Apraskina k Ivanu Ivanoviču Šuvalovu, 1. 11. 1756 Čirkovec, SIRIO, IX., 446.

⁴⁰⁴ PAVLENKO, Jelizaveta, 310 – 311.

⁴⁰⁵ Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 220.

*netoužím po bohatství a cti; milostivý pane, když jsem k těmto předmětům netlhnul v letech, kdy vášně a domýšlivost ovládají člověka nejvíce, tak ani nyní je nepotřebuji“.*⁴⁰⁶

Ivan Ivanovič Šuvalov byl jedním z prvních ruských intelektuálů, mecenášů a podporovatelů věd a umění. Byl velice vzdělaný,⁴⁰⁷ rád četl francouzské knihy, miloval poezii a umění. Nezáviděl talent druhým, ale naopak se radoval, když objevil něčí nadání a nažil se, aby takový člověk mohl své schopnosti rozvinout. V podpoře ruského umění a kultury viděl smysl svého života. Kdyby nebylo Ivana Šuvalova, nebyla by otevřena první ruská univerzita ani založena Akademie umění, mnoho talentovaných malířů a sochařů by zůstalo neznámými a ani ruská literatura by se nerozvíjela takovým tempem.⁴⁰⁸

Krátce před smrtí carevny se Ivan Šuvalov pokusil sblížit s mladým dvorem, protože si chtěl i nadále udržet své bezstarostné postavení. Nicméně nebyl úspěšný, neboť budoucí car Petr III. ani jeho žena Kateřina mu nevěřili. Ivan se totiž krátce předtím zapojil do projektu na předání koruny synovi velkoknížecího páru Pavlovi. Plán vznikl proto, že se někteří ruští šlechtici obávali nestálého následníka trůnu a jeho lásky k pruskému králi. Hlavními osobnostmi, které se do přípravy projektu zapojily, byl vice-kancléř hrabě Voroncov, hrabě Černyšev a ukrajinský hejtman Razumovskij. Šuvalov měl za úkol předat projekt k podpisu carevně, ale celý plán ztroskotal na nesouhlasu kancléře Bestuževa, který byl straníkem Kateřiny Alexejevny. Předání koruny Pavlovi by totiž znamenalo konec Kateřininých nadějí na získání ruské koruny.⁴⁰⁹

Carevna Alžběta Petrovna zemřela 5. ledna 1762 a její smrt Ivana Šuvalova velmi zasáhla. Z dopisů Ivana Černyševa vidíme, že se Ivan Šuvalov jen těžce vzpamatoval: „*Prosím, nepoddávejte se hořkosti. Víte, že můj první kurýr, který se*

⁴⁰⁶ Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 219 – 220. Podle legendy odevzdal po smrti carevny Ivan Ivanovič Šuvalov jejímu následníkovi milion rublů, kterým ho Alžběta obdarovala. Částka může být sporná, ale samotný postup by plně odpovídal Šuvalovově charakteru.

⁴⁰⁷ Srov. RUSSKIJ dvor, 71.

⁴⁰⁸ RUSSKIJ dvor, 72; ANISIMOV, Jelizaveta, 222, 224, 226; PAVLENKO, Jelizaveta, 214; PEKARSKIJ, Jelizaveta, 28; LONGWORTH, The Three Emperors, 207; BRENNAN, Enlightened Despotism, 263. Ukaz o zřízení univerzity a akademie umění A SOURCE Book, 388 – 391.

⁴⁰⁹ PAVLENKO, Jelizaveta, 209 – 210.

*již ke mně vrátil, mi řekl, že jste velmi zestárnul a že když vás viděl, měl pocit, že jste o pět let starší než já, a to mě málo těší“.*⁴¹⁰

Po smrti Alžběty Petrovny žil Ivan Ivanovič Šuvalov ještě dalších 36 let, ale nikdy se neoženil. Hodně cestoval, nějaký čas pobýval u svého přítele Voltaira, navštěvoval salony v Paříži, kde si získal všeobecnou vážnost a úctu. Dlouhou dobu žil v Itálii, kde sbíral obrazy a sochy, které pak věnoval Kateřině II.

Ke konci života se Ivan Šuvalov objevoval mezi lidmi jen zřídka a ještě řidčeji navštěvoval dvůr. Na podzim 1797 projevila carevna Marie Fjodorovna přání setkat se osobně s Ivanem Ivanovičem Šuvalovem. Cesta do Pavlovsku a zpět však byla pro staříka velmi náročná. Krátce po návratu onemocněl a brzy zemřel.⁴¹¹

5.5 Shrnutí

Ačkoliv byl převrat provedený Alžbětou Petrovnou prezentován jako vlastenecký, jeho úspěch byl v mnohém zajištěn cizinci. Francouz Lestocq sloužil jako prostředník mezi Alžbětou a markýzem de la Chétardie, i když samotný převrat nakonec proběhl bez jakékoliv účasti francouzského vyslance. Vůdcem gardistů, kteří se přidali na stranu dcery Petra Velikého, byl Sas Peter Grünstein. Ze tří lidí, kteří doprovázeli Alžbětu při noční cestě z jejího paláce do kasáren gardistů, byli dva cizinci – osobní lékař Lestocq a saský učitel hudby Christoph Jacob Schwarz.⁴¹²

Převrat Alžběty Petrovny provedlo zhruba 300 gardistů. Podíváme-li se podrobněji na společenské postavení spiklenců, zjistíme, že téměř polovinu z nich (44 %) tvořili rolníci. Naopak mezi dvořany patřila méně než jedna pětina stoupenců Alžběty Petrovny, pouhých 54 lidí. Zajímavé je, že se na převratu nepodílel ani jediný představitel nejvýznamnějších ruských šlechtických rodů a dokonce ani žádný důstojník.⁴¹³

Období vlády Alžběty Petrovny můžeme rozdělit do dvou fází. Tu první představují 40. léta, kdy bylo cílem obnovení petrovských pořádků. Druhá fáze

⁴¹⁰ Cit. dle: ANISIMOV, Jelizaveta, 228 – 229.

⁴¹¹ PAVLENKO, Jelizaveta, 209; ANISIMOV, Jelizaveta, 229 – 230.

⁴¹² Ed. Finch to the right honourable lord Harrington, Sankt Peterburg November the 26th 1741, SIRIO, XCI., No. 81., 338; PEKARSKIJ, Jelizaveta, 13; ANISIMOV, Jelizaveta, 89; BAIN, The Daughter, 51.

⁴¹³ MANSTEIN, Zapiski, 232; PEKARSKIJ, Markiz, 405; KURUKIN, Epocha, 349 – 350; STELLNER, Rusko, 104; PAVLENKO, Jelizaveta, 37. Srov. BAIN, The Daughter, 56.

probíhala v 50. letech a vyznačovala se snahou o vytvoření nových reforem.⁴¹⁴ Porovnáme-li Alžbětiny vládní orgány s institucemi jejích předchůdců, zjistíme, že Alžbětiny instituce měly méně pravomocí. Nejvýraznějším rozdílem je nejspíše právo vydávat ukazy carevniým jménem. Zatímco Nejvyšší tajná rada Kateřiny I. a Kabinet ministrů Anny Ivanovny touto pravomocí disponovaly, Alžbětina Konference při nejvyšším dvoře takové právo nikdy neměla.⁴¹⁵ Za vlády Alžběty Petrovny také častěji docházelo k výměně úřednického aparátu.

Za vlády Alžběty Petrovny se také významně mění postavení Ruska. Evropské státy se přestávají snažit o jeho izolaci a začínají jej vnímat jako rovnocenného partnera, který může zasahovat do evropské politiky. Také vyslanci evropských monarchů působící u ruského dvora jsou mnohem aktivnější a ve větší míře zasahují do ruských záležitostí.

Jak již bylo řečeno výše, u ruského dvora spolu soupeřily dvě frakce. Pruská strana, v jejímž čele stál carevniin osobní lékař Lestocq a vice-kancléř Voroncov, měla podporu francouzského, pruského a bavorského vyslance. Toto uskupení prosazovalo orientaci Ruska na Prusko a Francii. Proti ní stála strana kancléře Bestužev-Rjumina, která prosazovala spolupráci s Rakouskem a Velkou Británií. Bestužev se opíral zejména o Čerkasova a měl podporu carevniina favorita Razumovského a britského vyslance. Kancléři Bestuževovi se nakonec podařilo zvítězit a přimět carevnu, aby se držela jím stanoveného kurzu ruské zahraniční politiky. Nicméně ani poté neměl klid, musel čelit stále rostoucímu vlivu klanu Šuvalovů, kteří se neustále snažili kancléře odstranit.⁴¹⁶

Kdo řídil ruský stát v době vlády Alžběty Petrovny? Zahraniční politika byla sférou vlivu kancléře Bestuževa a po jeho pádu v roce 1758 ji určoval jeho nástupce ve funkci Voroncov. Vnitřní politika byla ve 40. letech řízena vládními institucemi, v 50. letech ji určoval Petr Ivanovič Šuvalov.⁴¹⁷

Stejně jako její předchůdci, měla i Alžběta Petrovna favority, ale vybírala si je výhradně mezi Rusy a Ukrajinci. Během její dvacetileté vlády hráli roli favorita dva muži – Alexej Grigorjevič Razumovskij a Ivan Ivanovič Šuvalov. Oba si byli velmi

⁴¹⁴ PISARKOVA, Gosudarstvennoe upravlenije, 268 – 269.

⁴¹⁵ NAUMOV, Jelizaveta, 60.

⁴¹⁶ Lord Hyndford to His Grace the duke of Newcastle, Moscow, August the 3rd 1749, SIRIO, CX., No. 152., 435; STELLNER, Rusko, 108; SOLOVJOV, Istorija, T. 21, 156.

⁴¹⁷ PAVLENKO, Strasti u trona, 181; LONGWORTH, The Three Empresses, 212.

podobní. Byli skromní, do státních záležitostí nezasahovali a nikdy se nepokusili zaujmout postavení spoluvládce carevny. Navíc mezi sebou měli dobré vztahy, nechápali toho druhého jako konkurenta a nesoupeřili spolu.⁴¹⁸

Jak bývá obvyklé, nehodnotili současníci dobu vlády Alžběty Petrovny pozitivně. Převládal názor, že ve větší míře než za předcházejících panovníků vzkvétá rozvrat dvora, vládnoucí elity jsou mnohem více rozmařilé, zpronevěra nabyla nevídaných rozměrů a stát je finančně vyčerpán. S posledním argumentem lze souhlasit, Rusko bylo na konci vlády Alžběty Petrovny skutečně finančně vyčerpáno, ovšem těžká finanční situace nebyla dílem carevny a její kamarily, ale sedmileté války. Jinak však jsou výsledky Alžbětiny dvacetileté vlády velmi pozitivní. Alžběta Petrovna na čas ovládla Východní Prusko, čímž posunula hranice ruského impéria směrem na západ. Za celý svůj život nepodepsala jediný rozsudek smrti, zrušila vnitřní cla, položila základ ruskému bankovnímu systému, otevřela Moskevskou univerzitu a Akademii umění, podporovala vědy a umění a rozvoj průmyslu a obchodu. Za dvacet let její vlády se počet závodů vyrábějící produkty černé metalurgie zvýšil z 59 (stav roku 1740) na 99 (1760). Ještě větší vzrůst zaznamenal textilní průmysl. V roce 1745 existovalo v Rusku 71 textilních manufaktur a v roce 1763 už jich bylo 205.⁴¹⁹

⁴¹⁸ RUSSKIJ dvor, 71; NAUMOV, Jelizaveta, 58 – 59, 64; SOLOVJOV, Istorija, T. 23 – 24, 63.

⁴¹⁹ STELLNER, Rusko, 128; PAVLENKO, Jelizaveta, 309 – 312; PEKARSKIJ, Jelizaveta, 5.

6.0 SROVNÁNÍ KAMARIL

V této kapitole budu porovnávat kamarily tří ruských panovnic – Anny Ivanovny, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny. Bironovu regentství se budu věnovat jen okrajově, neboť se neudržel u moci dostatečně dlouho na to, aby bylo možné vyvozovat obecně platné závěry. Nejprve se zaměřím na samotné panovnice. Odpovím na otázky, jak se lišily jejich povahy, jaké byly jejich schopnosti vládnout a zda byly ochotné dělit se s někým o moc. Poté porovnáám personální složení kamaril. Zajímá mě zejména, která kamarila se nejméně proměňovala, ve které byl nejvyšší počet cizinců a jak staří byli členové jednotlivých kamaril. Následně se budu věnovat favoritům, kteří v kamarilách zaujímali specifické postavení. Porovnáám jejich charaktery a určím, který z nich měl největší pravomoci. Nakonec se zaměřím na nejúspěšnější osobnosti, kterým se podařilo udržet se u moci během několika různých vládních režimů. Pokusím se zodpovědět několik otázek: V čem spočívalo tajemství jejich úspěchu? Měly tyto osobnosti nějaké společné předpoklady? Jak se měnilo jejich postavení v průběhu první poloviny 18. století? Kdy jejich moc dosáhla vrcholu?

6.1 Panovnice

Srovnáme-li charakterové vlastnosti Anny Ivanovny, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny, zjistíme, že Anna Leopoldovna byla úplným protikladem Alžběty Petrovny. Zatímco první byla uzavřená, vážná a nerada se ukazovala na veřejnosti, druhá naopak společnost vyhledávala, nedělalo jí problém chovat se nenuceně, byla veselá a ráda si užívala života. Anna Ivanovna pak má shodné vlastnosti s oběma svými nástupkyněmi. Stejně jako její neteř byla laskavá a lenivá, zatímco s Alžbětou ji pojila záliba v plesech a různých dvorních slavnostech a také majestátní vystupování. Ani jedna z panovnic neoplývala výjimečnou inteligencí. Anna Ivanovna s Alžbětou Petrovnou se velmi živě zajímaly o klepy a skandály. Ačkoliv obě nežily zrovna ctnostně, u dvora dbaly na přísné dodržování morálky.

Nejmírnější povahu ze všech tří panovnic měla Anna Leopoldovna. Její současníci její mírnost sice obdivovali, ale na druhou stranu uznávali, že postrádá jakoukoliv autoritu. Anna Ivanovna si vysloužila respekt tím, že v lidech vzbuzovala strach. Nedělalo jí problém podepisovat rozsudky smrti a dokázala rázně zasáhnout,

takže si nikdo nedovolil neplnit její rozkazy. Alžběta Petrovna se zase dokázala svým současníkům zalíbit a získat si je svým šarmem. Navíc v kritických situacích byla schopná rázně jednat.⁴²⁰

Zaměříme-li se na vzdělání, kterého se panovnicím dostalo, zjistíme, že bylo nedostatečné. Ani jedna z nich nebyla připravována na úlohu vládkyně tak velké země, jakou bylo Rusko. Učili je zejména cizím jazykům, tanci a jízdě na koni, aby dokázaly důstojně reprezentovat roli manželky evropského panovníka. Nejlepšího vzdělání se dostalo Anně Leopoldovně, přesto však lze říct, že její znalosti byly dosti povrchní. Nejméně vzdělaná byla Anna Ivanovna.⁴²¹

Anna Leopoldovna bývá obviňována, že nebyla způsobilá k vládě. Domnívám se, že je toto obvinění scestné a souhlasím s ruským historikem J. V. Anisimovem, který tvrdí, že Anna Leopoldovna nebyla o nic hůř připravena vládnout než její předchůdkyně i nástupnice.⁴²²

Jaký postoj panovnice k vládnutí zaujímaly? Ani jedné nepřipadalo vládnutí zábavné. Zpočátku se všechny tři snažily plnit své povinnosti zodpovědně, ale brzy je to omrzelo, protože řízení státu jim připadalo komplikované a zabíralo příliš mnoho času. Anna Ivanovna neměla problém s přesunem zodpovědnosti za chod státu na ministry. Dokonce jim dovolila podepisovat ukazy jejím jménem. Alžběta Petrovna střežila svou moc daleko více. Vypracovávání zákonů sice nechávala na ministrech, ale následně jí všechny musely být předloženy k podpisu. Anna Leopoldovna působí velmi nerozhodně. Střídaly se u ní období, kdy přenechávala vládu druhým, s obdobími, kdy postupovala celkem samostatně. Také byla nejvíce ovlivnitelná, zatímco Alžběta Petrovna se nechávala ovlivňovat nejméně. Všechny tři panovnice nejvíce zajímala zahraniční politika.

Jakými lidmi se panovnice obklopovaly? Anna Ivanovna i Alžběta Petrovna si dokázaly vybrat schopné a kompetentní rádce a uměly udržovat rovnováhu mezi soupeřícími frakcemi. Tyto schopnosti Anně Leopoldovně bohužel chyběly, takže období její vlády je obdobím nestability a chaosu.⁴²³

⁴²⁰ ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 130.

⁴²¹ LEVIN, Rossijskij generalissimus, 84; BAIN, The Daughter, 139; NAUMOV, Jelizaveta, 51.

⁴²² ANISIMOV, Ivan VI Antonovič, 150.

⁴²³ LEVIN, Rossijskij generalissimus, 84.

Anna Leopoldovna i Alžběta Petrovna se prezentovaly jako pokračovatelky Petra Velikého. Anna vysílala mladé lidi na studia do zahraničí, Alžběta se zase pokusila restaurovat systém státní správy svého otce.⁴²⁴

Annu Ivanovnu i Alžbětu Petrovnu lze považovat za úspěšné carevny. První se podařilo uhájit samoděržaví, druhá získala nová území a podporovala rozvoj kultury, průmyslu a obchodu. Annu Leopoldovnu za úspěšnou nelze označit, protože se u moci neudržela. Proč byla svržena? Anna nastupovala na trůn jako nejmladší ze tří porovnávaných panovnic. Na rozdíl od své předchůdkyně i nástupnice nedokázala odhadnout charakter lidí, byla naivně důvěřivá a nedbala rad zkušenějších osob.⁴²⁵

6.2 Kamarily

Personálně nejstabilnější byla kamarila Anny Ivanovny. Ke změnám v ní docházelo pouze v případě úmrtí některého z členů. Jedinou výjimku představuje Artemij Petrovič Volynskij, který se pokusil odstranit carevnina favorita Birona. Ten si to samozřejmě nenechal líbit a zařídil, aby byl Volynskij zatčen, obviněn z protistátní činnosti a popraven.

Kamarila Anny Ivanovny nebyla rozdělena na dvě skupiny, které by mezi sebou soupeřily o carevnu přízeň, jako tomu bylo v alžbětinské kamarile. Obvykle se spojovalo více velmožů proti jednomu, kterého chtěli odstranit. Členové kamarily nehleděli na politické přesvědčení ani původ spojenců. Důležité pro ně bylo zbavit se konkurenta a byli proto ochotní spojit se s kýmkoliv. Alžbětinská kamarila se hned na počátku její vlády rozdělila na dvě frakce, přičemž k přechodu z jedné do druhé téměř nedocházelo. Strany změnil pouze hrabě Michail Illarionovič Voroncov, který nejprve podporoval vice-kancléře Bestužev-Rjumina. Jakmile Bestužev povýšil na kancléře, přidal se Voroncov k jeho odpůrcům, neboť se domníval, že tuto funkci měl získat on. Kamarila Anny Leopoldovny fungovala nejprve na stejném principu jako kamarila její tety a teprve krátce před svržením velkokněžny se začaly utvářet dvě skupiny, které si navzájem konkurovaly.

Ve které kamarile byl největší počet cizinců? Rozhodně v kamarile Anny Leopoldovny, která se obklopovala téměř samými cizinci, většinou německého

⁴²⁴ VALIŠEVSKIJ, Carstvo ženščin, 389.

⁴²⁵ LEVIN, Rossijskij generalissimus, 84.

původu. Jedinými Rusy patřícími do její komory byli kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij, který však neměl téměř žádnou moc, i když zastával post kancléře, a hrabě Michail Gavrilovič Golovkin, který se naopak stal hlavním rádcem Anny Leopoldovny. Nejméně cizinců pak měla ve své komoře Alžběta Petrovna, přičemž ani jeden cizinec se v její komoře neudržel až do konce její vlády. V komorách Anny Leopoldovny i Alžběty Petrovny se objevovali také někteří zahraniční diplomaté.

Jaká byla moc cizinců v jednotlivých komorách? Za vlády Anny Ivanovny zastávali cizinci nejdůležitější státní úřady. Tři nejmocnější muži její doby pocházeli ze zahraničí. Personální otázky ovlivňoval Biron, zahraniční politiku řídil Ostermann a armáda podléhala Münnichovi. Síla triumvirátu Biron – Ostermann – Münnich spočívala v jejich spolupráci. Carevna Anna Ivanovna byla dostatečně silná, aby mezi nimi dokázala udržet rovnováhu. Jakmile zemřela, začali si vzájemně zasahovat do sfér vlivu a snažili se vzájemně odstranit, což postupně znamenalo pád všech tří.⁴²⁶ V době regentství Anny Leopoldovny moc cizinců ještě více vzrostla. Navíc začali do ruských záležitostí výrazněji zasahovat zahraniční vyslanci. Alžběta Petrovna hlásala při nástupu na trůn, že z Ruska všechny cizince vyžene, ale ve skutečnosti to nikdy neměla v plánu. Přestala je pouze dosazovat do nejvyšších funkcí, takže jejich vliv se ve srovnání s předcházejícími vládami snížil.⁴²⁷ Nejvýraznější změna proběhla v oblasti zahraniční politiky. Po 15 letech ji řídil opět Rus (Bestužev-Rjumin).

Jaký byl průměrný věk členů komor jednotlivých panovic? Anna Ivanovna nastoupila na ruský trůn v 37 letech. V roce jejího nástupu se průměrný věk členů její komory pohyboval kolem 45 let, přičemž nikdo nebyl mladší než carevna. Anna Leopoldovna nastoupila na trůn, když jí bylo 22 let. Její komoru tvořili jak lidé mladší 30 let, tak lidé, kterým bylo více než 50 let. Průměrný věk členů se pohyboval kolem 39 let. Z hlediska věku je tedy její komora nejméně vyrovnaná. Alžběta Petrovna nastupovala na trůn jako dvaatřicetiletá. V roce 1741 byli pouze dva členové její komory ve věku kolem 50 let (Lestocq a Bestužev-Rjumin), věk ostatních se pohyboval v rozmezí 30 – 40 let. Průměrný věk členů alžbětinské komory pak vychází na 36 let.

⁴²⁶ BUNAKOVA – KAMENSKAJA, *Pravlenije Anny Ioannovny*, 58.

⁴²⁷ NAUMOV, *Jelizaveta*, 64.

Z jakých okruhů si panovnice vybíraly své nejbližší rádce? Anna Ivanovna žila dlouhá léta mimo Rusko, takže po návratu do vlasti zde mnoho přátel neměla. Zpočátku se proto opírala zejména o příbuzné. Svou komarilu si pak sestavila z lidí, kteří jí během pokusu o omezení samoděržaví zachovali věrnost. Z exponentů minulého režimu zůstal pouze Ostermann. Do komarily Anny Leopoldovny patřili jak lidé, kteří už za vlády její tety zastávali vysoké státní úřady (Münnich, Ostermann, Čerkasskij), tak osobnosti, které se v komarile objevily poprvé (Golovkin, Lynar, Botta). Alžbětinskou komarilu tvořili z větší části lidé, kteří působili na jejím dvoře už v době panování jejích předchůdkyň. Společně s ní snášeli ústrky a společně s ní zažili také vzestup. Z předcházející vlády si své postavení udržel pouze Čerkasskij. Z komarily Anny Ivanovny přešel do alžbětinské komarily Bestužev-Rjumin, který byl v době vlády Anny Leopoldovny ve vyhnanství.

6.2.1 Favorité

Všechny tři panovnice měly svého favorita. Oblíbencem Anny Ivanovny se stal Ernst Johann Biron, Anna Leopoldovna si vybrala hraběte Moritze Karla Lynara. Alžběta Petrovna měla favority dokonce dva – hraběte Alexeje Grigorjeviče Razumovského a Ivana Ivanoviče Šuvalova. Zatímco oblíbenci Anny Ivanovny i Anny Leopoldovny byli cizinci,⁴²⁸ Alžběta Petrovna si své favority vybírala mezi Rusy.⁴²⁹ Nedomnívám se však, že by výběr podle národnosti byl cílený. Alžbětu Petrovnu spíše přitahovali muži, kteří se nepletli do politiky.

Srovnáme-li Birona, Lynara, Razumovského a Šuvalova, zjistíme, že Anna Ivanovna měla podobný vkus jako její neteř. Jak Biron tak Lynar byl ambiciózní a ctižádostivý. Biron mohl ovlivňovat všechny sféry státní správy, nejvíce ze všeho ho však zajímaly personální otázky. Chtěl-li někdo získat nějakou funkci, musel mít souhlas carevnina favorita. Biron zprostředkoval carevně kontakt s ostatním světem. Anna Ivanovna s ním konzultovala každý svůj krok a bez jeho vědomí neučinila žádné rozhodnutí. Také Lynar velmi rád zasahoval do politického dění, zejména do zahraničních záležitostí. Anna Leopoldovna mu věřila jako téměř nikomu a radila se s ním o všech důležitějších problémech. Bohužel se však u moci

⁴²⁸ Bironova rodina pocházela z Vestfálska, Lynar byl saský šlechtic italského původu. STELLNER, Rusko, 63, 85.

⁴²⁹ Razumovskij pocházel z Ukrajiny, která však byla součástí ruského impéria.

neudržela dostatečně dlouho, takže nemůžeme říct, jakým směrem by se ubírala Lynarova kariéra, zda by dosáhl pozice Birona nebo ji dokonce překonal.

Také favorité carevny Alžběty Petrovny jsou si až neuvěřitelně podobní. Oba plně uspokojovala role favorita, byli neambiciózní, leniví a plně si užívali výhody plynoucí z jejich postavení. Razumovského politika vůbec nezajímala, do řízení státu nezasahoval, pouze občas žádal carevnu o nějakou výhodu pro svou rodinu a přátele. Také se snažil hájit zájmy své rodné Ukrajiny. Ještě umírněnější byl druhý Alžbětín favorit Šuvalov, který nezasahoval vůbec do ničeho. Jeho životním cílem se stala podpora kultury a vzdělanosti. Je velmi pozoruhodné, že oba favorité spolu velmi dobře vycházeli a nikdy nechápali toho druhého jako konkurenci.

Která carevna se nechala nejvíce ovlivňovat? Z předcházejících řádků je patrné, že to byla Anna Ivanovna. Biron měl ze všech favoritů bezpochyby největší moc nad carevnou i celou říší. Naopak Alžběta Petrovna si svou pozici žárlivě střežila, a proto si jako favority vybírala muže, kteří netoužili po politických úspěších a kteří by si nikdy nedovolili nárokovat její moc.

Mají favorité Anny Ivanovny, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny něco společného? Ano, spojuje je skutečnost, že nezastávali nejvyšší státní úřady. Měli jen funkce u dvora nebo v armádě.

6.2.2 Nejúspěšnější osobnosti

Mezi nejúspěšnější osoby, které se dokázaly plně přizpůsobit politickým změnám a podržely si svůj post za vlády několika panovníků, patří hrabě Andrej Ivanovič Ostermann, hrabě Christoph Burkhard Münnich, kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij, hrabě Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin a hrabě Andrej Ivanovič Ušakov.

Co bylo tajemstvím jejich úspěchu? Srovnáme-li charakterové vlastnosti výše zmíněných osob, zjistíme, že mají některé společné rysy, podle kterých je můžeme rozdělit do dvou skupin. Do první skupiny patří Ostermann, Münnich a Bestužev-Rjumin. Všichni byli znalci svého oboru s mnohaletými zkušenostmi, kterým mohl jen stěží někdo konkurovat. Pro své vládcy tak byli nepostradatelní. Dalším jejich společným rysem je nadměrná pracovitost. Dokázali pracovat dnem i nocí a byli ochotní ujmout se práce, o kterou nikdo jiný nestál. Všichni tři byli velmi ambiciózní, inteligentní, uměli výborně intrikovat a nedělalo jim problém odstranit

své konkurenty jakýmkoliv způsobem. Ostermann a Bestužev-Rjumin nikomu nevěřili a perfektně znali své panovnice. Oba věděli, kdy je vhodná příležitost pro sdělení informací a jak je potřeba je podat, aby vyvolaly kýžený efekt. K nejzávažnějším problémům nikoho nepouštěli a řešili je sami, čímž si zachovali výjimečnost a nepostradatelnost.

Čerkasskij představuje zcela odlišný typ, a proto ho řadím do druhé skupiny. Ušakov má některé vlastnosti shodné se členy první skupiny (pracovitost, odbornost), nicméně převládají u něj rysy charakteristické pro druhou skupinu. Ani Čerkasskij ani Ušakov nebyl příliš ambiciózní a nehnal se za vyššími cíli. Oběma stačilo postavení, které měli. Co však bylo ještě důležitější, nepovažovali za podstatné, kdo zrovna vládne. Vždy věrně sloužili panovníkovi, který byl zrovna u moci. Ušakov sice nikdy nepatřil do žádné kamarily, ale přesto ho lze počítat mezi osoby, které měly určitý vliv, protože stál v čele nejobávanějšího státního úřadu.⁴³⁰ Čerkasskij byl členem všech kamaril, ovšem téměř vždy měl nejmenší moc. Jeho význam rostl v krizích, kdy bylo potřeba mít co nejvíce stoupenců, takže se pak konkurenti předháněli, aby ho získali pro svou věc.⁴³¹

Zaměříme se nyní na jednotlivé osoby. Jak se proměňovala jejich pozice v průběhu různých vlád? Hrabě Andrej Ivanovič Ostermann začal svou politickou kariéru v době vlády Petra I. Nejprve působil jako překladatel a následně sekretář v Posolském prikazu.⁴³² Velmi brzy si získal carovu důvěru, takže mu byl svěřen i tak důležitý úkol, jako je jednání o míru se Švédskem, který měl ukončit severní válku. Ostermann dále dohlížel na diplomatické vztahy Ruska s ostatními státy, psal zahraničním dvorům a ruským vyslancům. Radil carovi i ve vnitřních záležitostech, podílel se např. na vytvoření Tabulky hodností. V posledních letech Petrovy vlády patřil Ostermann k několika málo lidem, kterým car věřil. Přesto nelze říct, že by Ostermannova moc byla nějak závratně vysoká, neboť Petr I. byl zvyklý o všem rozhodovat sám. Po nástupu Kateřiny I. na ruský trůn byl Ostermann povýšen na vice-kanceláře a po zřízení Nejvyšší tajné rady se stal jejím členem. V roce 1726 pak uzavřel spojeneckou smlouvu s Rakouskem. Jeho vliv se tedy zvýšil, v podstatě sám řídil zahraniční politiku. Ještě větší vzestup zažil Ostermann po nástupu Petra II.,

⁴³⁰ Tajné kanceláře.

⁴³¹ Do druhé skupiny lze zařadit i několik šlechticů, kteří zastávali nižší posty.

⁴³² V podstatě ministerstvo zahraničních věcí.

jehož byl vychovatelem. Car se sice postupně vymanil z jeho vlivu, ale Ostermann si udržel svou moc v Nejvyšší tajné radě. Za vlády Anny Ivanovny se Ostermannovi po počátečních komplikacích podařilo pevně získat kontrolu nad Kabinetem ministrů, novým nejvyšším vládním orgánem. Řídil vnitřní i zahraniční záležitosti. Své postavení si udržel i v době Bironova regentství. Po Münnichově převratu byl Ostermannův vliv po dlouhé době zmenšen. Přišel o funkci vice-kancléře a ztratil vliv na vnitřní i zahraniční politiku Ruska. Velmi brzy se mu však podařilo jeho pozici obnovit. Poté, co odstranil Münnicha, ocitl se Ostermann v roli nekorunovaného vládce ruského státu. Nástup Alžběty Petrovny znamenal konec Ostermannovy kariéry, protože nová carevna ho považovala za svého hlavního nepřítele a poslala ho proto do vyhnanství na Sibiř, kde po několika letech zemřel.⁴³³

I když Ostermann dosáhl nejvyššího postavení v době vlády Anny Leopoldovny, domnívám se, že nejúspěšnější byl v době vlády Anny Ivanovny, kdy neměl žádného vážnějšího konkurenta a nemusel čelit žádné opozici. Jeho postavení bylo stabilní a v podstatě sám určoval kurz zahraniční politiky ruského impéria.

Hrabě Christoph Burkhard Münnich přijel do Ruska v roce 1721 a za vlády Petra I. působil jako vojenský inženýr. Projektovat opevnění pevnosti Kronštadu, budoval nové silnice a v roce 1723 mu byla svěřena výstavba Ladožského kanálu.⁴³⁴ Do politiky v této době nezasahoval. Car si ho kvůli jeho schopnostem velmi vážil a uměl ho i náležitě ocenit. Po nástupu Kateřiny I. se Münnichovo postavení zhoršilo, protože Rusku vládl kníže Menšikov, který Münnicha neměl rád. Přibližně v této době se Münnich sblížil s Ostermannem a díky tomuto přátelství byl po Menšikovově pádu jmenován hlavním ředitelem fortifikačních prací v Rusku. Krátce poté se stal generálním guvernérem Petrohradu, Ingrie, Karelie a Finska. Ještě výraznější vzestup zažil Münnich po nástupu Anny Ivanovny, která mu svěřila kontrolu nad armádou. Münnich se poprvé stal členem kamarily a patřil mezi tři nejmocnější muže říše. Provedl úspěšnou reformu armády a během válek s Polskem a Tureckem dosáhl několika oslnivých vítězství. V roce 1740 se aktivně podílel na prosazení Bironova regentství, za což čekal další povýšení, které se ale nedostavilo.

⁴³³ Le maquis de la Chétardie à m. Amelot, Pétersbourg, 7/18 mars 1741, SIRIO, XCII., No. 67., 424; STELLNER, Rusko, 57; MARKINA, Graf A. I. Osterman, 172; BITTNER, Beiträge zur Geschichte, 123; NEMCY v gosudarstvennosti Rossii, 3 – 4.

⁴³⁴ JAKOVLEV, B. K. Minich – strojitel dorogi, 164.

Proto se rozhodl pro převrat v kurzu Anny Leopoldovny, který ho vynesl na vrchol. Následující tři měsíce byl Münnich téměř všemocný. Nicméně toto postavení si kvůli své ctižádosti, povýšenosti a chamtivosti neudržel. Byl poslán do penze a po nástupu Alžběty Petrovny do vyhnanství na Sibiř, odkud ho osvobodil až Petr III.⁴³⁵

Münnichova kariéra nebyla tak přímá jako Ostermannova. Na vrcholu moci se ocitl v době regentství Anny Leopoldovny, ale udržel se tam je velmi krátkou dobu.

Další velmi úspěšnou osobností byl kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij. Zatímco jiní zažívali pády a vzestupy, kariéra knížete Čerkasského byla téměř konstantní. Za vlády Petra I. působil jako guvernér Sibiře, za Kateřiny I. byl jmenován senátorem. V roce 1730 vystoupil proti Nejvyšší tajné radě a odmítl, aby o budoucnosti Ruska rozhodovala úzká skupina vyvolených. Ačkoliv byl proti obnovení samoděržaví, carevna chápala jeho jednání jako snahu jí pomoci a náležitě ho odměnila. Jmenovala ho kabinetní ministrem a Čerkasskij se tak poprvé stal součástí panovnické komory, kterou už nikdy neopustil. Prestiž Čerkasského se ještě zvýšila v době Bironova regentství, neboť byl jedním ze dvou lidí, kterým regent věřil a od kterých si nechal radit. Dalo by se očekávat, že po pádu Birona bude následovat pád Čerkasského, nicméně tato situace nenastala. Naopak kníže dokonce ještě povýšil, neboť byl jmenován kancléřem. Proč tomu tak bylo? Proto, že Čerkasskij byl člověk tvárný, který se nechal snadno ovlivnit a bez problému se přizpůsoboval silnějším osobám. Nekladl odpor, takže bylo jisté, že i když bude kancléřem, nebude mít reálnou moc. Zřejmě ze stejného důvodu ho ponechala v této funkci i carevna Alžběta Petrovna.

Čerkasskij sice nikdy skutečnou moc neměl, ale to mu evidentně nevadilo. Jeho funkce mu přinášela značnou prestiž, neboť patřil mezi úzký kruh vyvolených. Nejlepší postavení měl během Bironova regentství. Podíváme-li se na situaci z hlediska udržení se ve funkci, můžeme Čerkasského považovat za jednoho z nejúspěšnějších lidí.

Hrabě Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin působil za vlády Petra I. jako ruský vyslanec v Dánsku a v Hamburku. Jeho slibně nastartovaná kariéra se zastavila po nástupu Kateřiny I. Jak už bylo řečeno výše, za Kateřinu vládl kníže Menšikov, který neměl rodinu Bestužev-Rjumina zrovna v oblibě a postaral se o to, aby měla co nejmenší vliv. Bestužev-Rjumin pak působil jako vyslanec v druhořadých státech,

⁴³⁵ ŠIŠOV, Znamenityje inocrancy, 360 – 364; RANSEL, The „Memoirs“, 844.

což pokračovalo i za vlády Anny Ivanovny. Situace se změnila v roce 1740, kdy ho carevnin favorit Biron povolal do Ruska a zařídil, aby se stal členem Kabinetu ministrů. Bestužev-Rjumin se tak dostal mezi carevny nejblíže spolupracovníky. Bironovi byl zavázán, a proto se aktivně podílel na jeho jmenování regentem. Za své úsilí byl odměněn, regent z něj udělal svého prvního rádce. Bestuževovo postavení zcela záviselo na moci regenta, takže když byl svržen, znamenalo to i jeho pád. V době vlády Anny Leopoldovny žil Bestužev-Rjumin ve vyhnanství, ale nová carevna Alžběta Petrovna ho povolala zpět ke dvoru a učinila z něj jednoho z nejmocnějších lidí. Jmenovala ho sice pouhým vice-kancléřem, ale vzhledem k velmi špatnému zdravotnímu stavu kancléře Čerkasského řídil Bestužev zahraniční záležitosti v podstatě už od samého počátku vlády Alžběty Petrovny. V roce 1744 pak byl Bestužev jmenován kancléřem. V podstatě se jeho postavení dá přirovnat k postavení Ostermanna v době vlády Anny Ivanovny. Pád si Bestužev způsobil, když si chtěl pojistit své místo i za dalšího režimu.⁴³⁶

Bestuževova kariéra je asi nejpozoruhodnější ze všech. Nadějný diplomat se slibnou kariérou se najednou ocitá na druhořadých postech. V době, kdy už to vypadá, že se jeho situace nezlepší, je povolán zpět do Ruska a stává se členem anenské komory a následně pravou rukou regenta Birona. Poté následuje pád, aby byl po několika měsících opět povolán zpět a dosáhl vrcholu své moci.

Mezi nejúspěšnější osobnosti první poloviny 18. století lze zařadit také hraběte Andreje Ivanoviče Ušakova. Svou kariéru začal v Preobraženském pluku, kde pomalu postupoval v žebříčku hodností. V roce 1717 se stal členem Tajné kanceláře. Když byl tento úřad Petrem II. zrušen, nezastával Ušakov žádnou významnou funkci. V roce 1730 pak vystoupil proti omezení samoděržaví, za což byl jmenován senátorem a po obnovení Tajné kanceláře se stal jejím šéfem, protože měl s prací v této instituci zkušenosti. Pracoval dlouho do noci a práce představovala hlavní smysl jeho života. Přesně věděl, jak získat potřebné informace, poznal, jak s kým jednat, aby řekl to, co bylo potřeba zjistit. Patrně z tohoto důvodu zůstal v této funkci i v době regentství Birona, Anny Leopoldovny i za vlády Alžběty Petrovny. Vždy

⁴³⁶ ANISIMOV, Jelizaveta, 167 – 168.

byl věrný monarchovi, který zrovna vládl, takže v podstatě pokaždé mohl být odstraněn jako podporovatel předcházejícího režimu. Přesto se to nikdy nestalo. Domnívám se, že to bylo proto, že věděl až příliš mnoho, a pro panovníky tak bylo výhodnější, sloužil-li jim.

ZÁVĚR

Zhodnotíme-li charakterové vlastnosti Anny Ivanovny, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny, můžeme konstatovat, že ani jedna z nich neměla potřebné schopnosti k tomu, aby sama vládla tak velkému státu, jakým byla ruská říše. Nikdo nepředpokládal, že by se někdy mohly stát ruskými panovnicemi, a proto ani nebyly k vládě připravovány. Anna Ivanovna a Alžběta Petrovna však přesto mohou být považovány za poměrně úspěšné carevny. Dokázaly si získat respekt poddaných, uměly si vybrat inteligentní a schopné rádce a zvládaly úspěšně manévrovat mezi soupeřícími dvorními klikami. Anna Leopoldovna tyto schopnosti postrádala. Byla příliš mírná, důvěřivá a neuměla rázně jednat, a proto se také neudržela u moci.

Kamarila Anny Ivanovny se vytvořila z lidí, kteří jí zachovali věrnost při pokusu členů Nejvyšší tajné rady o omezení samoděržaví. Anna se raději obklopovala cizinci, protože ruským velmožům nevěřila. Obávala se, že by se zase mohli pokusit omezit její moc. Kamarilu Anny Leopoldovny tvořili jak nejbližší spolupracovníci její předchůdkyně, tak členové jejího vlastního dvora. Anna si ponechala některé blízké spolupracovníky své tety, protože věděla, že jsou schopní a zároveň neměla nikoho, kdo by je mohl nahradit. Alžběta Petrovna si svou kamarilu sestavila zejména z lidí působících u jejího dvora. Protože jí prokázali věrnost v době, kdy její postavení bylo značně nejisté, znamenal její vzestup i jejich povýšení. Z předcházejících kamaril se do té Alžbětiny dostali pouze dva lidé.

Cizinci působící v kamarilách tří výše zmíněných panovnic byli ve většině případů osoby, které už v Rusku žily delší dobu a které velmi dobře znaly místní poměry. V dosavadní literatuře a obecném kulturním povědomí převažoval negativní názor na působení cizinců v nejvyšších státních funkcích, dokonce bylo možné nalézt tvrzení o záměrném poškozování ruských zájmů. Jak však ukazují moderní výzkumy i závěry předkládané práce, situace byla zcela odlišná. Ostermann vždy hájil ruské zájmy a snažil se ruskému impériu zajistit co nejlepší postavení mezi evropskými velmocemi. Münnich zmodernizoval ruskou armádu, takže dosáhla řady vojenských úspěchů a právem vyvolávala v evropských panovnících obavy. Také Biron se ve funkci regenta snažil řídit ruský stát, jak nejlépe uměl. Účastnil se zasedání nejdůležitějších vládních institucí a podílel se na tvorbě zákonů. V modernizaci ruské armády pokračoval rovněž princ Anton Ulrich Brunšvický. Jediný, komu nešlo o

zlepšení postavení ruské říše, byl markýz de la Chétardie. Ostatně jako vyslanec francouzského krále musel hájit hlavně francouzské zájmy.

Zvláštní postavení v kamarilách zaujímalí favorité, protože to byli lidé, kteří měli k panovníkům nejbližší a většinou na ně měli také největší vliv. Při srovnání favoritů Anny Ivanovny, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny zjistíme, že nejmocnějším favoritem byl kuronský vévoda Ernst Johann Biron. Nebylo to však proto, že by měl nějaké výjimečné schopnosti, ale proto, že Anna Ivanovna projevovala největší ochotu dělit se o moc. Naopak nejvíce si své svrchované postavení střežila Alžběta Petrovna, která si záměrně vybírala neambiciózní a o politiku se nezajímající favority.

Nejúspěšnější osobnosti, které se dokázaly udržet u moci během vlády několika panovníků, představovaly dva typy lidí. Ti první oplývali určitými kvalitami. Byli to odborníci svého oboru a dokázali velmi tvrdě pracovat. Zároveň ale uměli manipulovat panovníkem a odstraňovali své nepřátele za použití jakýchkoliv prostředků. Tito lidé zažívali strmější vzestupy i pády. Z kamaril Anny Ivanovny, Anny Leopoldovny a Alžběty Petrovny představují tento typ hrabě Andrej Ivanovič Ostermann, hrabě Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin a z větší části také hrabě Christoph Burkhard Münnich. Do druhého typu lze zařadit osoby, které se nepouštěly do konfliktů s nejvýraznějšími a nejmocnějšími jedinci. Většinou to byli lidé snadno ovlivnitelní a poddajní. Nepovažovali za důležité, který panovník zrovna vládne, ale vždy věrně sloužili tomu, kdo byl zrovna u moci. Postavení těchto lidí bylo konstantní. I když většinou neměli příliš velkou reálnou moc, zpravidla si udrželi stále stejnou funkci. Tento typ představuje kníže Alexej Michajlovič Čerkasskij a z větší části také hrabě Andrej Ivanovič Ušakov.

Velmi pozoruhodný je i společný „původ“ nejúspěšnějších osobností. Všechny začínaly svou kariéru za vlády Petra I. na nižších a středních postech. Ostermann jako sekretář na ministerstvu zahraničí, Münnich coby vojenský inženýr, Čerkasskij jako guvernér Sibíře, Bestužev-Rjumin jako diplomat a Ušakov coby gardista v Preobraženském pluku. Carevny tedy při výběru členů kamaril nedbaly jen na osobní sympatie, ale sledovaly také, zda mají dotyční nějaké zkušenosti a vazby na členy vládnoucí vrstvy.

Období od smrti Petra I. do nástupu Kateřiny II. bývá velmi často hodnoceno jako doba úpadku a nestability, v důsledku čehož bývá neprávem přehlíženo. Petrovi nástupci totiž více méně pokračovali v jeho politice, čímž připravili Kateřině II. prostor, aby dokončila Petrovy reformy a přeměnila v realitu jeho sen o ovládnutí území od Baltu až po Černé moře. Problémy, které nastávaly při nástupu nového panovníka, pak částečně zavinil sám Petr, když v roce 1722 vydal zákon, který dával ruskému carovi právo stanovit svým nástupcem, koho chce.

V období let 1730 – 1762 došlo také ke změně vnímání Ruska ostatními evropskými státy. Evropské velmoci postupně opouští politiku izolace ruského impéria a začínají ho chápat jako rovnocenného partnera, který má právo zasahovat do evropských problémů a který může být významným spojencem. O této změně svědčí také pokusy zahraničních diplomatů o ovlivňování vnitřních ruských záležitostí.

BIBLIOGRAFIE

Prameny:

ANNA IVANOVNA, Perepiska gercogini kurljandskoj Anny Ivanovny, in: Pisma russkich gosudarej i drugih osob carskago semejstva, Moskva 1862.

BESTUŽEV-RJUMIN, Alexej Petrovič, Pismo kanclera grafa A. P. Bestuževa, in: Russkij archiv 38, 1900, No. 6, s. 145 – 149.

BESTUŽEV-RJUMIN, Alexej Petrovič, Prošenija k gosudaryne imperatrice grafa Alekseja Bestuževa-Rjumina, in: Čtenja v imperatorskom obščestve istorii i drevnostej rossijskich, 1862, kniga 4, No. 10 – 12, s. 187 – 191.

BEZVREMENJE i vremenščiki: Vospominanija ob „epoche dvorcovyh perevorotov“ (1720-je – 1760-je gody), Leningrad 1991.

DELO o kurljandskom gercoge E. I. Birone, in: Čtenija v imperatorskom obščestve istorii i drevnostej rossijskich, 1862, kniga 1, s. 28 – 128.

CARSTVOVANJE Jelisavety Petrovny, in: Archiv knjazja Voroncova, kniga VI, Moskva 1873.

DOLGORUKOV, Petr Vladimirovič, Iz zapisok knjaza P. V. Dolgorukogo. Vremja imperatricy Anny Ivanovny i imperatora Petra II, Moskva 1909.

ENGLISH Historical Documents 1714 – 1783, ed. by David Bayne Horn, Mary Ransome, London 1957.

IMPERIJA posle Petra 1725 – 1765. Jakov Petrovič Šachovskoj, Vasilij Aleksandrovič Naščokin, Ivan Ivanovič Nepljujev, sostavlenije Anatolij A. Liberman, Viktor Petrovič Naumov, Moskva 1998.

JEKATERINA II, Zapiski imperatricy Jekateriny Vtoroj, Sankt-Peterburg 1907.

KATEŘINA II., Paměti carevny Kateřiny II., Praha 1993.

KNIGA zapisnaja imjannym pismam i ukazam imperatric Anny Ioannovny i Jelisavety Petrovny Semjonu Andrejeviču Saltykovu 1732 – 1742 gg., Moskva 1878.

LEBENSGESCHICHTE Burchard Christophs von Münnich, in: Magazin für die neue Historie und Geographie, 1769, T. 3, s. 387 – 536.

LESTOCQ, Jean Armand, Pismo Lestoka k knjazju A. D. Kantemiru, in: Russkaja starina, 1877, Tom 18, No. 3, s. 480.

LIRIA, J. F., Zapiski o prebyvanii pri imperatorskom rossijskom dvore v zvaniu posla korolja ispanskogo, in: Rossija XVIII v. glazami inostrancev, podg. Jurij Aleksandrovič Limonov, Leningrad 1989.

MANSTEIN, Christoph Hermann von, Zapiski Manštejna o Rossii: 1727 – 1744, Sankt-Peterburg 1875.

MÜNNICH, Burchard Christoph, Zapiski feldmaršala grafa Minicha, Sankt-Peterburg 1874.

MÜNNICH, Johann Ernest, Rossija i ruski dvor v prvoj polovini XVIII veka: Zapiski i zamečanja gr. Ernsta Minicha, red. istor. žurn. Russkaja Starina, Sankt-Peterburg 1891.

NEIZDANNYJ tekst zapiski, predstavlennoj imperatrice Jelizavete Petrovne byvšim gercogom Ernestom – Iogannom Bironom, ed. Alexandr Nikitič Fillipov, Sankt-Peterburg 1903.

NEMCY v istorii Rossii. Dokumenty vysšich organov vlasti i vojnogo komandovanija 1652 – 1917, sost. V. F. Dizendorf, Moskva 2006.

OSTERMANN, Andrej Ivanovič, Pisma k Kn. B. Kurakinu i Gr. A. Golovkinu 1727 – 1729 gg., in: Čtenija v obščestve istorii i drevnostej rossijskich pri Moskovskom universitete, 1913, kniga 3, s. 3 – 32.

OSTERMANN, Andrej Ivanovič, Zapiski barona A. I. Ostermana o političeskich otnošenijach Rossii v 1726 godu, in: Russkij vestnik 2, 1841, kniga 4, s. 152 – 161.

O ZAKONODATELSTVE Anny Ioannovny. Opyt sistematičeskago izloženiija, soč. A. S. Paramonova, Sankt-Peterburg 1904.

PAUZIER, Jeremij Petrovič, Zapiski pridvornago briljantščika Poze o prebyvanii ego v Rossiji. S 1729 po 1764 g., soobšč. Arist Aristovič Kunik, in: Russkaja starina 2, 1870, kniga 1, s. 41 – 127.

PEKARSKIJ, Petr Petrovič, Markiz de-la-Šetardi v Rossii 1740 – 1742 godov, Sankt-Peterburg 1862.

PLANS for Political Reform in Imperial Russia 1730 – 1905, ed. Marc Raeff, London 1966.

PISMA ledi Rondo ženy anglijskago rezidenta pri ruskom dvore v carostvovanije imperatricy Anny Ioannovny, Sankt-Peterburg 1836.

PROKOPOVIČ, Feofan, Istorija ob izbrani i vosšestvii na prestol blažennoj i večnodostojnoj pamjati gosudaryni imperatricy Anny Ioannovny camoderžicy vsrossijskoj, in: Syn otčestva, 1837, otd. 2., čast 184., s. 23 – 73.

RUSSKIJ dvor sto let tomu nazad. 1725 – 1783. Po donesenijam anglijskich i francuzskich poslanikov, Sankt-Peterburg 1907.

SBORNIK imperatorskago russkago istoričeskago obščestva:

sv. V. – Diplomaticeskije dokumenty, odnosjaščijesja k istorii Rossii v XVIII stoletii. Soobščeno iz del saksonskago gosudarstvennago archiva v Drezdene, Sankt-Peterburg 1870,

sv. VI. – Diplomaticeskije dokumenty, odnosjaščijesja k istorii Rossii v XVIII stoletii. Soobščeno iz del saksonskago gosudarstvennago archiva v Drezdene, Sankt-Peterburg 1871,

sv. IX. – Iz bumag Ivana Ivanoviča Šuvalova (Pisma Apraskina, Rumjancova, Buturlina i Saltykova k I. I. Šuvalovu), Sankt-Peterburg 1872,

sv. XX. – Diplomaticeskije dokumenty, odnosjaščijesja k istorii Rossii v XVIII stoletii. Soobščeno iz del saksonskago gosudarstvennago archiva v Drezdene, Sankt-Peterburg 1877,

sv. XXXIII. – Pisma Ernesta-Ioganna Birona poslanniku gr. Germanu Kejzerlingu, Sankt-Peterburg 1881,

sv. LXIV. – Donesenija francuzkago polnomočnago ministra pri ruskom dvore Kampredona i poverennago v delach Manjana, za 1726 i 1727 g. po 7 maja, čast VI, Sankt-Peterburg 1888,

sv. LXVI. – Diplomaticeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri ruskom dvore 1728 – 1733 gg. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast VI, Sankt-Peterburg 1889,

sv. LXXV. – Donesenija francuzskago poverennago v delach pri ruskom dvore Manjana, za 1727 – 1730 gg., i predpisanija francuzskago ministerstva, Sankt-Peterburg 1891,

sv. LXXVI. – Diplomaticeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri ruskom dvore, za 1733 – 1736 gg. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast VII, Sankt-Peterburg 1891,

- sv. LXXX. – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri ruskom dvore, c avgusta 1736 po konec 1739 g. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast VIII, Sankt-Peterburg 1892,
- sv. LXXXI. – Donesenija francuzskago poverennago po delam, Manjana, i rasporyaženija francuzskago pravitelstva, za 1730 – 1733 g., čast VIII, Sankt-Peterburg 1892,
- sv. LXXXV. – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri ruskom dvore, c 1740 g. po 3 marta 1741 g. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast IX, Sankt-Peterburg 1893,
- sv. LXXXVI. – Donesenija markyza de-la-Šetardi francuzskomu pravitelstvu i otvety ministerstva. 1738 – 1740 gg. Soobščeny iz archiva ministerstva inostrannyh del v Pariže, čast IX, Sankt-Peterburg 1893,
- sv. XCI. – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri ruskom dvore, 1741 g. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast X, Sankt-Peterburg 1894,
- sv. XCII. – Donesenija francuzskago posla pri ruskom dvore, markiza de-la-Šetardi, i rasporyaženija francuzskago pravitelstva v 1741g., po ijun, čast X, Sankt-Peterburg 1894,
- sv. XCIX. – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri ruskom dvore, s ijunja 1742 po april 1744 g. Soobščena iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast IX, Sankt-Peterburg 1897,
- sv. CI. – Protokoly, žurnaly i ukazy Verhovnago tajnago soveta, s ijunja 1729 g. po 4 marta 1730 g., čast VIII, Sankt-Peterburg 1898,
- sv. CII. – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri ruskom dvore, c 1744 po 4 janvarja 1746 g. Soobščena iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast XII, Sankt-Peterburg 1898,
- sv. CIII. – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri ruskom dvore s 1746 po 1748 g. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast XIII, Sankt-Peterburg 1897,
- sv. CIV. – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1731 – 1732 gg., Jurjev 1898,

sv. CVI. – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1733 g., Jurjev 1899,

sv. CVIII. – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1734 g., Jurjev 1900,

sv. CX. – Diplomatičeskaja perepiska anglijskich poslannikov pri ruskom dvore s 1746 g. Soobščeno iz anglijskago gosudarstvennago archiva ministerstva inostrannyh del, čast XIII, Sankt-Peterburg 1901,

sv. CXI. – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1735 g., Jurjev 1901,

sv. CXX. – Bumagi Kabineta ministrov imperatricy Anny Ioannovny. 1738 g. (janvar – ijun), Jurjev 1905.

SENATSKIJ archiv: žurnaly i opredelenija Pravitelstvujuščago Senata, svazek II, Sankt-Peterburg 1889.

SENATSKIJ archiv: žurnaly i opredelenija Pravitelstvujuščago Senata za mart, april i maj 1741 g., svazek III, Sankt-Peterburg 1890.

SOBSTVENNORUČNAJA Zapiska Ernesta Ioanna, Gercoga Kurljandskago (bolee izvestnago pod imenom Birona) o smutnoj epoche jeho žizni, Sankt-Peterburg 1829.

A SOURCE Book for Russian History from Early Times to 1917, Volume 2: From Peter the Great to Nicholas I, New Haven 1972.

Literatura:

ANDERSON, Perry, Lineages of the Absolutist State, Londýn 1974.

ANDRIAJNEN, Stanislav Valterovič, Izobrenije vseobščego dobra: Ideologičeskije osnovanija dejatelnosti grafa P. I. Šuvalova (1710 – 1762), in: Istoričeskije ponjatija i političeskije idei v Rossii XVI – XX veka, Sankt-Peterburg 2006.

ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, Anna Ioannovna, Moskva 2002.

ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, Dyba i knut: političeskij sysk i russkoe obščestvo v XVIII veke, Moskva 2000.

ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, Imperatorskaja Rossija, Sankt-Peterburg 2011.

- ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, Ivan VI Antonovič, Moskva 2008.
- ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, Jelizaveta Petrovna, Moskva 1999.
- ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, Rossija bez Petra. 1725 – 1740, Sankt-Peterburg 1994.
- ANISIMOV, Jevgenij Viktorovič, Samoderžavije XVIII veka: Pravo pravit' bez prava, in: Russische und Ukrainische Geschichte vom 16. – 18. Jahrhundert, hrsg. von Robert O. Crummey, Holm Sundhausen, Ricarda Vulpius, Wiesbaden 2001, s. 53 – 62.
- ANISOV, Lev Michajlovič, Inozemcy pri gosudarevom dvore, Moskva 2003.
- BAIN, Robert Nisbet, The Daughter of Peter the Great, Westminster 1899.
- BAGIN, Albín, Pokus o charakteristiku memoárovej literatúry, in: Slovenská literatúra 24, 1977, č. 2, s. 170 – 179.
- BANTYŠ-KAMENSKIJ, Dmitrij Nikolajevič, Biografii rossijskich generalissimusov i general-feldmaršalov, I. – II., Moskva 1991.
- BARTHOLD, Friedrich Wilhelm, Anna Ioanowna. Cabinet, Hof, Sitte und gesellschaftliche Bildung in Moskau und St. Petersburg, in: Historisches Taschenbuch 7, 1836, s. 175 – 396.
- BITTNER, Konrad, Beiträge zur Geschichte des Lebens und Wirkens Heinrich Johann Friedrich Ostermanns. Aus dem Archiv der Stadt Bochum, in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 5, 1957, H. 1 – 2, s. 106 – 126.
- BRENNAN, James F., Enlightened Despotism in Russia: The reign of Elizabeth 1741 – 1762, New York 1987.
- BRÜCKNER, Alexander G., Padenije Birona. 1740 (po novym dannym iz raznych archivov), Novoe slovo, 1895, No. 3, s. 207 – 226, 1896, No. 4, s. 134 – 152, No. 6, s. 25 – 45, No. 8, s. 52 – 78.
- BUNAKOVA, V. A. – KAMENSKAJA, N. E., Pravlenije Anny Ioannovny: novyje ocenki, in: Istorija rossijskoj monarchii: mnenija i ocenki: materialy Vosemnadcatoj Vserossijskoj zaočnoj naučnoj konferencii, red. S. N. Pottorak, Sankt-Peterburg 2000.
- COERVER, Don M. – PASZTOR, Suzanne B. – BUFFINGTON, Robert, Mexico: an encyclopedia of contemporary culture and history, Santa Barbara 2004.

CURTISS, Mina, *A Forgotten Empress: Anna Ivanovna and her Era, 1730 – 1740*, New York 1975.

ČERNIKOVA, Taťána Vasiljevna, *Gosudarovo slovo i delo vo vremena Anny Ioannovny*, in: *Istoria SSSR*, 1989, No. 5, s. 155 – 163.

ČESNOKOVA, Alla Nikolajevna, *Inostrancy i ich potomki v Peterburge: nemcy, francuzy, britancy 1703 – 1917: istoriko-krajevedčeskije očerki*, Sankt-Peterburg 2003.

DUKES, Paul, *The Making of Russian Absolutism 1613–1801*, Londýn 1982.

ELLIOTT, J. H. – BROCKLISS, L. W. B., *The World of the Favourite*, New Haven 1999.

HERMANN, Ernst, *Carstvovanije Anny Ioannovny. 1730 – 1740 gg.*, in: *Russkij archiv* 4, 1866, No. 1, s. 1 – 38, No. 2, s. 137 – 171, No. 5, s. 661 – 685, No. 10, s. 1349 – 1373, No. 11 – 12, s. 1508 – 1538.

HERMANN, Ernst, *Der russische Hof unter Kaiserin Elisabeth*, in: *Historisches Taschenbuch*, 6. Folge, erster Jahrgang, Leipzig 1882, s. 265 – 326.

HROCH, Miroslav, *K problémům definice absolutismu a jeho geneze*, in: *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 3, 1989, s. 9 – 22.

JAKOVLEV, O. A., B. K. Minich – strojitel dorogi Moskva – Peterburg, in: *Nemcy v Rossiji. Peterburgskije nemcy. Sbornik statej*, red. Galina Ivanovna Smagina, Sankt-Peterburg 1999, s. 164 – 168.

JAKUBEC, Ivan, *Paměti a vzpomínky jako prvořadý historický pramen?*, in: Milada Sekyrková (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen. Práce z dějin techniky a přírodních věd*, svazek 10, Praha 2006, s. 71 – 78.

KARNOVIČ, Jevgenij Petrovič, *Značenije bironovščiny v russijskoj istorii*, in: *Otečestvennyje zapiski*, 1873, No. 10, s. 541 – 582, No. 11, s. 93 – 142.

KLUETING, Harm, *Die Projekte des Jacob Pistorius aus Mecklenburg und die Politik des Grafen Ostermann. Eine Denkschrift aus dem Jahre 1732 zur Frage der Wahl eines Ehemannes für die Prinzessin Anna Leopoldovna*, in: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 25, 1977, H. 1, s. 52 – 65.

KLUETING, Harm, *Heinrich Graf Ostermann von Bochum nach St. Petersburg 1687 bis 1747*, Bochum 1976.

KNOZ, Tomáš, Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu, in: Časopis Matice moravské 121, 2002, č. 2, s. 451 – 483.

KORSAKOV, Dmitrij Aleksandrovič, Artemij Petrovič Volynskij. Biografičeskij očerok, Sankt-Peterburg 1876 – 1877.

KORSAKOV, Dmitrij Aleksandrovič, Vocarenie Anny Ioanovny, Kazaň 1880.

KOSTOMAROV, Mykola (Nikolaj Ivanovič), Imperatrica Anna Ivanovna i jeja carstvovanije, Sankt-Peterburg 1885.

KURUKIN, Igor Vladimirovič, Biron, Moskva 2006.

KURUKIN, Igor Vladimirovič, Dvorcovyj perevorot 1741 goda: pričiny, tehnologija, uroki, in: Otečestvennaja istorija, 1997, No. 5, s. 3 – 23.

KURUKIN, Igor Vladimirovič, Epoha dvorskich bur: Očerki političeskoj istorii poslepetrovskoj Rossii, 1725 – 1762 gg., Rjazaň 2003.

KURUKIN, Igor Vladimirovič, Iz istorii skladyvanija režima „Bironovština“, in: Otečestvennaja istorija, 2003, No. 3, s. 3 – 19.

KURUKIN, Igor Vladimirovič, Poezija i proza Tajnoj kanceljarii, in: Voprosy istorii LXXVI, 2001, No. 2, s. 123 – 133.

KURUKIN, Igor Vladimirovič, „Vremja, ctob samodržaviju ne byt“? (Generalitet, dvorjanstvo i gvardija v 1730 godu), in: Otečestvennaja istorija, 2001, No. 4, s. 3 – 18, No. 5, s. 12 – 21.

KUSÝ, Ivan, Memoáre jako žáner, in: Slovenská literatúra 19, 1972, č. 4, s. 402 – 404.

LENTIN, Antony, Russia in the Eighteenth Century: From Peter the Great to Catherine the Great (1696 – 1796). Londýn 1973.

LEVIN, Leonid I., Anton Ulrich Braunšvejgskij v Rossii, in: Nemcy v Rossii: problemy kulturnogo vzajimodejstvija, red. Ljudmila Valerevna Slavgorodskaja, Sankt-Peterburg 1998, s. 53 – 62.

LEVIN, Leonid I., Rossijskij generalissimus gercog Anton Ulrich. (Istorija „Braunšvejgskogo semejstva“ v Rossiji), Sankt-Peterburg 2000.

LIPSKI, Alexander, A Re-Examination of the „Dark Era“ of Anna Ioannovna, in: American Slavic and East European Review 15, 1956, No. 14, s. 477 – 488.

LIECHTENHAN, Francine-Dominique, (LIŠTENAN Francina-Dominik), Rossija vchodit v Jevropu, Moskva 2000.

LONGWORTH, Phillip, *The Three Empresses: Catherine I, Anne and Elizabeth of Russia*, London 1972.

LURJE, S. S., *Iz istorii dvorcovyh zagovorov v Rossiji XVIII veka*, in: *Voprosy istorii* XL, 1965, No. 7, s. 214 – 218.

MARKINA, L. A., Graf A. I. Ostermann: štrichi k ikonografii, in: *Nemcy v Rossiji. Peterburgskije nemcy. Sbornik statej*, red. Galina Ivanovna Smagina, Sankt-Peterburg 1999, s. 169 – 181.

MOLLOY, Fitzgerald, *The Russian court in the eighteenth century*, Londýn 1906.

NAUMOV, Viktor Petrovič, Jelizaveta Petrovna, in: *Voprosy istorii* LXVIII, 1993, No. 5, s. 51 – 72.

NEMCY v gosudarstvennosti Rossii, red. N. I. Ivanova, Sankt-Peterburg 2004.

OTTOVA všeobecná encyklopedie, 2. svazek (M – Ž), Praha 2003.

PAVLENKO, Nikolaj Ivanovič, Anna Ioannovna: nemcy pri dvore, Moskva 2002.

PAVLENKO, Nikolaj Ivanovič, Jelizaveta Petrovna: v krugu muz i favoritov, Moskva 2005.

PAVLENKO, Nikolaj Ivanovič, *Strasti u trona*, Moskva 1996.

PEKARSKIJ, Petr Petrovič, Jelisaveta Petrovna, in: *Russkij archiv* 49, 1911, No. 1, s. 5 – 35.

PETRUCHINCEV, Nikolaj Nikolajevič, Carstvovanije Anny Ioannovny: formirovanije vnutropolitického kursa i sudby armii i flota: 1730 – 1735, Sankt-Peterburg 2001.

PETRUCHINCEV, Nikolaj Nikolajevič, Dvorcovyje intrigi 1730-ch godov i „djelo“ A. P. Volynskogo, in: *Voprosy istorii* LXXXI, 2006, No. 4, s. 30 – 47.

PISARENKO, Konstantin Anatoljevič, Jelizaveta Petrovna, Moskva 2008.

PISARKOVA, Ljubov Fedorovna, Gosudarstvennoe upravlenie Rossii s konca XVII do konca XVIII veka, Moskva 2007.

PLOTNIKOV, Alexej Borisovič, Ograničenije samodržavija v Rossiji v 1730 g.: idej i formy, in: *Voprosy istorii* LXXVI, 2001, No. 1, s. 60 – 69.

RANDÁK, Jan, Životní světy, paměti a jejich interpretace, in: Milada Sekyrková (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen. Práce z dějin techniky a přírodních věd*, svazek 10, Praha 2006, s. 79 – 89.

RANSEL, David L., The „Memoirs“ of Count Münnich, in: *Slavic Review* 30, 1971, No. 4, s. 843 – 852.

SEKYRKOVÁ, Milada, Úvod, in: Milada Sekyrková (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen. Práce z dějin techniky a přírodních věd, svazek 10*, Praha 2006, s. 3 – 9.

SCHMIDT, S. O. – GUTNOVA, E. V. – ISLAMOV, T. M., Absolutizmus v stranach Zapadnoj Jevropy i v Rossii, in: *Novaja i novejšaja istorija*, 1985, No. 3, s. 42 – 58.

SCHMIDT, Sigurd Ottovič, Vnutrennaja politika Rossiji serediny XVIII veka, in: *Voprosy istorii* LXII, 1987, No. 3, s. 42 – 58.

SCHULZE WESSEL, Martin, Zur Frage der Rationalität von Ostermanns Außenpolitik, in: *Ein Deutscher am Zarenhof. Heinrich Graf Ostermann und seine Zeit 1687 – 1747*, hg. v. Johannes Volker Wagner, Bernd Bonwetsch und Wolfgang Eggeling, Essen 2001, s. 165 – 171.

SOLOVJOV, Sergej Michajlovič, *Istorija Rossii: s drevnejšich vremen*, Tom 19. – 20., Moskva 1867.

SOLOVJOV, Sergej Michajlovič, *Istorija Rossii: s drevnejšich vremen*, Tom 21., Moskva 1879.

SOLOVJOV, Sergej Michajlovič, *Istorija Rossii: s drevnejšich vremen*, Tom 22., Moskva 1880.

SOLOVJOV, Sergej Michajlovič, *Istorija Rossii: s drevnejšich vremen*, Tom 23., Moskva 1873.

SOLOVJOV, Sergej Michajlovič, *Istorija Rossii: s drevnejšich vremen*, Tom 24., Moskva 1867.

STELLNER, František, *Rusko a střední Evropa v 18. století, 1. díl*, Praha 2009.

STROEV, Vasilij Nikolajevič, *Bironovščina i kabinet ministrov. Očerki vnutrennej politiki imperatricy Anny*, svazek 2, Sankt-Peterburg 1909 – 1910.

ŠČERBA, A. N., *Rossijskaja monarchija kak istoričeskij fenomen*, in: *Istorija rossijskoj monarchii: mnenija i ocenki: materialy Vosemnadcatoj Vserossijskoj zaočnoj naučnoj konferencii*, red. S. N. Pottorak, Sankt-Peterburg 2000.

ŠČERBATOV, Michail Michajlovič, *O povreždenii nravov v Rossii*, Sankt-Peterburg 1907.

ŠIŠOV, Aleksej Vasiljevič, Znamenityje inostrancy na službe Rossii, Moskva 2001.

ŠEDIVÝ, Jaroslav, Kouzlo i záludnosti vzpomínek pro historikovu práci, in: Milada Sekyrková (ed.), Paměti a vzpomínky jako historický pramen. Práce z dějin techniky a přírodních věd, svazek 10, Praha 2006, s. 91 – 96.

UNIVERSUM, všeobecná encyklopedie, 4. díl, Praha 2000.

VALIŠEVSKIJ, Kasimir Feliksovič, (WALISZEWSKI, Kazimierz), Carstvo ženščin – Jekaterina I, Anna, Jelizaveta, b. m. v. 1906.

VILGELM, Adam Francevič, Nemcy v istorii Rossii: ljudi i sobytija, Moskva 2003.

VOLKOVOVA, I. V. – KURUKIN, I. V., Fenomen dvorcovyh perevorotov v političeskoj istorii Rossii XVII – XX vv., in: Voprosy istorii LXX, 1995, No. 5 – 6, s. 40 – 61.

WILBERTZ, Gisela, Heinrich Graf Ostermann 1687 – 1747, zur 300. Wiederkehr seines Geburtstages, Bochum 1987.

ZNAMENITYJE rossijane XVIII – XIX vekov: biografii i portrety: po izdaniju velikogo knjazja Nikolaja Michajloviča „Russkije portrety XVIII i XIX stoletij“, sost. Je. F. Petinova, Sankt-Peterburg 1995.

ŽALOUDEK, Karel, Encyklopedie politiky, Praha 2004.

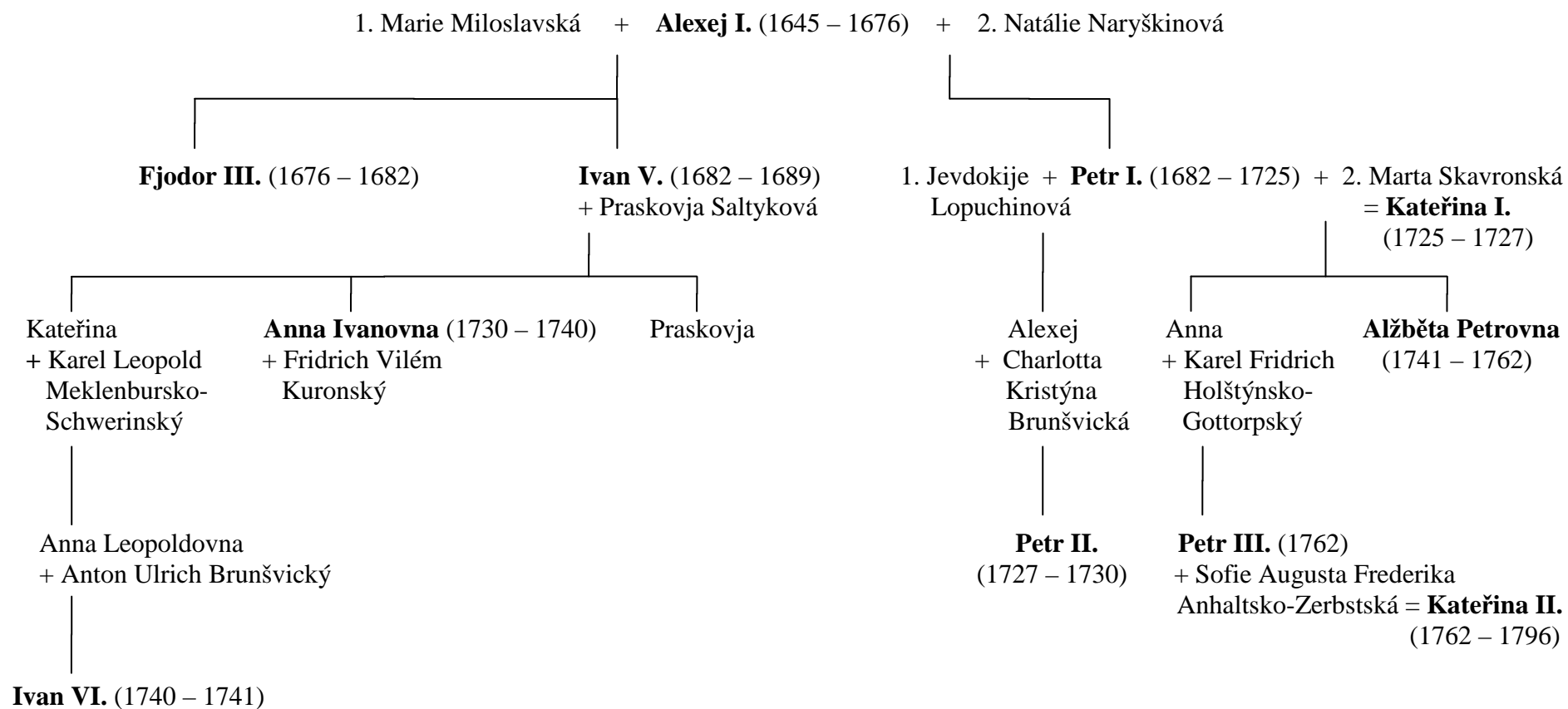
PŘÍLOHY

Seznam příloh

1. Rodokmen Romanovců
2. Carevna Anna Ivanovna
3. Anenská kamarila
4. Ivan VI. a Anna Leopoldovna Meklenburská
5. Kamarila Anny Leopoldovny
6. Carevna Alžběta Petrovna
7. Alžbětinská kamarila

Příloha č. 1 – Rodokmen rodu Romanovců

ROMANOVCI

Příloha č. 2 – Carevna Anna Ivanovna

(<http://cs.wikipedia.org>)

(www.britannica.com)

Příloha č. 3 – Anenská kamarila

Ernst Johann Biron
(<http://en.wikipedia.org>)

Andrej Ivanovič Ostermann
(www.arthermitage.org)

Christoph Burkhard Münnich
(www.bildindex.de)

Gavril Ivanovič Golovkin
(<http://ru.wikipedia.org>)

Alexej Michajlovič Čerkasskij
(<http://en.wikipedia.org>)

Pavel Ivanovič Jagužinskij
(<http://ru.wikipedia.org>)

Artemij Petrovič Volynskij
(<http://ru.wikipedia.org>)

Příloha č. 4 – Ivan VI. a Anna Leopoldovna Meklenburská

(<http://ru.wikipedia.org>)

(<http://ru.wikipedia.org>)

Příloha č. 5 – Kamarila Anny Leopoldovny

Anton Ulrich Brunšvický
(<http://de.wikipedia.org>)

Moritz Karl Lynar
([www. bildindex.de](http://www.bildindex.de))

Juliana Mengden
(<http://www.fine-art-images.net>)

Michail Gavrilovič Golovkin
(<http://ru.wikipedia.org>)

Příloha č. 6 – Carevna Alžběta Petrovna

(<http://ru.wikipedia.org>)

(<http://ru.wikipedia.org>)

Příloha č. 7 – Alžbětinská kamarila

Jacques-Joachim Trotti markýz de la Chétardie
(<http://ru.wikipedia.org>)

Jean Armand Lestocq
(<http://ru.wikipedia.org>)

Alexej Petrovič Bestužev-Rjumin
(<http://en.wikipedia.org>)

Michail Illarionovič Voroncov
(<http://ru.wikipedia.org>)

Alexej Grigorjevič Razumovskij
(<http://en.wikipedia.org>)

Ivan Ivanovič Šuvalov
(<http://ru.wikipedia.org>)

Petr Ivanovič Šuvalov
(<http://en.wikipedia.org>)

Alexandr Ivanovič Šuvalov
(<http://ru.wikipedia.org>)